

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Bc. Jan ŠPERK

Pohledové linie Mariánské zahrady

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Peter MACKOVČIN, Ph.D.

Olomouc 2014

Bibliografický záznam

- Autor (osobní číslo):** Bc. Jan Šperk (R120283)
- Studijní obor:** Učitelství geografie pro SŠ (kombinace Z – Hi)
- Název práce:** Pohledové linie Mariánské zahrady
- Title of thesis:** The visual lines of Mariánská zahrada
- Vedoucí práce:** Mgr. Peter Mackovčín, Ph. D.
- Rozsah práce:** 83 stran, 9 stran vázaných příloh, 1 příloha na CD
- Abstrakt:** Práce se zabývá vývojem pohledových linií krajinářské kompozice Mariánská zahrada. Ta se nachází nedaleko města Jičín. V práci byla použity metody historické geografie. Výzkum se zaměřil na stará mapová díla, která zobrazují české země. Součástí byl i terénní výzkum současného stavu kompozice.
- Klíčová slova:** pohledové linie, krajinářská kompozice, GIS, Mariánská zahrada
- Abstract:** The diploma thesis discuss the development of visible lines of landscape composition Mariánská zahrada. It is located near the town of Jičín. The work was used methods of historical geography. The research focused on the old map series of Czech. Research included also legwork the current state of this composition.
- Key words:** visual lines, landscape composition, GIS, Mariánská zahrada

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a veškeré použité zdroje uvedl v závěrečném seznamu na konci práce.

V Olomouci dne

Rád bych poděkoval vedoucímu práce Mgr. Peteru Mackovčínovi, Ph.D. za cenné rady a odborné vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěl poděkovat Mgr. Petru Šimáčkovi za rady při práci v prostředí GIS a všem, kteří mě podporovali při studiu.

Diplomová práce byla zpracována v rámci řešení úkolu PrF_2013_022: Moderní metody mapování krajinných složek – příspěvek geografických oborů k interdisciplinárním výzkumným aktivitám v urbánním a rurálním prostoru.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jan ŠPERK**
Osobní číslo: **R120283**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obory: **Učitelství geografie pro střední školy
Historie**
Název tématu: **Pohledové linie Mariánské zahrady**
Zadávající katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je hodnocení vývoje vizuálních linií v krajinné kompozici Mariánské zahrady na Jičínsku. Východiskem jsou historické dokumenty a staré mapy z vybraného území k hodnocení. Nástroji GIS bude vyhodnocen vývoj pohledových linií v terénu a jejich funkčnost od vzniku na panství Šliků do současnosti.

Rozsah grafických prací: **Podle potřeb zadání**
Rozsah pracovní zprávy: **20 000 - 24 000 slov**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

Flekalová, M. a kol (2011): Komponované krajiny. Brno Mendelova univerzita.
Gojda, M. (2005): Archeologie krajiny-vývoj archeotypů v krajině. Academia, Praha, 238 s., 84 p.
Líčeníková, M., Hendrych, J. (2000): Významné historické památky na Jičínsku. Výzkumný úkol Min. kul., Manuscript.
Lipský, Z. (2000): Sledování změn v kulturní krajině. ČZU Praha, Lesnická práce s.r.o., Kostelec nad Černými lesy, 71 s.
Löw J., Míchal I. (2003): Krajinný ráz. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 552 s.
Sádlo, J., Pokorný, P., Hájek, P., Dreslerová, D., Cílek, V. (2005): Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí. Malá Skála, Praha, 247 s.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Peter Mackovčín, Ph.D.**
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: **28. listopadu 2012**
Termín odevzdání diplomové práce: **10. dubna 2014**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 28. listopadu 2012

ÚVOD.....	10
1. VYMEZENÍ ZÁJMOVÉHO ÚZEMÍ.....	11
2. CÍLE PRÁCE.....	13
3. PRAMENY A LITERATURA	14
3. 1 Prameny	14
3. 2 Rešerše literatury	16
4. METODIKA.....	19
5. KRAJINA PŘÍRODNÍ A KULTURNÍ	21
6. KRAJINNÝ RÁZ A VNÍMÁNÍ KRAJINY	22
7. KOMPOVANÁ KRAJINA	23
8. KRAJINA A KRAJINÁŘSKÉ KOMPOZICE V ČESKÝCH ZEMÍCH	25
9. KRAJINA V OKOLÍ JIČÍNA.....	28
10. BAROKNÍ KOMPOZICE NA JIČÍNSKU	29
10. 1 Valdštejnova zahrada	29
10. 2 Šlikové na Jičínku a Kopidlensku	30
10. 3 Mariánská zahrada	32
10. 3. 1 Loreta a centrální kaple	32
10. 3. 2 Ostatní sakrální stavby	35
10. 3. 3 Stavby nesakrálního charakteru.....	36
10. 4 Symbolické vazby kompozice Mariánské zahrady	38
10. 5 Plochy a jejich význam v kompozici Mariánské zahrady	39
10. 6 Vzdálenost prvků a její význam v kompozici.....	40
10. 7 Analýza relativní viditelnosti v Mariánské zahradě	42
11. VÝVOJ MARIÁNSKÉ ZAHRADY NA CELOSTÁTNÍCH MAPOVÝCH DÍLECH ČESKÝCH ZEMÍ	45
11. 1 Müllerova mapa Čech.....	45
11. 2 První vojenské mapování	47
11. 3 Stabilní katastr a druhé vojenské mapování	50
11. 4 Třetí vojenské mapování	53
11. 5 Současný stav kompozice Mariánské zahrady	56

12. LESNÍ POROST A PRŮSEKY V OKOLÍ LORETY.....	60
12. 1 Prameny k poznání vývoje lesních průseků a porostů	60
12. 2 Vývoj průseků a lesních porostů do konce první pol. 19. století	61
12. 3 Vývoj průseků a lesních porostů od druhé pol. 19. století do roku 1945 ...	63
12. 4 Současný stav lesních průseků	65
12. 4. 1 Severovýchodní průsek směřující ke kapli sv. Anděla Strážce.....	67
12. 4. 2 Jihovýchodní průsek směřující ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie	67
12. 4. 3 Jihozápadní průsek směřující k Holému vrchu	68
12. 4. 4 Severozápadní průsek směřující ke kapli sv. Anny.....	68
12. 4. 5 Současný stav lesních porostů	69
12. 5 Lesní průseky v proměnách času.....	70
13. SHRNU TÍ VÝVOJE KRAJINÁŘSKÉ KOMPOZICE MARIÁNSKÁ ZAHRADA	72
14. MOŽNOSTI VYUŽITÍ KOMPOZICE MARIÁNSKÉ ZAHRADY PRO ROZVOJ CESTOVNÍHO RUCHU	73
ZÁVĚR	75
SUMMARY	76
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	77
PŘÍLOHY	84

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AV ČR – Akademie věd České republiky

CENIA – Česká informační agentura životního prostředí

ČSAV – Československá akademie věd

ČÚZK – Český úřad zeměměřický a katastrální

DMT – Digitální model terénu

FF UPCE – Filozofická fakulta Univerzity Pardubice

FŽP UJEP – Fakulta životního prostředí Univerzity Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem

GIS – Geografické informační systémy

INSPIRE – Infrastructure of Spacial Information in Europe (Infrastruktura pro
prostorové informace v Evropském společenství)

J – jih

JV – jihovýchod

JZ – jihozápad

MENDELU – Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně

MZCHÚ – Maloplošné zvláště chráněné území

PP – přírodní památka

RMaG – Regionální muzeum a galerie v Jičíně

SV – severovýchod

SOA – Státní oblastní archiv

SZ – severozápad

UK – Univerzita Karlova v Praze

UNESCO – Organizace spojených národů pro vědu, kulturu a výchovu

VÚGTK – Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i.

VÚV TGM – Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v. v. i.

ZABAGED – Základní báze geografických dat

ÚVOD

Jičínská kotlina tvoří poměrně uzavřený celek ve východní části Turnovské pahorkatiny. Díky dobrým geografickým a klimatickým podmínkám byla osídlena a zemědělsky využívána už v období neolitu. Zdejší krajina je tak již dlouhou dobu formována činností člověka. Centrum kotliny, město Jičín, bylo sice založeno už ve 13. století, ale do historie se celá oblast nejvýznamněji zapsala až v období 17. století. Stalo se tak díky panování Albrechta z Valdštejna¹, který z Jičína učinil centrum celé své domény v severovýchodních Čechách.

Období baroka se do dějin Jičína a jeho okolí zapsalo také díky změnám v uspořádání krajiny. Stopy těchto změn, podobně jako v krajině po celé České republice, jsou stále patrné a přetrvaly i následující staletí se všemi jejich proměnami. Krajina v okolí Jičína byla v období baroka formována záměrně. Vznikly dvě krajinářské kompozice, které od sebe dělilo zhruba období jednoho století. První začal budovat právě Albrecht z Valdštejna, druhou poté na svém panství vybudoval rod Šliků, jež v 17. století získal část Jičínské kotliny a části území Jičíněveské pahorkatiny, Vyskeřské vrchoviny a okrajově i Rožďalovické tabule. Tato práce se zabývá druhou z těchto krajinářských kompozic. Ta byla až ve 20. století, vzhledem k velkému množství staveb, vztahujících se k Panně Marii, nazvána Mariánskou zahradou. Tohoto označení se drží i předkládaná práce.

Na úvod je však potřeba reflektovat dva odlišné útvary se stejným názvem. Název Mariánská zahrada totiž nese i svazek obcí pojmenovaný právě na základě této krajinářské kompozice. Ta se totiž nachází na území zakládajících obcí svazku. Svazek ale navíc sdružuje další obce nacházející se na původním šlikovském panství i mimo něj.² Ovšem územní rozsah svazku obcí Mariánská zahrada je mnohem větší než území, na kterém se rozkládala samotná krajinářská kompozice. Ta se skládala především z bodových a liniových prvků a není ještě zcela jasné, které objekty a linie lze do této kompozice zařadit. Navíc nebyla zřejmě Mariánská zahrada nikdy zcela dokončena. Její územní rozsah je pak řešen v následující kapitole.

¹ Jména šlechtických rodů jsou v práci uváděna ve svém počeštěném ekvivalentu. Např. Šlikové se dnes sami uvádějí pod svojí německou verzí jména Schlik, Albrecht z Valdštejna se často uvádí i pod německou verzí svého jména Wallenstein.

² Více viz oficiální stránky Svazku obcí Mariánská zahrada - <http://www.marianskazahrada.cz/> (Mariánská zahrada, 2014, online).

1. VYMEZENÍ ZÁJMOVÉHO ÚZEMÍ

Vymezení zájmového území není jednoduché. Výzkum Mariánské zahrady je stále poměrně v začátcích, a tak není zcela jasné, jaké území bylo v době jejího budování zahrnováno do této kompozice, popřípadě s jakým územím se počítalo v dalším napojení. Seznam možných staveb a linií se však postupně rozšiřuje. Jisté je, že se kompozice rozkládá po obou stranách hřbetu Veliš. Ten se táhne ve směru jihovýchod – severozápad mezi obcemi Staré Místo a Libošovice na Jičínsku. Tvoří JZ hranici Jičínské kotliny. Jeho nejvyšším vrcholem je vrch Veliš (429 m n. m.) a v jeho rámci se nachází i vrch Loreta (412 m n. m.) s centrem kompozice a kaplí Loretou.

Severní část kompozice se tak nachází v Jičínské kotlině a Vyskeřské vrchovině. Nedosahuje ale dále než na spojnici území obcí Dolní Lochov, Ohaveč a Jičín. Nejvzdálenějším bodem kompozice v této části je kaple sv. Anny u Ostružna. V JV směru se pak Jičínská kotlina otevírá a není ohraničena výraznějším terénním předělem. V této části by se za hranici daly považovat krajní obce šlikovského panství, tedy spojnice obcí Jičín, Staré Místo a Jičíněves. Jaromír Gottlieb však uvažuje o možnosti protažení pohledové linie z Podhradí až do obce Konecchlumí, nad kterým se začíná území zdvihát, a odkud je možné dohlédnout až na zámek ve Vokšicích. (Gottlieb J., Klipcová M., 2007)

Hranice na jih od hřbetu Veliš je nejspornější. Důležité body kompozice zde tvoří zámek v Jičíněvsi a kostel Nanebevzetí Panny Marie v Kostelci. O zapojení dalších míst se zatím pouze uvažuje. Jičíněves zřejmě měla tvořit další uzlový bod s protažením linií až do Kopidlna a okolních obcí. V polovině 18. století ale došlo k dočasnému rozdělení panství (viz dále), a proto v Kopidlenské části panství už zřejmě nebyla kompozice dokončena a určení této jižní hranice je nejproblematičtější. V této práci je za ni považována nejčastěji spojnice sídel Jičíněves, Dolany, Střevač a Batín s možnými přesahy v některých částech. Na SZ je území ohraničeno okrajem hřbetu Veliš. Toto vymezení je zobrazeno na obrázku č. 1. Zahrnuje území obcí Ostružno, Březina, Podhradí, Staré Místo, Kostelec, Veliš, Jičíněves, Chyjice, Střevač a část území obcí Ohařice, a Ohaveč. Centrální oblast kompozice, která byla zřejmě dokončena, se pak nachází na území obcí Podhradí, Veliš, Ostružno, Březina, Bukvice a Kostelec.

Obr. 1: Vymezení území Mariánské zahrady použité v této práci. Mapový podklad tvoří Základní mapa ČR 1 : 50 000 dostupná online na geoportálu ČÚZK. (ČÚZK, 2014 online)

2. CÍLE PRÁCE

Hlavním cílem této práce je zhodnotit a popsat vývoj pohledových linií komponované krajiny Mariánská zahrada. Vývoj je hodnocen v rámci možností dostupných dochovaných pramenů a mapových děl. Časový úsek hodnocení se pohybuje od počátku 18. století až do současnosti, s těžištěm v 19. a 20. století. Cílem je zjistit, v jakém časovém úseku se objevovaly a postupně mizely jednotlivé prvky kompozice a pohledové linie, a jak se s tím měnilo celé území, na kterém se kompozice nachází.

Dílčím cílem je pak zjištění současného stavu kompozice jako celku, i samotných prvků, nimiž je tvořena. V rámci tohoto cíle je také zjistit možnosti a náročnost obnovy alespoň centrální části kompozice jako atraktivity pro další rozvoj cestovního ruchu v oblasti. Další součástí tohoto cíle je konkrétně zjištění aktuálního stavu lesních průseků, které dříve spolu s centrální kaplí tvořili jádro celé kompozice. Lesní porosty tvořily důležitou součást kompozice, a tak zjištění současného stavu lesa v okolí centra kompozice patřilo mezi další z cílů celé práce.

Základní otázky, které byly položeny na počátku výzkumu, se týkaly především vrcholného rozsahu Mariánské zahrady a jejího postupného úpadku. Jaká mohla být podoba Mariánské zahrady v době jejího největšího rozsahu a také údržby? Kdy začal její postupný úpadek a čím byl způsoben? Jak samotná kompozice ovlivnila dnešní krajinu Jičínska? A jaké jsou možnosti obnovy kompozice v dnešní době?

První část práce je teoretická, obsahuje rešerši pramenů a literatury, základní metodiku a kapitoly věnované teoretickým východiskům týkajících se krajiny, jejího vnímání a krajinným kompozicím obecně. Součástí je i popis území, kde se kompozice Mariánské zahrady nachází. V druhé části práce jsou kapitoly věnované výzkumu a jeho výsledkům. Dále shrnutí výzkumu a kapitola věnovaná možnostem dalšího využití Mariánské zahrady pro cestovní ruch.

3. PRAMENY A LITERATURA

3.1 Prameny

Prameny, které byly použity pro účely této práce, lze rozdělit na dva větší okruhy. Prvním jsou stará mapová díla zachycující české země, druhým potom pramenný materiál vztahující se ke šlikovskému panství včetně lesů v jádru kompozice, popř. písemností týkajících se Mariánské zahrady.

V práci je využito porovnání starých mapových děl pokrývajících celé území nynější ČR. U nich je snaha postihnout vývoj kompozice od počátku budování Mariánské zahrady. Přihlédnuto bylo i k mapám krajů a plánům, které zobrazují území Mariánské zahrady a jsou zprostředkovaně dostupné. V nich jsou ale prvky kompozice zobrazeny buď stejně, jako v celostátních mapových dílech, nebo naopak úplně chybí, protože se jedná o mapy tematické, zobrazující např. vodohospodářství.

Zřejmě prvním celoplošným mapovým dílem, kde je zobrazena část kompozice, je tzv. *Müllerova mapa Čech* z roku 1720. Ta má po přepočtu zaokrouhlené měřítko 1 : 132 000, je topograficky velmi bohatá a vybavená legendou. Terén je znázorněn kopečkovou metodou, sídla jsou zobrazena jako znaky a rozčleněna do deseti kategorií, podle funkce a významu. Mapa má i další bohatý tematický obsah, který je z velké části zaměřený na těžbu, hospodářství a sakrální objekty. (VÚGTK, v. v. i., 2008 – 2011, online)

Další významným celostátním dílem se staly mapy *I. vojenského mapování*, z let 1763 – 1768 a po rektifikaci 1780 – 1783. Ty jsou zhotoveny v měřítku 1 : 28 800, a i když byly zhotoveny bez geodetických základů, zachycují velké množství informací. Díky kolorování jsou navíc mapy jednoduše čitelné. Velký důraz je v nich kladen i na liniové prvky a krmný pokryv území. (Laboratoř geoinformatiky UJEP, 2001 – 2010, online)

Stabilní katastr je dalším vrcholným dílem mapování rakouské monarchie. Vznikal postupně pro celou monarchii, pro Čechy poté v letech 1826 – 1843. Jedná se o podrobné mapy v sáhovém měřítku 1 : 2 880. Katastr podrobně zaznamenává situaci v letech svého vzniku a patří mezi velmi cenný zdroj dat při výzkumu vývoje krajiny. Samotný stabilní katastr patří kvůli své podrobnosti zpracování mezi nejlepší mapová díla zobrazující naše území vůbec, a to jak kartograficky, tak tematicky.

Mapy *II. vojenského mapování* pocházejí z let 1836 – 1852 a jejich polohové základy jsou často využity z právě vytvářeného stabilního katastru. Mapy jsou mnohem přesněji zaměřeny díky síti triangulačních bodů a prvky znázorněné v mapě jsou opět dobře rozlišitelné, včetně průseků v lese apod. Měřítko mapových listů je stejné jako u *I. vojenského mapování*.

Posledním velkým mapováním, které bylo provedeno na území ČR, se v rakousko-uherské monarchii stalo *III. vojenské mapování* probíhající v českých zemích v letech 1877 – 1880. Topografické sekce byly vytvořeny v měřítku 1 : 25 000 a z nich pak odvozením vznikly ještě speciální mapy v měřítku 1 : 75 000 a mapy generální (1 : 200 000). Z topografické sekce se nedochovaly všechny barevné listy. Schází především listy, vyobrazující pohraniční oblasti. O kvalitě map z *III. vojenského mapování* vypovídá, že jako podklady pro další reambulaci a nová mapová díla se využívaly v Československé republice a mapy odvozené využívala armáda až do roku 1956. (VÚGTK, v. v. i., 2008 – 2011, online)

Kromě mapových děl celostátních bylo přihlédnuto i k dalším tematickým mapám. Ty však už nejsou dostupné v digitalizované podobě. Mezi ně patří určitě *Mapa šlikovského panství 1837* od J. Delinsteina, dále *Mapa šlikovského panství 1811* od A. Sichry nebo *Mapa rybníků a vodotečí na šlikovských panstvích na Jičínsku* z roku 1899 od A. Jeřičky. Dále mapy krajů a okresů jako *Mapa Bydžovského kraje 1828* od Jindřicha J. Kreibicha. Ostatní lokální mapová díla jsou případně popsána v textu a citována v seznamu literatury.

Druhým velkým zdrojem pramenů pro Mariánskou zahradu jsou archivní fondy uložené ve Státním oblastním archivu Zámrsk (SOA Zámrsk) – fond *Ústřední správa šlikovských statků Jičíněves* a fond *Velkostatek Vokšice*. Oba fondy obsahují archivní materiály vztahující se k panství rodu Šliků na Jičínsku od jejich počátku až do roku 1948. V práci jsou pro území kompozice využity především materiály týkající se správy lesů na tomto panství, a to pro území kompozice.

Důležitý pramen tvoří lesní mapy jednotlivých polesí. Plány a mapy mají různý tematický obsah. Většinou se jedná o porostní a přehledové mapy. V plánech jsou zaneseny linie a průseky náležící do krajinářské kompozice a další zásahy do lesa. Bohužel jsou dochované mapy pouze z období 19. a počátku 20. století, navíc se značnými časovými mezerami. Velkým problémem je, že se k mapám nedochovaly téměř žádné lesní knihy a hospodářské záznamy. Jediné lesní knihy se dochovaly ve fondu *Velkostatek Vokšice* a vztahují se až k počátku 20. století.

3. 2 Rešerše literatury

Nauka o krajině patří mezi základní geografické disciplíny. Její vznik a vývoj souvisel se snahou propojit poznatky pořízené dílčími vědami studujícími územní aspekty složek přírody a společnosti. (Kolejka J., 2013) První práce propojující dílčí poznatky do komplexních souvislostí se tak objevovaly už od 16. století. Ustanovení nauky o krajině jako samostatné vědní disciplíny poté proběhlo na přelomu 19. a 20. století. Za přední zakladatele jsou považováni C. Troll, V. V. Dokučajev, L. S. Berg nebo S. Passarge. Už v této době se začaly od sebe odlišovat dva různé pohledy na pojmání krajiny – geocentrický přístup euroasijské krajinářské školy a spíše biocentrický přístup anglosaské oblasti.

V evropském prostoru přinesly rozhodující příspěvek ke vzniku geografické nauky o krajině především německé, ruské, polské a slovenské krajinářské školy. (Kolejka J., 2013) K dalšímu rozvoji však později přispěly spíše školy západoevropské. Biocentrický přístup anglosaské školy ke krajině se za tu dobu podstatně přiblížil obecné ekologii, což se projevilo i v oblasti vnímání krajinné ekologie, která bývá někdy řazena jen jako dílčí disciplína ekologie. Evropský pohled na krajinu v poslední době rozšířila anglosaská humánní geografie, která preferuje ekonomické, sociální, duchovní a estetické vnímání okolí. (Kučera Z., 2009)

V české geografii má výzkum a hodnocení krajiny více než stoletou tradici. Už od konce 19. století existovala snaha regionalizace území podle společných znaků do tzv. přirozených krajinných celků, později nazývaných také přírodní krajina, která pokračovala po vyhlášení samostatné Československé republiky. Nakonec však krajinářský výzkum za první republiky vyústil v regionalizace individuálního pojetí a často se opakujících rozdělní a témat. (Kolejka J., 2013) Výzkum byl poté přerušen 2. svět. válkou. Mezi nejvýznamnější geografy věnující se krajinnému výzkumu v tomto období patřili J. Král, J. Korčák, V. Dvorský a především V. Dědina.

Po 2. svět. válce ustoupil syntetický přístup ke krajině do pozadí a začaly se více prosazovat biologické a geologické vědy. V geografickém pojetí se krajina začala opět objevovat od pol. 70. let 20. století. Tato obnova geografického zájmu o krajinu je spojena především s prof. Jaromírem Demkem a jeho spolupracovníky v Geografickém ústavu ČSAV v Brně. Začala nová etapa regionalizace území do fyzicko-geografických teritoriálních jednotek podle jejich komplexních znaků. O něco později se začala rozvíjet i syntéza biologického a geografického pojetí krajiny, která vyústila především

na konci 80. let v pracích J. Laciny, J. Löwa nebo v 90. letech biogeografickým členěním M. Culka.

Od 80. let se také začíná využívat prostředí GIS k výzkumu krajiny. Digitalizace dat a jejich využití se pak naplno rozvinulo v 90. letech, kdy se pozornost obrátila na vyhodnocování ekonomických údajů využití krajiny (land use), popřípadě jejího krajinného pokryvu (land cover). Tento zájem ve spojení s praktickým využitím pro další plánování převládá dodnes. Studiu této problematiky se věnuje celá řada geografů, mezi nimi např. I. Bičík a jeho spolupracovníci, L. Kupková, J. Kolečka, Z. Lipský nebo odborníci sdružení okolo časopisu *Historická geografie* a ve *Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví*, v. v. i.

Další výzkum se zaměřuje na ekosystémové pojetí krajiny, ochranu krajinného rázu a krajinné stability (především P. Matějka, I. Míchal, J. Löw). Poslední zde zmíněnou kategorií jsou práce zaměřené spíše filozoficky na pochopení krajiny jako součásti našeho prostředí, zamýšlející se nad jejím vývojem, současným stavem a perspektivami. Mezi přední osobností věnující se takovému pojednáním patří V. Cílek, P. Hájek nebo J. Sádlo.

Při vypracování této práce byla využita literatura z řady oborů jako geografie, historie a biologie. Z prací věnujících se krajině a jejímu hodnocení to byla především publikace *Krajinný ráz* od J. Löwa a I. Míchala (Löw J., Míchal I., 2003). Z dalších prací věnujících se krajině a jejímu vývoji obecně byly využity monografie *Krajiny kulturní a historické* (Kupka J., 2010), *Využití ploch Česka* (Bičík I. a kol., 2010), *Krajina v České republice* (Němec J. a Pojer F. (ed.), 2007) a *Nauka o krajině: geografický pohled a východiska* (Kolečka J., 2013). Ze spíše filozofických pojednání o krajině je to poté *Krajina a revoluce* (Sádlo J. a kol., 2005). Práci s historickými mapovými díly se věnují např. učební text Z. Lipského *Sledování změn v kulturní krajině* (Lipský Z., 2000) nebo sborník *Historická krajina a mapové bohatství Česka* (Šimůnek R. (ed.), 2006). Další práce věnující se konkrétním mapovým dílům jsou citovány v textu a uvedeny v seznamu literatury.

Komponovanou krajinou v ČR se obecně zabývá monografie *Komponované krajiny* (Flekalová M. a kol., 2011). Dále se teoreticky komponovanou krajinou zabývají studie pracovníků Zahradnické fakulty MENDELU v Brně, především L. Kulišťákové a J. Sedláčka (Kulišťáková L., Sedláček J., 2012 nebo Kulišťáková L., 2013). Identifikací barokních komponovaných krajin se ve společném článku věnují J. Sklenička a I. Vorel (Sklenička J., Vorel I., 2007). Poté už se krajinou kompozicí

zabývají práce zaměřené přímo na určitou lokalitu a kompozici. Mezi takové lokality patří např. Mikulovsko (Kulišťáková L., 2007), Novodvorský (Novák P., 2001) nebo i Kladsko (Semotanová E., 2009).

Průkopníkem zájmu o Mariánskou zahradu se stal Jaromír Gottlieb, jenž se jí věnoval v několika článcích a studiích kratšího rozsahu, uveřejněných v různých sbornících. Stal se také zároveň propagátorem Mariánské zahrady a zasloužil se o její znovuuvedení do povědomí široké veřejnosti. Stojí ostatně i za jejím pojmenováním. Barokním kompozicím na Jičínsku je pak věnovaná monografie *Česká krajina a baroko* od Pavla Hájka (Hájek P., 2003). Z urbanistického hlediska se poté Mariánské zahradě věnoval Karel Watzko (2007). Výzkum barokních památek v rámci území Svazku obcí Mariánská zahrada prováděl Ústav historických věd FF Univerzity Pardubice. Jeho výsledky, včetně sborníku studentských prací, jsou dostupné online na <http://uhv.upce.cz/cs/marianska-zahrada/> (FF UPCE, 2009 – 2010, online). Další práce týkající se barokních kompozic na Jičínsku jsou pak už věnované Valdštejnově barokní kompozici a jsou citované v průběhu textu. Další díla zmiňující se o Mariánské zahradě již většinou přebírají z prací J. Gottlieba nebo P. Hájka.

K porovnání stavu lesních porostů a rozlišení jednotlivých druhů bylo využito publikace *Dřeviny České republiky* (Úřadníček L. a kol., 2009) a postupů popsaných v článcích a metodikách věnujících se lesnické fytopatologii. Z historických prací byly využity studie věnující se rodu Šliků a jejich panství na Jičínsku. Z nich asi nejvýznamnější jsou studie uveřejněné ve sborníku *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji* (2009) a monografie *Pět století Šliků* (Vinař O., 1998). Další použitá díla vztahující se k baroku a umění všeobecně jsou využita především v kapitole popisující jednotlivé prvky Mariánské zahrady.

Velkou pomocí při výzkumu starých mapových děl je skutečnost, že velká část je už dostupná k nahlížení online v různých webových aplikacích. K těm nejvýznamnějším, využitým v této práci, patří webová aplikace Laboratoře geoinformatiky Fakulty životního prostředí UJEP, dostupná na stránkách <http://oldmaps.geolab.cz/> (Laboratoř geoinformatiky UJEP, 2001 – 2010, online). Ta s pomocí dalších institucí zpřístupňuje k nahlížení mapy Müllerova mapování, I., II. a III. vojenské mapování a část stabilního katastru. Druhým webem je Mapový portál VÚGTK dostupný na stránkách <http://mapy.vugtk.cz> (VÚGTK, v. v. i., 2008 – 2011, online). Zpřístupňuje především mapová díla z Historického ústavu AV ČR. Další institucí je CENIA – česká informační agentura životního prostředí a její Národní geoportál INSPIRE, dostupný

z <http://geoportal.gov.cz> (CENIA, 2010 – 2014, online). Císařské povinné otisky stabilního katastru týkající se centra krajinné kompozice pak byly poskytnuty Českým úřadem zeměměřickým a katastrálním (ČÚZK). Posledním významným zdrojem map byla edice *Historický atlas měst České republiky*, konkrétně svazek č. 18 věnovaný městu Jičínu (Chodějovská E., Semotanová E. a kol., 2008). Jeho obsahem nejsou jen reprodukce map a plánů samotného města, ale i map jeho okolí. Další případné zdroje mapových děl jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

4. METODIKA

Při zpracování práce byly využity metody kartografické, geografické a historické. Základní metodou je porovnání stavu kompozice na jednotlivých mapových dílech a srovnání jejího vývoje v čase. Kompozice Mariánské zahrady je tvořena především liniovými a bodovými prvky. Plochy v této kompozici nehrály tak významnou roli. Linie využitě při budování kompozice jsou dvojího typu – linie pohledové a linie skutečné, zvýrazněné alejemi a průseky v lesním porostu. U linií pohledových byl zvektorizován jejich průběh od středu ke krajnímu bodu kompozice. V jejich průběhu bylo sledováno postupné narušování pohledu lesními porosty, případně zástavbou. Skutečné, alejemi a průseky zvýrazněné linie, byly také vektorizovány a byl srovnán jejich vývoj v čase. Podobně byly vektorizovány plochy lesů, rybníků a sídel v rámci území Mariánské zahrady. Jednotlivé body kompozice (stavby sakrálního, sídelního i hospodářského charakteru) se většinou dochovaly dodnes, stejně jako přírodní prvky, se kterými kompozice Mariánské zahrady pracuje. V případě zániku bodových prvků byla tato změna zaznamenána v mapových výstupech.

Kromě vektorizace bylo také využito analýzy relativní viditelnosti celé kompozice z jejího centra. Metodiku k této analýze popisují v článku *Využití GIS při zkoumání komponovaných krajín* L. Kulišťáková a J. Sedláček (Kulišťáková L., Sedláček J., 2012). Konkrétní popis této metodiky je uveden v příslušné kapitole věnující se viditelnosti celé kompozici. Pro vektorizaci byly využity mapové listy I., II. a III. vojenského mapování. U mapových listů I. vojenského mapování je ale jejich georeferencování nepřesné a nespolehlivé vzhledem k neexistenci geodetických základů a kartografické projekce. (Zimová R., 2005) Jejich zvektorizovaná podoba je tak hlavně orientační přehled situace na konci 18. století. Mülerova mapa Čech byla použita jen jako pravděpodobně první dochovaný záznam kompozice. Pro georeferenci

a vektorizaci je i přes svoji historickou hodnotu nevhodná. Nejpodrobnější pohled na celou kompozici pak poskytují mapy stabilního katastru, které byly použity pro lepší porovnání stavu kompozice na II. vojenském mapování. Vektorizace, analýza relativní viditelnosti a další mapové výstupy byly zpracovány v programu ArcGIS 10.2 a jako podkladové mapy byly využity mapy dostupné online na geoportálu INSPIRE nebo ve webové aplikaci ČÚZK. Pro mapy srovnávající vývoj Mariánské zahrady v čase byl vytvořen vlastní digitální model terénu (DMT), a to s pomocí vrstevnic, poskytnutých pro účely této práce ČÚZK z databáze ZABAGED.

Práce s historickými mapami sebou nese řadu rizik. Je potřeba neustále pamatovat na to, v jaké době a za jakých podmínek mapy v 18. a 19. století vznikaly. Kromě geodetického základu, kartografických zobrazení a souřadnicových systémů je někdy problémový i samotný tematický obsah. Metody záznamu, generalizace a výsledné kresby nejsou nikdy úplně dokonalé. Často na mapách schází například objekty, které prokazatelně v době svého vzniku již existovaly a existují dodnes nebo jsou do mapy zaneseny objekty v době jejího vzniku už prokazatelně zničené. Pokud to tedy bylo možné, byl obsah konkrétních mapových listů posuzován také s dobovými záznamy a literaturou.

Problematice tematického obsahu starých mapových děl a jejich kartografického ukotvení se věnuje řada historických geografů a kartografů. Jako příklad mohou sloužit studie pracovníků Laboratoře geoinformatiky Fakulty životního prostředí UJEP dostupné online na <http://projekty.geolab.cz> (Laboratoř geoinformatiky UJEP, 2000 – 2013) nebo studie publikované na stránkách Historické geografie.

Nedílnou součástí výzkumu byl i terénní výzkum celé kompozice. Při tomto výzkumu byl zjišťován stav jednotlivých dochovaných památek a pořízena jejich fotografická dokumentace. Velkou část práce v terénu tvořil výzkum centrální části kompozice, tedy lesních průseků. U nich byl sledován jejich současný stav, aktuální průběh a byly zaměřeny s pomocí GPS přístroje. Byly vytipovány stromy, tvořící průseky, určen jejich druh, změřena výška, obvod a jednotlivé vzdálenosti mezi stromy tvořící průseky. Zároveň byl sledován zdravotní stav lesních porostů v blízkém okolí centra kompozice.

Centrální části kompozice v okolí Lorety je věnována zvlášť pozornost. U této části lze díky dochovaným archivním plánům a mapám popsat její vývoj podrobněji. Plány dochované ve fondech SOA v Zámrsku poskytují podrobnější přehled o vývoji průseků a jejich okolí. Při jejich výzkumu byla použita komparativní metoda.

Plány bohužel neposkytují ucelenou časovou řadu, ovšem zachycují centrum kompozice detailněji a v odlišných časových úsecích než využitá celostátní mapová díla. Primárně však poskytují informace o vývoji lesních porostů v okolí Lorety a hospodaření s nimi. S pomocí lesnických map a dochovaných lesnických knih byl sestaven alespoň rámcový přehled vývoje lesních průseků, jejich okolí a hospodaření s nimi.

Část metodiky je založena na přístupu ke krajině kompozici jako vizuálnímu vjemu, ve kterém by měly být jednotlivé bodové a liniové prvky v souladu s přírodními podmínkami území. Vizuální vnímání krajiny a krajinného rázu je však z velké části subjektivní. Definici krajiny, krajinného rázu, komponované krajiny a možnosti jejich vnímání obsahují následující kapitoly, věnované teoretickým východiskům.

5. KRAJINA PŘÍRODNÍ A KULTURNÍ

Definice krajiny je velké množství. Toto množství je důsledkem rozmanitosti oborů, které se krajinou zabývají. Každý z nich krajinu definuje odlišně, tak aby definice co nejvíce odpovídala danému oboru. Jako propojující je pak nejčastěji využívána definice uvedená v Zákoně o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb., který krajinu definuje jako „*část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky*“. Geografie pak krajinu chápe především jako „*určitý celek, který se kvalitativně liší od celků okolních*“ (Hradecký J., Buzek L., 2001).

Krajina bývá nejčastěji dělena na přírodní a kulturní krajinu. **Přírodní krajina** je původní krajina nacházející se v oblastech vyvíjejících se bez zásahu člověka. V praxi se už jen velmi těžko hledá místo na Zemi, do kterého by člověk nezasáhl, a tak se za přírodní dají považovat krajiny bez zásahu permanentního, odlehlé od míst běžné lidské činnosti nebo touto činností v minulosti výrazně neovlivněné.

Pro **kulturní krajinu** lze poté využít definice Výboru pro světové kulturní dědictví UNESCO, a to jako „*kombinovaného díla přírody a člověka, které je dokladem vývoje lidské společnosti a sídel, pod vlivem fyzikálních omezení anebo příležitostí daných jejich přírodním prostředím a vlivem společenských, ekonomických a kulturních vlivů, jak vnitřních, tak vnějších.*“ (Kupka F., 2010, str. 5) Jak ovšem podotýkají autoři v knize *Krajina a revoluce*, není pravdou, že kulturní krajina je vše, kde se vyskytne člověk. V kulturní krajině je stejně důležitý jak aspekt lidský, tak přírodní. Oba navzájem se

doplňující. Místa, kudy dříve či dnes prošla kočovná společenství a neusadila se zde, za takovou krajinu považovat nemůžeme. (Sádlo J., a kol., 2005) Nenáleží sem však jen lidská sídla a jejich okolí, ale také krajina člověkem využívaná a ovlivňovaná. Příkladem mohou být lesy v českých pohorích, ve kterých byla v minulosti činností člověka významně pozměněna druhová skladba.³

Existují i další podrobnější dělení krajiny, a to z pohledu jednotlivých věd, které se jejím studiem zabývají. Na základě geneze, fyzického charakteru a vztahu k využívání krajiny člověkem byly vymezeny tři základní substrukтуры krajiny.

1. **Primární struktura** – zahrnuje prvky a vztahy tvořící původní a trvalý základ krajiny. Náleží sem geologická stavba, reliéf, půda, klima, vodstvo a jeho pochody, a také původní vegetace, která se v ČR už téměř nevyskytuje nebo jen v malých enklávách.
2. **Sekundární struktura** – je tvořena především land use a land cover. Jedná se o prvky vytvořené člověkem, aktuální vegetací a biotopy pozměněné hospodářskou činností včetně změny druhové skladby.
3. **Terciální struktura** – prostorové vyjádření lidských přestav o krajině a dalšího směřování jejího využití.

6. KRAJINNÝ RÁZ A VNÍMÁNÍ KRAJINY

Krajinný ráz je opět definován v Zákoně o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb.: „*Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu.*“ Jde tedy o propojení všech tří krajinných struktur vnímaných jako jednotný obraz krajiny. (Lów M., 2011) Významné součásti krajinného rázu tvoří jednotlivé krajinné prvky, které mohou být jak přírodní, tak vytvořené lidskou činností.

Vnímání krajiny a jejího rázu je velmi subjektivní záležitostí každého jedince. Je však určováno řadou psychologických předpokladů, často aplikovaných nevědomě.

³ V některých případech se vymezuje ještě také přechodový (přechodný) typ krajiny viz např. Buzek L., Hradecký J., 2001.

Prostorové souřadnice (výška, šířka, hloubka) jsou například podvědomě srovnávány s lidskou postavou. Stejně tak rozlišování optimálních vlastností prostoru vychází z lidské biologické vybavenosti. V našem podvědomí je třeba zaneseno kladné vnímání parkové krajiny, ve které člověk převážně žil až do doby mezolitu. Podobně také pořádek a řád obecně i v krajině je hodnocen velmi kladně. (Löw J., Míchal I., 2003) Odtud pravděpodobně pramení snaha krajinu spoluutvářet a modelovat v různých kompozicích.

Estetické vnímání jednotlivých typů krajiny závisí také na prostředí, ve kterém člověk žije většinu života. Každé prostředí má jiné významné krajinné prvky, které se návštěvníkům z jiného prostředí mohou zdát mnohem zajímavější než domácímu obyvatelstvu. Estetické hodnocení se navíc proměňovalo v čase. Naříklad v době barokní a klasicistní bylo kladně hodnoceno přetváření krajiny do jednotného řádu. Krajinné úpravy byly poměrně radikální, využívalo se alejí, průseků a obrazců ke zdůraznění krajinných prvků. Naopak v době romantismu přišel obrat zpět k nezkažené, přírodní krajině. Obě koncepce se projevily například v tehdejší parkové tvorbě.

Estetické vnímání krajinného rázu je tedy subjektivní záležitostí každého jedince, ovšem je řízené původními podvědomými reakcemi a informacemi, které jsou pro většinu lidí stejné. Ke kladnému hodnocení určité krajiny přispívá větší rozmanitost, určitý řád a soulad jednotlivých krajinných prvků a také zvýšený výskyt ojedinělých krajinných prvků. Nejvýznamnější z nich se pak stávají přímo krajinou dominantou určitého území.

7. KOMPONOVANÁ KRAJINA

Komponované krajiny jsou specifickým typem krajiny kulturní a pro jejich charakteristiku je možné opět si pomoci definicí, kterou pro ně stanovil Výbor pro světové kulturní dědictví UNESCO: „*Krajiny záměrně navržené a vytvořené člověkem, kam jsou zahrnuty jak zahrady a parky, tak rozsáhlé krajinné kompozice vytvořené z estetických důvodů, často spojené (ne však vždy) s církevními či dalšími monumentálními stavbami a soubory.*“ (Kupka J., 2010, str. 21 – 22) Krajinné kompozice tedy mohou dosahovat různých měřítek a podle M. Flekalové (Flekalová M. a kol, 2011) je můžeme rozdělit do tří základních typů.

a. Zahrady, parky, obory a jiné jasně ohraničené prostory

Plošně reorganizované prostory v duchu kompozice, které jsou jasně vymezené oproti okolí zřetelnou hranicí a odlišitelným krajinným rázem. Nedochozí pouze k vymezení hlavních kompozičních os a jejich zdůraznění, ale ke skutečně záměrné a celoplošné změně prostoru.

b. Krajinářské kompozice

Plošně rozsáhlejší celky bez ostrého ohraničení. Kompoziční prvky se prolínají s ekonomickým a hospodářským využitím oblasti. Využity bývají i zdánlivě nesouvisící vzdálené dominanty. To této kategorie spadá i Mariánská zahrada.

c. Komponované krajinné osy

Nekladou důraz na přetváření okolní krajiny v duchu kompoziční myšlenky, ale spíše důmyslně využívají místního prostředí. Spadají sem ponejvíc krajinné linie se symbolickými vazbami, především křížové, poutní a pašijové cesty.

Podle základní kompoziční myšlenky se poté ještě dají kompozice dělit na sakrální, funerální, profánní a kombinované. Sakrální jsou spojeny se sakrálními (církvními) stavbami a křesťanskou symbolikou. Funerální zahrnují kompozice spojené s pohřební a upomínkovou tematikou. Profánní jsou spojeny se stavbami světského charakteru a slouží především k odpočinku, pobavení a estetickému doplnění šlechtických sídel. Kombinované jsou spojením různých typů.

Krajinné kompozice se skládají z prvků tří základních prvků – bodů, linií a ploch, které jsou v určitém uspořádání. Kompoziční body tvoří základ komponovaných krajin. Může se jednat o přírodní dominanty (skála, vrch, pramen) nebo o stavby různých účelů, nejčastěji však náboženských (kaple, poutní kostel, smírčí kříž).

Kompoziční linie poté tyto body propojují fyzicky, vizuálně a často i symbolicky. Geometrické krajinné osy jsou jasně tvořeny cestami, alejemi, průseky, vodními kanály a dalšími krajinnými prvky. Vizuální linie mohou, ale nemusí být přímo naznačeny, a tak je často poměrně těžké určit, kam měly takové linie směřovat. Symbolické vazby pak souvisí s duchovním smyslem celé kompozice. Často se jedná o nějaký příběh, ať už svatých nebo romantických hrdinů. Druhou častou kategorií jsou poté astronomické souvislosti. Dále může symbolika souviset se životem zakladatele

kompozice nebo některými dalšími událostmi v kraji. Posloupnost událostí nemusí souhlasit s posloupností vizuálních a fyzických linií. (Flekalová M. a kol., 2011)

Kompoziční plochy jsou tvořeny rozsáhlejšími plošnými celky, které bývají ostře ohraničené. Typicky může jít o plošný prvek v krajině nebo stavbu (les, hájek, rybník, náměstí nebo klášter). Druhým typem jsou plochy vizuální, ohraničené přírodními dominantami a možnou dohledovou vzdáleností pozorovatele.

8. KRAJINA A KRAJINÁŘSKÉ KOMPOZICE V ČESKÝCH ZEMÍCH

Podle M. Flekalové (2011) vychází vznik krajinných kompozic ze dvou základních potřeb. Jednak z potřeby tvorby a kultivace (viz kap. 6) a jednak z potřeby názorné identifikace prostředí s vlastní filozofií, estetickým vnímáním nebo duchovním životem iniciátora stavby kompozice.

Za první náznaky krajinných kompozic se dají považovat už pravěké stavby sloužící k astronomickým pozorováním a s ním spojenými náboženskými obřady. (Flekalová M. a kol., 2011) Asi nejznámější jsou megalitické stavby známé především ze západní a jižní Evropy (Velká Británie, Malta). V českých zemích se takové monumentální stavby nevyskytují, byly ovšem nalezeny stopy menších předkřesťanských rituálních staveb, především tzv. vizírů⁴ a rondelů. Tyto stavby však ještě za plnohodnotné krajinářské kompozice považovat nelze.

Území ČR nebylo výrazně ovlivněno kulturami starověkého Předního východu a Středomoří, a tak změnu ve využití krajiny a tvorbě odlišných krajinných kompozic přineslo až období středověku (6. – 15. stol.) a christianizace našeho území. V prvních staletích doznívá ještě pohanská kultura, od přelomu 9. a 10. století se však stále více prosazuje kultura křesťanská. Jedním ze znaků středověku je právě hluboká křesťanská spiritualita. Ta se projevuje i v prvních krajinných kompozicích na našem území. Jsou stále ještě poměrně malého rozsahu a představují je především klášterní zahrady a křesťanská poutní místa. Byly položeny základy pašijových cest a kompozice se projevuje třeba při stavbě nového krajinného prvku – města. Například Nové Město pražské bylo Karlem IV. komponováno jako zpodobnění Jeruzaléma. Navíc jsou sakrální stavby vystavěny tak, aby jejich spojnice vytvořily kříž.

⁴ Bod, nebo skupiny bodů, tvořící v určité části roku spojnicí mezi pozorovatelem a významným astronomickým jevem.

V období středověku se dále rozšiřuje území přeměněné v kulturní krajinu, a to i mimo nížiny. Velkou měrou k tomu přispěla i středověká kolonizace probíhající od přelomu 11. a 12. století, a to jak vnitřní kolonizace domácím obyvatelstvem, tak vnější kolonizace z okolních zemí, především z Německa. Stále však nebyly osídleny vyšší vegetační stupně. (Sádlo J. a kol., 2005)

V období 15. a první poloviny 16. století se v českých zemích prosadil nový sloh nazývaný renesance. V renesanci se mění estetické vnímání prostoru směrem k větší otevřenosti. Zahrady se více otevírají do prostoru, objevují se ve větší míře ohrazené obory a především se mnohem více prosazuje výsadba alejí. (Flekalová M. a kol., 2011) Kompozice zahrad zůstávají jasně ohraničené, uzavřené a geometricky přísně formované. Zvětšuje se však jejich rozloha. Průkopníky v budování rozsáhlých zahrad byli panovníci. Díky Ferdinandu I. vznikla Královská zahrada v areálu Pražského hradu. Rudolf II. budoval zahrady i na venkovských sídlech jako Brandýs nad Labem. (Flekalová M. a kol., 2011) Později se k budování zahrad přidala i šlechta (např. Bučovice, Telč a další renesanční zámecké areály). Konec renesančního období v českých zemích nastal v době 30-ti leté války (1618 – 1648). Po ní bylo území českých zemí velmi zpustošené, došlo k obměně šlechtických rodů a především k náboženskému sjednocení. Naplno se tak mohl prosadit nový myšlenkový a stavební směr přicházející z oblasti Středomoří, a to baroko.

Barokní období (17. – 18. stol.) je charakteristické opětovným příklonem k duchovní spiritualitě. Ta se projevila budováním množství sakrálních staveb velkých i malých rozměrů, uctíváním svatých a rozmíst'ováním jejich soch v krajině. Především se v českých zemích jednalo o Pannu Marii a Jana Nepomuckého. Po 30-ti leté válce došlo nejen k obměně šlechtických elit, ale také k soustředění pozemkové držby do větších a méně rozdrobených panství. To umožnilo budovat rozsáhlejší krajinné kompozice. Ty se tak dostávají z ohraničených prostor do otevřené krajiny. Vznikají skutečné komponované krajiny.

Barokní budovatelé kompozic se vesměs snažili krajinu podříditi svému záměru, a to s pomocí staveb sakrálního i profánního charakteru, a sítí linií různých podob. Typická je pro ně hlavní pohledová osa ústící u největší dominanty celé kompozice. (Flekalová M. a kol., 2011) Naplno se uplatnilo využití alejí a lesních průseků ke zdůraznění vazeb mezi jednotlivými prvky v krajině. Kompozice jsou plošně mnohem rozsáhlejší než v předchozích obdobích. Zahrnují v sobě nejenom jednotlivé stavby, ale často také části vesnic a měst, lesy, vodní plochy a zemědělsky obdělávané

plochy. Šlechtici vlastně budovali parky z části nebo z celého svého panství. Kromě Jičínska se barokní komponované krajiny v ČR vyskytují například na Čimelicku, Mikulovsku, Novohradsku, v Nových Zámcích u Litovle nebo v Kuksu.

Barokní období ovšem zanechalo výrazné stopy v krajině celé ČR. V tomto období se upevnila sídelní struktura českých zemí a byla dokončována kolonizace horských území. Díky novým postupům v zemědělství se postupně začala uvolňovat pracovní síla a na konci období se objevují první průmyslové manufaktury. Díky využívání dřeva jakožto hlavního paliva dochází v této době také k největšímu odlesnění našeho území v dějinách. (Sádlo J. a kol., 2005) Upevnila se síť cest a cestiček, později i díky stavbě a udržování hlavních silnic a cest. Rozšiřují se kamenné stavby, díky čemuž se řada barokních budov dochovala dodnes.

Klasicistní období se v krajiných kompozicích českých zemí neprojevovalo natolik jako třeba ve Francii, zemi svého vzniku. Navíc většina takových kompozic na našem území byla překryta pozdější anglickou krajinářskou školou. Mnohem výrazněji se však projevil v krajiných kompozicích romantismus, myšlenkový směr především první poloviny 19. století. Romantismus se obrací do minulosti, kterou si ale výrazně idealizuje. V krajiné kompozici se projevuje návrat k původní, přirozené krajině. Romantismus tak oproti baroku s krajinou spolupracuje a podřizuje ji jejímu vzhledu. (Flekalová M. a kol., 2011) Prosazuje se volnější, méně geometricky svázaná anglická krajinářská škola. Asi nejvýznamější romantickou komponovanou krajinou na území ČR je valticko – lednický areál, který v sobě ale zahrnuje i prvky barokní a klasicistní kompozice. Další romantické kompozice můžeme nalézt např. v Hluboké nebo v okolí Františkových Lázní.

V 19. století se obraz krajiny českých zemí začal rychle měnit vlivem probíhající průmyslové revoluce. Do krajiny zasáhla železnice, silniční síť a rostoucí města. V průběhu 20. století tento rozvoj pokračoval, navíc byl zvýrazněn obdobím socialismu, kdy vznikly rozsáhlá těžební a průmyslová území (Mostecko, Ostravsko). Také byla, především díky kolektivizaci a scelování pozemků v zemědělství, zničena typická mozaika polí a cest na venkově. Moderní krajiné kompozice se pak prosazují v urbanistickém plánování, popř. při sanacích a obnově území poničených těžbou nebo těžkým průmyslem. Prvky starších krajiných kompozic však na mnoha místech zůstávají patrné a v současnosti probíhají často snahy o jejich úplnou nebo částečnou obnovu pro jejich využití v cestovním ruchu, propagaci území a zachování kulturního dědictví.

9. KRAJINA V OKOLÍ JIČÍNA

Krajina v okolí Jičína se přímo nabízí k tvorbě rozsáhlejších krajiných kompozic. Jičínská kotlina je ze tří stran obklopená vyvýšeným terénem, ze kterého je celá velmi dobře přehlédnutelná. Navíc je spolu s částí Vyskeřské vrchoviny prostoupena na několika místech čedičovými suký, jako jsou vrchy Zebín (399 m n. m.), Svatá Anna (358 m n. m.), Čerovka (331 m n. m.) nebo Brada (439 m n. m.). Hřbet Veliš je také tvořen čedičovými vrchy v čele s nejvyšším vrcholem hřbetu Veliš. Ze hřbetu je poté výborný rozhled i směrem na J a JZ do Jičíněveské pahorkatiny. Ta už není oproti Jičínské kotlině prostoupena výraznými čedičovými suký, je ale mírně zvlněná a poskytuje řadu nižších vyvýšených míst.

Čedičové suký tvoří v Jičínské kotlině výrazné dominanty a přirozeně vybízejí k tomu, aby se staly místem pro stavbu poutních a dalších sakrálních i profánních objektů. Na Zebíně stojí kaple sv. Máří Magdalény, kaple sv. Anny na stejnojmenném vrchu a na vrchu Loreta kaple stejného jména. Z profánních staveb stávaly na Bradě a na Veliši středověké hrady, zatímco na Čerovce se nachází rozhledna Milohlídka z 19. století. V Jičíněveské pahorkatině byla poté vyvýšená místa využita ke stavbě kostelů v jednotlivých obcích.

Krajinný ráz celého území poté doplňuje řada menších vesnic, vzdálených od sebe do vzdálenosti 3 km, a mozaika polí střídající se se zalesněnými vrchy a zalesněným hřbetem Veliš. Krajina je doplněna i vodními plochami v podobě střevačských rybníků, ostruženských rybníků a dalších osamocených vodních ploch. Kromě sakrálních staveb doplňují barokní památky i stavby sídelního charakteru v podobě zámků ve Vokšicích, Jičíněvsi a Jičíně a také dalších historických budov s hospodářskou funkcí.

Barokní ráz krajiny v podobě vesnických sídel, sakrálních a užitkových objektů narušila snad jen kolektivizace, stavba silniční sítě a hospodářský rozvoj Jičína. Z vesnic se pouze některé mírně rozrostly vlivem suburbanizace. Zmizela však většina alejí a polních cest, které rozdělávaly krajinu a tvořily její další osy.

10. BAROKNÍ KOMPOZICE NA JIČÍNSKU

Jak bylo naznačeno v úvodu, baroko se na Jičínsku začalo prosazovat už na počátku 17. století a je spojeno především s osobou Albrechta Eusebia z Valdštejna. Ten získal město Jičina a jeho okolí po rodu Smiřických v roce 1621. V roce 1622 získal další rozsáhlé statky v SV Čechách a fakticky je spojil do rozlehlého vévodství. (Morávek J., Wirth Z., 1946) Jičín se stal centrem celého vévodství a Valdštejn jej postupně začal přebudovávat do raně barokní podoby. Díky tomu se Jičín a okolí staly jedním z prvních míst v českých zemích, kde se ve větším prosadily barokní stavby a kompozice. Astrologicky zaměřený Valdštejn pozval do města řadu italských architektů v čele s G. B. Pieronim, A. Spezzim a N. Sebregonim. Ti začali pod jeho dohledem budovat první barokní kompozici na Jičínsku, dnes nazývanou Valdštejnova zahrada. (Hájek, 2003) Na ni navázal svou kompozicí František Josef Šlik zhruba o 100 let později. K oběma kompozicím se v průběhu 17. a 18. století přidala řada barokních a barokně přebudovaných kostelů, křížů a soch svatých.

10.1 Valdštejnova zahrada

Valdštejnova zahrada je tvořena téměř přímou pohledovou linií, která propojuje vrch Veliš s kartuziánským klášterem ve Valdicích, jež nechal Albrecht z Valdštejna založit. Kompozice v sobě spojuje jak stavby, tak aleje a rybníky s výraznými vrchy. Počátek hlavní linie je na vrchu Veliš, kde stál ještě za 30-ti leté války středověký hrad. Zároveň je z temene Veliše velmi dobrý výhled na celou Jičínskou kotlinu a tím i na celou kompozici. Pohledová linie pokračuje do Jičína, kde protíná zámek, kostel sv. Jakuba Většího a Valdickou bránu, která je pozůstatkem opevnění města z 16. století, a přes náměstí pokračuje směrem do Valdic. Za hranicí města byla linie zvýrazněna známou lipovou alejí, která je jedním ze symbolů Jičína dodnes. Na jejím konci u vrchu Zebín stojí Valdštejnská loggie s parkem Libosad. Pohledová linie pak končí u kartuziánského kláštera ve Valdicích a jeho kostelního chrámu sv. Josefa. (Morávek J., Wirth Z., 1946)

Kromě Valdické brány všechny stavby vznikly nově, včetně přestavby původně menšího renesančního zámku. V okolí hlavní pohledové linie vznikla řada rybníčků a dalších barokních staveb, jako např. jezuitská kolej. Navíc v sobě kompozice skrývá i prvky astronomické, neboť linie propojuje azimuty východu a západu o letním

a o zimním slunovratu. Přestavba města a kompozice však díky krátké vládě Albrechta z Valdštejna nebyly nikdy dokončeny v původním záměru, a to z důvodu jeho předčasného úmrtí. Zůstaly však barokní stavby, dostavěné často až po Valdštejnově smrti.

Sám Albrecht z Valdštejna kvůli výstavbě zakoupil v Jičíně řadu pozemků a nechal i rozšířit cestu směrem z náměstí do Valdic. Valdštejnská zahrada představuje kompozici monumentální, s velkými stavbami a krajinu spíše využívající, než s ní spolupracující. (Hájek P., 2003) Po Valdštejnově smrti byl jeho majetek zkonfiskován císařem a rozdán. Část kořisti získal i Jindřich Šlik a s ním přichází na Jičínsko rod Šliků.

10. 2 Šlikové na Jičínsku a Kopidlensku

Rod Šliků nepochází původně z českých zemí, ale z Voigtlandu. Ve 14. století se však Šlikové usadili v Chebu jako měšťané. V 15. století začal postupný vzestup rodu díky Kašparu Šlikovi, písaři a rádcí Zikmunda Lucemburského. Vzestup rodu byl podpořen i řadou falz, s jejichž pomocí Šlikové získali rozsáhlá panství v západních Čechách. Na jejich panství Ostrov byla v 16. století nedaleko Jáchymova objevena stříbrná žíla. Tím začalo jedno z nejvýznamnějších období rodu. Od roku 1519 dokonce razili Šlikové vlastní mince. Díky neshodám s císařem Ferdinandem I. však poměrně brzy o výsady přišli a část majetku jim byla i zkonfiskována. (Kašpar P., Horák V., 2009)

Rod se v průběhu 16. století rozrostl do řady větví, ale do jeho dějin zasáhla na počátku 17. století 30-ti letá válka. Známy je především jeden z vůdců stavovské opozice, Jáchym Ondřej Šlik, popravený po porážce stavovského povstání na Staroměstském náměstí. Do boje se na straně stavovské opozice zapojil i jeho bratranec Jindřich Šlik (1590 – 1650). Ten byl však omilostněn a za války vybudoval velkou kariéru. Za svůj podíl na spiknutí proti Valdštejnovi získal v roce 1635 panství Veliš a Staré Hrady na Jičínsku a v roce 1638 připojil ještě panství Kopidlno. (Vinař O., 1998) Navíc se stal jediným z mužské linie rodu, který přežil 30-ti letou válku.

Jindřich Šlik ale zemřel v době, kdy se teprve fakticky mohl chopit vlády nad získaným panstvím. Zanechal jediného syna, Františka Arnošta Šlika (1623 – 1675), který se vzdal posledních statků rodu v západních Čechách. Soustředil tak sídlo rodu do jediné oblasti a v roce 1672 se mu podařilo zřídit z panství Veliš a panství Kopidlno

fideikomis.⁵ Pravděpodobně také nechal vystavět první stavbu kompozice – kapli sv. Anny u Ostružna.

Jeho syn František Josef Šlik (1656 – 1740) je však hlavní budovatel celé kompozice. Nechal především zbudovat její jádro Loretu s průseky a další dvě kapličky v okolí. Dále potom inicioval stavbu zámku v Jičíněvsi a přestavby dalších zámků na panství (Šedivá J., 2009), stejně jako přestavbu některých kostelů. Za jeho panování byl postaven také vokšický a střevačský špýchar.⁶ V jeho stavební činnosti pokračovala jeho druhá manželka Anna roz. Krakovská z Kolovrat (1691 – 1771). A to především výstavbou a přestavbou kostelů, jako jsou kostel sv. Václava ve Veliši nebo kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Slatinách, a také výsadbou alejí, čímž se celá kompozice výrazně doplnila. (Gottlieb J., Klipcová M., 2007)

Protože se ani jeden z potomků Františka Josefa Šlika se nedožil plnoletosti, získali kopidlenskou část panství jeho synovci. Jičíněveská část panství přešla nejprve na jeho druhou manželku a po její smrti členům jejího rodu. K opětovnému spojení pod vládou rodu Šliků došlo s pomocí koupí až zase na konci 18. století. Panství v průběhu 19. století prosperovalo a došlo k výstavbě nových hospodářských podniků. Kompozice začala být rozdrobována a narušována, i když průseky a část alejí byly stále udržovány. Na počátku 20. století došlo opět k rozdělení panství díky vleklému soudnímu sporu o dědictví, který skončil v roce 1912 definitivně vítězstvím rodu Weissenwolfů. (Gottlieb J., Klipcová M., 2007) Tentokrát byla pro rod Šliků ztracena část kopidlenská. Dále do dědictví zasáhla první československá pozemková reforma, která snížila rozlohu pozemků téměř o polovinu. Šlikové přesto zůstali držitelé vokšicko-veliškého a jičíněveského panství až do roku 1948. Po roce 1989 jim byl tento majetek opět navrácen, a tak zámky a lesy obhospodařují potomci rodu dodnes. (Hořejš M., Novotný M., 2009) V době od konce 18. století do současnosti se v čele

⁵ Praktická nedělitelnost panství, které je vždy jako celek zděděno jednou osobou, popř. svěřeno jediné osobě do správy, ovšem s povinností vyživovat ostatní členy rodu. Zřízení fideikomisu povoloval panovník, který jej také mohl zrušit. (Honzák a kol., 2001)

⁶ Budova sloužící k uskladnění vymláceného zrní, případně jiných zemědělských produktů. Původně bývaly dřevěné a stávaly osamocně dále od obytných budov kvůli riziku požáru. Zděné, příp. kamenné stavby se po českých zemích rozšířily v průběhu 18. a 19. století.

rodu vystřídala řada osobností, včetně několika velkopřevorů Maltézského řádu.⁷ Žádný z nich už však do kompozice Františka Josefa a jeho ženy výrazně nepřispěl. Ovšem díky kontinuitě držení panství zůstalo jádro kompozice dochováno až do roku 1948 a ve zhoršeném stavu až do současnosti.

10. 3 Mariánská zahrada

První počátky krajinářské kompozice Mariánské zahrady spadají do období konce 17. století. Hlavní část budování této kompozice ale probíhala v první polovině 18. století za vlády Františka Josefa Šlika. Kompozice byla poté v druhé polovině 18. století doplněna přestavbou několika kostelů, výsadbou alejí a dobudováním některých staveb. Kompozici lze rozdělit na dvě části, a to na centrální část tvořenou hlavními osami ve tvaru kříže, a vedlejší část zahrnující barokní objekty, linie a území v okolí hlavních os.

Centrální část je tvořena sakrálními objekty, které jsou propojeny pohledovými liniemi. Střed kříže tvoří kaple Loreta a od ní se pohledové linie rozbíhají k dalším kaplím v okolí, popř. k jiným významným bodům. Linie v okolí Lorety byly zvýrazněny průseky v lesním porostu. Vedlejší část tvoří především barokní nebo zbarokizované kostely v jednotlivých obcích. Dále zámky v Jičíněvsi a Vokšicích a hospodářské budovy špýcharů. Doplnují ji pak aleje, vedlejší pohledové linie a menší sakrální objekty. Jednotlivé prvky kompozice jsou znázorněny na obr. č. 3. Nejvýznamnější prvky kompozice jsou rozebrány v následujícím textu.

10. 3. 1 Loreta a centrální kaple

Loreta tvoří jádro celé kompozice. Byla vybudována v roce 1694 architektem Jean Baptistou Matheyem. (Bukovský J., 2000) Nachází se na čedičovém vrchu, který je součástí hřbetu Veliš. Kaple je nejvýše položenou stavbou celé kompozice

⁷ Suverénní vojenský hospitální řád sv. Jana v Jeruzalémě, na Rhodu a na Maltě, jak zní současný oficiální název, patří k nejstarším rytířským řádům. Byl založen na počátku 12. století v Palestině. V průběhu dějin se rozšířil po Evropě a začal se dělit na nižší územní jednotky – velkopřevorství, převorství a podpřevorství. Velkopřevorství zahrnující české a rakouské země má počátky už ve 12. století a existuje dodnes. V jeho čele stojí Velkopřevor. V čele celého řádu poté Velmistr řádu. (Pořízka J., 2012)

(412 m n. m.). Jedná se o stavbu kopírující Santa Casu⁸ v italském Loretu. Santa Casa je podle křesťanské legendy místo, kde se narodila a žila Panna Marie ve městě Nazaret v Palestině. V Loretu se původně nacházela kaple z konce 12. století zasvěcená Panně Marii. V průběhu 14. století vzrostla její oblíbenost díky údajným zázračným uzdravením a stalo se z ní významné poutní místo. Na počátku 15. století vznikla legenda, že tato kaple je skutečnou Santa Casou z Nazaretu, která byla v roce 1291 zázračně přenesena do Dalmácie a v roce 1295 se po čtvrtém zázračném přenesení dostala až do Loreta. V současnosti je součástí loretánského dómu z druhé pol. 15. století a svou podobu získala po několika přestavbách.

Kopie Santa Casy byly posléze stavěny po celé Evropě a do Čech se první Lorety dostaly na konci 16. století. První byla zřejmě Loreta v Horšovském Týně z roku 1584. (Bukovský J., 2000) Nejvýznamnější Lorety v ČR se pak nacházejí v Mikulově a v Praze na Hradčanech. Lorety mají různé podoby přibližující se více či méně Santa Case v Itálii.

Loreta zbudovaná J. B. Matheym je spíše střídmou kopií Santa Casy bez vnějšího štukatérského a malířského zdobení. Plochá střecha s okolním ochozem mohla sloužit právě k vyhlídce do okolí. Loreta má čtyři vchody nacházející se v bočních stěnách. Orientace bočních stěn je ve směru JV – SZ. Na JZ průčelí je umístěn alianční znak Františka Josefa Šlika a jeho první manželky Silvie Kateřiny roz. Kinské (zemřela 1713). Vnitřní část Lorety tvoří vnitřní kaple, dostupná dvěma vchody. Další dva vchody slouží ke vstupu na schody vedoucí na střechu Lorety. Boční stěny Lorety měří 13,1 m a průčelí 8 m, výška kaple k ochozu je téměř 14 m. Od Lorety směřovaly do čtyř stran lesní průseky – JV ke Kostelci, SV ke kapli sv. Anděla Strážce, SZ ke Svaté Anně a JZ směrem k Holému vrchu.

Kaple sv. Anny

Nachází se na čedičovém suku SZ od Ostružna. Je pravděpodobně nejstarší částí kompozice, vystavěnou už na popud Františka Arnošta Šlika krátce po roce 1670. Architektem je opět J. B. Mathey.⁹ Tato kaple má kruhový půdorys. V současnosti je čedičový suk přírodní památkou (PP) a kaple je zarostlá stromy.

⁸ Svatá chýše nebo Svatý domek.

⁹ Rok výstavby je však nejasný a někdy je posouván až do roku 1690 či na jiná data.

Kaple sv. Anděla Strážce

Šestiboká kaple se nachází na bezejmené čedičové homoli na okraji lesa, SV směrem od Lorety. Jde o stavbu architekta Filipa Spannbruckera (1672 – 1729), který nahradil J. B. Matheye po jeho smrti v roli hlavního architekta hraběte Šlika. Vznikla pravděpodobně v rozmezí let 1698 – 1713. (Horáková M., 2008) Její výška je 12,5 m a je tak stejná jako u kaple sv. Anny. Podobně jako kaple sv. Anny je i okolí této kaple v současnosti zarostlé lesním porostem.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Kostelci

Tento nevelký kostel tvoří krajní pohledový bod JV ramene. Původní gotická stavba byla přestavěna nejprve v 16. století a poté upravena i v polovině 18. století. (Hájek P., 2003) Nese díky tomu jak renesanční, tak i barokní prvky. V jeho blízkosti je dochovalá dřevěná zvonice z konce 18. století. Při cestě k Chyjici, asi 200 metrů od kostela, jsou už jen těžko patrné zbytky menší kaple neznámého jména, která zřejmě také náležela ke kompozici.

Kaple Nejsvětější Trojice

Kaple s trojúhelníkovým půdorysem nacházející se v blízkosti prameniště mezi hřbetem Veliš a vrchem Houser (387 m n. m.) západně od Lorety. Vznikla kolem roku 1720 a její autorství je asi nejvíce sporné ze všech staveb kompozice. Za nejpravděpodobnějšího architekta je považován Jan Blažej Santini. Ten však na šlikovském panství nepůsobil, a tak je možné, že kapli navrhl Filip Spannbrucker, popř. ji podle Santiniho návrhu vystavěl. Kaple nenavazuje na žádné z pohledových ramen vycházejících od Lorety. Od Lorety k ní však vede přímá lesní cesta. Kaple má velmi jednoduché zdobení a nepatří zřejmě mezi hlavní stavby kompozice.

10. 3. 2 Ostatní sakrální stavby

V obcích nacházejících se na území v okolí kompozice jsou také další barokní sakrální stavby. Co je opravňuje k zahrnutí do kompozice, je období jejich přestavby či výstavby v době panování Františka J. Šlika nebo jeho druhé manželky Anny J. Krakovské. Období výstavby a osoby donátorů naznačují záměr sjednotit sakrální stavby v kompozici do jednotného slohu. Nejvýraznějším je kostel **Povýšení sv. kříže v Ostružnu**, jehož výstavba však probíhla až v 70. letech 18. století. Kostel je ukázkou pozdního baroka a díky své mohutnosti patří mezi nejvýraznější dominanty Jičínské kotliny. (Pražák A., 1999) Naopak jednu z nejstarších staveb představuje **kostel sv. Šimona a Judy v Chyjici** dostavený okolo roku 1700 na popud Františka J. Šlika architektem F. Spannbruckerem. Menší barokní kostel stojí na vyvýšeném místě. Z pohledu od Lorety je ale v mírném zákrytu za zalesněným terénem. František J. Šlik inicioval také přestavbu **kostela sv. Františka Serafinského** ve Starém Místě, a zřejmě i výstavbu nedaleké kaple neznámého jména. Obě stavby jsou ale při pohledu z Lorety zakryté vrchem Veliš.

Anna Josefa Krokovská stála jako donátorka u zrodu kostelů sv. Václava ve Veliši a sv. Matouše v Dolanech. **Kostel sv. Václava**, postavený v letech 1742 – 1752 architektem Anselmo Lugargem, je mohutnější a opět zdaleka viditelný. Oproti tomu **kostel sv. Matouše** je svou menší stavbou podobný kostelu Nanebevzetí Panny Marie v Kostelci. Byl dostaven v roce 1763. (Watzko K., 2007) Mezi menší stavby, které iniciovala Anna Josefa patří **kaple sv. Jana Nepomuckého** v Bukvici, opět od architekta A. Lugarga.

Kromě výše zmíněných staveb byly na panství Šliků v 18. století iniciovány i další sakrální stavby a přestavby, které však už nebyly ani vizuálně propojeny s centrem kompozice Loretou. Patří mezi ně například ceněná stavba kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Slatinách nebo kaple Božího Hrobu v Drahorazi. Tyto stavby už do kompozice většinou autorů řazeny nejsou, k čemuž je přihlédnuto i v této práci. Tyto stavby už totiž nejsou viditelné z vyvýšených míst v centru kompozice. Pokud by však byl zámek v Jičíněvsi považován za další uzlový bod, tak jak oněm uvažuje např. J. Gottlieb (Gottlieb J., Klipcová M., 2007), stavby by mohly tvořit ramena dalšího pohledového kříže. Ani Gottlieb však ve svých dřívějších pracích o dalších uzlových bodech neuvvažuje. (Gottlieb J., 2001)

10. 3. 3 Stavby nesakrálního charakteru

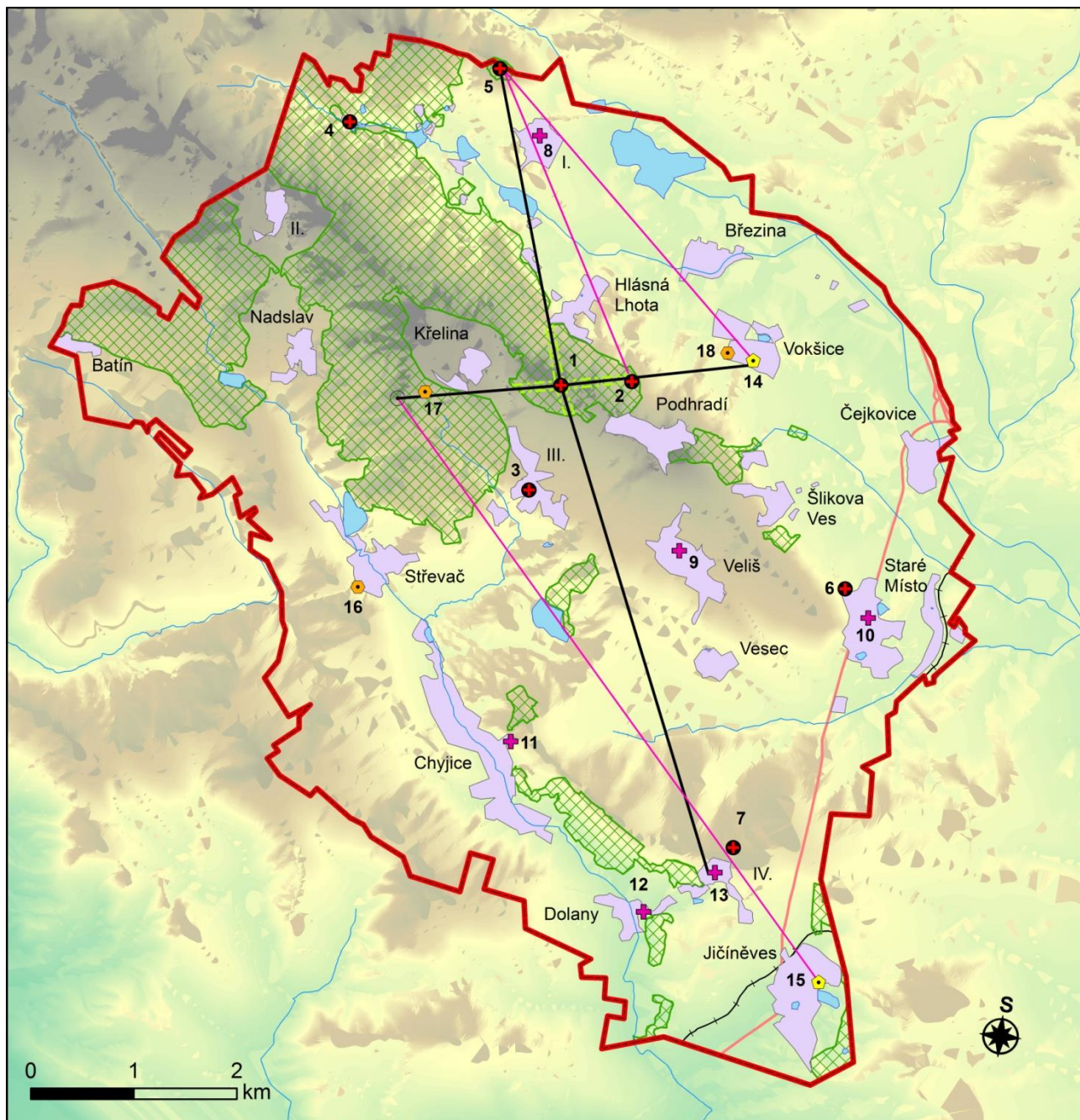
Mezi tyto stavby náleží především zámky ve Vokšicích a v Jičíněvsi. **Zámek ve Vokšicích** byl dostavěn v roce 1660 a stal se novým centrem panství Veliš namísto hradu, který byl v průběhu 30-ti leté války rozebrán.¹⁰ Trojkřídlý jednopatrový zámek tvořil zřejmě krajní bod SV pohledové linie od Lorety. V roce 1820 prošel empírovou úpravou. Zámek je obklopen neudržovaným parkem s několika hospodářskými budovami.

Zámek v Jičíněvsi nechal zcela jistě postavit v letech 1715 – 1717 František J. Šlik. Stalo se tak pravděpodobně na návrh architekta J. B. Matheye, ale stavbu už realizoval F. Spannbrucker. (SCHLIK JICINEVES, s. r. o., 2009) Zámek sloužil jako lovecký až do roku 1908, kdy kopidlenské panství získali Weissenwolfové. Do té doby bylo hlavní sídlo rodu na zámku v Kopidlně. Zámek je třípatrový a spolu s parkem a několika dalšími budovami tvoří uzavřený areál.

Kromě správních a obytných budov nechal František J. Šlik své nejlepší architektky pracovat i na budovách hospodářských. Vznikly tak dva zajímavé špýchary ve Střevači a ve Vokšicích. **Špýchar ve Vokšicích** se nachází nedaleko budovy zámku a je tvořen dvěma částmi. Starší část byla postavena v roce 1700 F. Spannbruckerem podle návrhu J. B. Matheye. Mladší část je až z roku 1831. (Hájek P., 2003) K této mladší části je připojena také *sala terrena* – otevřená barokní síň s tříblooukovou arkádou, která sloužila pro relaxaci v otevřeném prostoru. Tato stavba je více monumentálnější než samotný zámek a tvoří i výraznější krajinnou dominantu. Navíc je v současnosti v lepším stavu než zámek samotný.

Střevačský špýchar je dochovaný v horším stavu než vokšický, ale je také stále využíván. Je pravděpodobně starší, z konce 17. století, a k jeho stavbě byly použity kameny z bývalé tvrze ve Střevači. Architektem je opět J. B. Mathey. (Sdružení Český ráj, 1992 – 2014, online) Poslední velkou hospodářskou stavbou, jež snad měla kompoziční význam, byla stará šlikovská hájenka, nacházející se na Holém vrchu. Dnes v místech, kde stávala, stojí novější stavba, sloužící ale stejnému účelu.

¹⁰ Někdy bývá vznik zámku posouván až do doby kolem roku 1700.

Obr. č. 2: Podoba Mariánské zahrady se všemi důležitými prvky – rekonstr. podle literatury.
 Pozn.: Podklad je tvořen dle současné situace (DMT, sídla, atd.) Aleje nejsou vyobrazeny
 vzhledem k nejasnosti jejich úlohy v kompozici a změnám jejich rozsahu.

10. 4 Symbolické vazby kompozice Mariánské zahrady

Jak je patrné z obr. č. 2, propojením hlavních pohledových linií vznikne v krajině pomyslný latinský kříž. Stavby nacházející se v jeho rámci jsou spojeny symbolem Panny Marie. Uctívání Panny Marie a její osoby patří v římskokatolické církvi na druhé místo hned po samotném Ježíši a Nejsvětější Trojici. Od efezského koncilu v roce 431 je Marie uznána za bohorodičku a její uctívání sílilo především v katolické církvi, která později přijala i několik dalších dogmat týkajících se její osoby.¹¹ Tato dogmata ostatní křesťanské církve většinou neuznávají, přesto i v nich je osoba Panny Marie velmi oblíbenou. Uctívání Panny Marie se velmi dobře ujalo mezi obyčejnými lidmi, pro které byl ideál zbožnosti a pokory s ní spojený mnohem lépe srozumitelný, než celkem složitě uchopitelná konstrukce trojjedinosti boha. (Mikulec J., 2013)

V kompozici Mariánské zahrady ovšem vystává trochu jiný důležitý aspekt spojený s Pannou Marií. Je totiž matkou Ježíše Krista a stala se tak přirozeně i patronkou a ochránkyní všech rodiček. (Nešpor Z. R., 2006) Tento aspekt pak kontrastuje s pokusy Františka Josefa Šlika a jeho manželek počít potomka a dědice panství. Protože hlavní část pohledvého kříže byla vybudována ještě za života první manželky Silvie Kateřiny, lze jeden z hlavních motivů vybudování kompozice vztáhnout k její osobě. Dokončení a rozšiřování kříže pak jistě souvisí i s druhou manželkou Annou Josefou. Podle J. Gottlieba měla kompozice pro Františka Josefa a jeho první manželku velký význam a uvažuje dokonce o tom, že oba manželé měli být původně v Loretě i pohřbeni. (Gottlieb J., 2001) Žádná krypta nebo jiné důkazy pro toto tvrzení ale nebyly zatím nalezeny.

Jednotlivé propojení staveb s Pannou Marií je poměrně zřejmé. Pomyslná cesta začíná symbolicky u kaple sv. Anny, matky Panny Marie. Na oltáři v kapli je zobrazena Panna Marie spolu se sv. Annou a otcem, kterým byl sv. Jáchym. Symbolická vazba pokračuje k Loretě, ve které bylo Marii mj. zvěstováno i narození syna. (Gottlieb J., 2001) Dále směřuje přes kapli sv. Anděla Strážce, který ji měl ochránit na její cestě až k zámku ve Vokšicích. Symbolická pout' poté končí v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Kostelci, jež představuje konec jejího pozemského života. U oltáře v kostele jsou opět sochy rodičů Panny Marie, sv. Anny a sv. Jáchyma. V roce 1740 nechal ještě

¹¹Mezi tato dogmata patří např. dogma o neposkvrněném početí Panny Marie v lůně její matky sv. Anny, o nanebevzetí Matky Boží nebo její vyhlášení za Matku církve.

František Josef postavit v zámku v Jičíněvsi kapli zasvěcenou Panně Marii. (Hájek P., 2003) Holý vrch pak do celé kompozice zapadá především jako staré poutní místo, ze kterého byl možný rozhled do Jičíněvesské pahorkatiny a na druhou část šlikovského panství.

Ostatní stavby byly poté přestavbou sladěny ve stejném architektonickém slohu. Jednalo se převážně o stavby sakrálního charakteru, ovšem nespojované významově přímo s Pannou Marií. Zajímavé je také sledovat půdorysy jednotlivých sakrálních staveb. Každý je jiný – kaple sv. Anny má kruhový půdorys, Loreta obdélníkový, kaple sv. Anděla Strážce šestiúhelníkový a kaple Nejsvětější Trojice trojúhelníkový. Symbolika se tak zřejmě objevuje i v půdorysech jednotlivých menších sakrálních objektů. Díky ní je do kompozice zapojena i stranou stojící kaple Nejsvětější Trojice.

10. 5 Plochy a jejich význam v kompozici Mariánské zahrady

Při výstavbě svojí krajinářské kompozice používal Albrecht z Valdštejna nejenom bodové a liniové prvky, ale programově ji začal doplňovat i prvky plošnými. Vznikly tak na jeho popud některé rybníky v okolí Jičina nebo park Libosad. V případě Mariánské zahrady není dosud prokázáno, že by byla programově doplňována i o plošné prvky. Vznik rybníků na území kompozice není spojen s hrabětem Františkem J. Šlikem. Naopak se zdá, že docházelo spíše k jejich postupnému vysoušení a výsadbě alejí na takto vzniklých plochách.

Za zřejmě jediné plošné prvky vybudované programově lze považovat až zámecké parky v okolí zámků ve Vokšicích a Jičíněvsi. S jejich postupnou výsadbou začal už František J. Šlik a v jejich budování pokračovali i jeho potomci. (Piskač F., 1898) Jejich souvislost s celou kompozicí je však sporná, i když u zámku ve Vokšicích je v 19. století patrná zvýšená koncentrace alejí, které navazují právě na místní zámecký park. Parky byly ale součástí většiny tehdejších zámeckých areálů.

Symbolickou vazbu a kompozici ale může mít i samotné území vybrané pro její stavbu. Panna Marie je totiž spojená s neposkrvněností a čistotou, s níž byla nejen podle církevních dogmat sama počata, ale zároveň tak počala i Ježíše Krista. Celé území se svými lesy a malými obcemi mohlo pro zakladatel kompozice evokovat až pannensky čistou krajinu. Tato krajina mohla kontrastovat s existencí větších sídel jako jsou Jičín nebo Kopidlno v jejich blízkosti. Možná i proto zvolil František J. Šlik stavby menší, příliš krajinu nenarušující a uchováující její ráz. Ráz krajiny by navíc

budováním větších plošných prvků narušil. František J. Šlik byl jistě omezen rozlohou svého panství a místem, které měl pro budování kompozice k dispozici. Přesto ale svoji roli pro výběr umístění kompozice a mohl mít i venkovský ráz území. Plochy tedy pro kompozici Mariánské zahrady mají pouze menší význam a není jasně prokazatelná jejich vazba na kompozici.

10. 6 Vzdálenost prvků a její význam v kompozici

Významnou symbolickou úlohu v krajiné kompozici mohou tvořit vzdálenosti jednotlivých prvků. V případě Mariánské zahrady se přímo nabízí porovnání jednotlivých ramen pohledového kříže s centrem v Loretě. Vedlejší pohledové vazby spolu netvoří žádný geometrický obrazec, protože jejich možné spojení je často narušeno hřbetem Veliš. Ve spojení s hlavními osami ale vytváří tupouhelné trojúhelníky, ovšem záměr jejich tvorby není úplně jistý. Hřbet Veliš poté znemožňuje v podstatě přehlédnout všechny významné prvky kompozice z jiného místa než z Lorety nebo vrcholu Veliše. Pro porovnání byla tedy pozornost věnována hlavně pohledovému kříži.

Jednotlivá ramena byla změřena v terénu s pomocí přístroje GPS a porovnána se vzdálenostmi naměřenými v mapě. Přehled vzdáleností ukazuje tabulka č. 1. Pro srovnání byly vzdálenosti převedeny i na starší míry používané nejčastěji v českých zemích na přelomu 17. a 18. století. Tento převod je však velmi orientační, protože v té době nebyla na území Čech používána jednotná soustava měr a vah. Pro převod byly zvoleny míry udávané v tzv. pražské měrné soustavě. Ta byla českým zemským sněmem na počátku 17. stol. uzákoněna za závaznou pro celou zemi.¹² Její užívání po celých Čechách ale nikdy nedosáhlo úplnosti. (Hlaváček I. a kol., 2002)

Vzdálenosti jsou převedeny na české míle a na sáhy odvozené od tzv. pražského lokte, a to podle tabulky udávané ve *Vademecu pomocných věd historických*. (Hlaváček I. a kol., 2002) Podle ní je tzv. česká míle přibližně 11 224,772 m a pražský sáh asi 1,7742 m. Vzdálenosti byly převedeny pro účel porovnání poměrů jednotlivých ramen kříže. Poměry vzdáleností neukazují na žádnou symboliku, která by byla spojena s výsledným číslem (např. zlatý řez, číslo π apod.). Ovšem v dané době existovalo

¹² Míněno pro Čechy, ne pro celé království. Morava a ostatní země Koruny české používaly odlišné míry.

obrovské množství čísel a jejich kombinací, které měly skrytý význam, a tak je určení symboliky vzdáleností obtížné.

Tab. č. 1: Rozměry pohledového kříže

Rozměry pohledového kříže v kompozici Mariánské zahrady			
Směr	Vzdálenosti nejvýznamnějších bodů		
	vzdálenost metry	vzdálenost české míle	vzdálenost české sáhy
SV (Loreta - kaple sv. Anděla Strážce)	689	0,061	388,27
SV (Loreta - zámek Vokšice)	1 894	0,168	1 067,30
SZ (Loreta - kaple sv. Anna)	3 133	0,279	1 765,60
JZ (Loreta - Holý vrch)	1 591	0,141	896,60
JV (Loreta - Kostel Nanebevzetí Panny Marie)	4 965	0,442	2 798,01

Ze samotného porovnání vzdáleností vyplývá, že pohledový kříž není zcela souměrný. Propojení krajních bodů ukazuje orientaci kříže na SZ, přičemž jeho pomyslný vrchol představuje kaple sv. Anny. Ta je od Lorety vzdálena asi 3,1 km. Svislé, prodloužené rameno směřující od Lorety ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie je poté od tohoto středu kříže vzdáleno téměř 5 km. Tento nepoměr tedy jasně určuje samotnou orientaci pohledového kříže. Vodorovná ramena latinského kříže by tak měla být souměrná. Vzdálenost JZ směru od Lorety k Holému vrchu je ale o necelých 300 metrů kratší než vzdálenost Loreta – Vokšice. Tento rozdíl však při celkovém pohledu není natolik výrazný a i v mapě se vodorovná ramena pohledového kříže jeví poměrně stejně dlouhá.

Kaple sv. Anděla Strážce je pak od Lorety vzdálena necelých 700 metrů. Netvoří protipól žádnému prvku nacházejícího se v pohledovém směru JZ ramene. Nenachází se ani v přesné polovině vzdálenosti mezi Loretou a zámek ve Vokšicích. Přesto i zde je možné říci, že tento rozdíl není v mapě a při pohledu na kompozici příliš patrný. V rovině úplné teorie je pak ještě možnost, že souměrně s kaplí sv. Anděla Strážce měla v pohledovém směru JZ ramene stát další kaple, jejíž stavba už nebyla realizována.

Celkově lze říct, že při budování kompozice jistě byla snaha vytvořit ji co nejvíce souměrně, zároveň ale byla respektována struktura krajiny tak, že byly využity dominantní krajinné prvky (čedičové suky) a již vybudované stavby (kostel v Kostelci).

Z tohoto pohledu jsou nesouměrnosti mezi jednotlivými vzdálenostmi v kompozici zanedbatelné a jejím projektantům se podařilo využít přírodních podmínek pro požadovaný tvar i bez výraznějšího narušení krajinného rázu.

10. 7 Analýza relativní viditelnosti v Mariánské zahradě

Analýza vizuálních vazeb patří v současnosti už k téměř standartním nástrojům výzkumu krajinářských kompozic. Díky jejímu využití lze zpřesnit představy o existenci vizuálních vztahů mezi jednotlivými body kompozice nebo dokonce vyvrátit některé původně mylné závěry. Právě vizuální vazby zanikají poměrně rychle a k jejich zpětné rekonstrukci je možné využít analýzu starých map a nástrojů, které poskytuje prostředí GIS.

Při výzkumu Mariánské zahrady vyvstalo také několik otázek, spojených s možností vzájemného dohlédnutí jednotlivých prvků. Samotná viditelnost hlavního pohledového kříže a jeho okrajů z Lorety byla díky existenci lesních průseků a umístění samotné Lorety téměř jistá. Otázky se týkaly především vedlejších pohledových vazeb v podobě, jak byly například načrtnuty J. Gottliebem. (Gottlieb J., 2001 a Gottlieb J., Klipcová M., 2007, viz obr. č. 2). Nejvýznamněji byly spojeny se zámekem v Jičíněvsi a jeho možnou viditelností z Holého vrchu, případně také z Lorety.

Při analýze vizuálních vazeb bylo vycházeno ze čtyř základních hledisek.

- 1) V současnosti není díky lesním porostům možné plně ověřit vazby vizuálně přímo v terénu. Stomy je zarostlý jak Holý vrch, tak z větší části i průseky v okolí Lorety. Koruny stromů v okolí Lorety ji převyšují a mimo zimní období téměř znemožňují výhled do okolí.
- 2) Existence průseků a poloha Lorety umožňovala velmi dobrý výhled na okrajové body pohledového kříže. Objekty směrem na S a SZ od hřbetu Veliš jsou z Lorety viditelné i dnes, i když s obtížemi a v zimním období. Z Holého vrchu je JV směrem vidět pouze v případě, pokud není porostlý lesem.

- 3) Vedlejší stavby kompozice vznikly až po centrálním pohledovém kříži nebo naopak mnohem dříve než na přelomu 17. a 18. století. Nebyly tedy primárně budovány tak, aby byly viditelné z Lorety.
- 4) Zámek v Jičíněvsi se nachází v mírné sníženině a pro obě místa je pohledově v zákrytu terénních nerovností. Vizuální vazby z Holého vrchu, případně Lorety by tak mohlo být dosaženo jen díky výšce této stavby, která převyšuje okolní terén.

Díky těmto předpokladům bylo možné provést analýzu relativní viditelnosti poměrně jednoduše, s pomocí programu ArcMap, verze 10.2. Při analýze byly použity vrstevnice z databáze ZABAGED poskytnuté pro účel práce ČÚZK. Viditelnost jednotlivých bodů byla ověřena ze dvou míst, a to ze střechy Lorety a z Holého vrchu. Místa pozorovatele byla navýšena o hodnotu 1,7 m, což je hodnota zastupující výšku postavy pozorovatele. Hlavní sledované objekty byly dva – kostel Nanebevzetí Panny Marie a zámek v Jičíněvsi. U těchto objektů byly také zaneseny jejich výšky, a to 16,5 m u kostela a 31 m u zámku. Poté byly vrstevnice, navýšené o výšky objektů, převedeny na rastr a s pomocí funkce Viewshed provedena analýza viditelnosti. Analýza tak byla použita pro území bez lesních porostů, tedy pro případ existence průseků a nezarostlého Holého vrchu. Obrazové výstupy z analýzy jsou součástí přílohy.

V anlyze relativní viditelnosti z Holého vrchu se potvrdila většina předpokladů. I v případě, že by Holý vrch nebyl zarostlý lesním porostem, je z něho zámek v Jičíněvsi prakticky nedohlédnutelný. Nachází se uvnitř oblasti, která je ve vizuálním stínu a zřejmě ani jeho výška tento stín nepřevyšuje. Naopak kostel Nanebevzetí Panny Marie se nachází těsně za okrajem relativní viditelnosti a díky své výšce je z Holého vrchu viditelný. Zřetelný je poté okraj relativní viditelnosti ve hřbetu Veliš, který zamezuje dohlédnout z Holého vrchu do S a SV části kompozice. Na okraji viditelnosti se nachází i Loreta.

Na starých mapových dílech od I. po III. vojenské mapování je Holý vrch znázorňován jako zalesněný, stejně tak na lesních mapách revíru Křelina dochovaných v SOA Zámorsk. Takže zřejmě už od počátku 19. století nebylo z Holého vrchu možné vidět ani do větší části kompozice na jih od hřbetu Veliš. Jak vypadala situace na počátku 18. století, nelze dnes spolehlivě určit. Název Holý

vrch však napovídá, že místo původně zalesněné být nemuselo, nicméně možnost vizuální vazby se zámek v Jičíněvsi je přesto nepravděpodobná.

Na druhou stranu lze uvažovat o možnosti, že pohledová vazba z Holého vrchu měla končit u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kostelci. Ten, jak prokázala analýza relativní viditelnosti, je v případě nezarostlého povrchu z Holého vrchu viditelný. V tomto případě by pak pohledové vazby vytvořily tvar dvou tupoúhlých trojúhelníků ležících naproti sobě a majících společný vrchol v Loretě. Jeden z nich je tvořen spojnicemi Lorety, sv. Anny a zámku ve Vokšicích, druhý pak spojením pohledových linií mezi Holým vrchem, Loretou a Kostelcem. Díky vzdálenostem jednotlivých prvků ale tyto trojúhelníky nejsou souměrné a jejich vztah ke kompozici je nejasný. Jejich záměrné vytvoření stavitely kompozice je však pouze teorie, která zatím nemá oporu v pramenech ani v literatuře.

Analýza relativní viditelnosti z Lorety ukazuje, že v případě, kdy koruny stromů nepřevyšují Loretu, je z její střechy možné vidět téměř všechny prvky kompozice. Vyjimku tvoří některé kostely v jižní části kompozice, u nich však nebyla započítána výška jejich stavby. Například kostel sv. Šimona a Judy v Chyjcí je prakticky na okraji viditelné části, takže při započtení jeho výšky by zřejmě jeho vrchní část byla viditelná. Oproti tomu zámek v Jičíněvsi je i se započtenou výškou hluboko v území, které je z Lorety nedohlédnutelné. S touto vizuální vazbou se nepočítá ani v žádné z prací věnujících se Mariánské zahradě.

Analýza relativní viditelnosti prokázala vizuální vazby se všemi hlavními prvky kompozice, především s menšími sakrálními stavbami. Tyto vazby byly ještě posíleny existencí lesních průseků. Jen u jedné vizuální vazby je její existence sporná, a to u vazby na kapli Nejsvětější Trojice. V jejím směru neexistoval lesní průsek a i samotná kaple byla a stále je zakryta lesním porostem. Pro porušení nejvýznamnějších vizuálních vazeb z Lorety je potřeba až současný stav lesních porostů v jejím okolí, tj. narušení lesních průseků jejich zarůstáním a výška stromů, jejichž koruny převyšují střechu Lorety.

Protože průseky byly víceméně udržovány až do konce první poloviny 20. století (viz kap. 12), zanikly pravděpodobně hlavní vizuální vazby kompozice až v poměrně nedávné době. Na druhou stranu, v průběhu staletí zarostly stromy i kaple sv. Anny a kaple sv. Anděla Strážce a období, kdy už z Lorety díky tomu nebyly viditelné je opět těžké přesněji určit.

Analýza relativní viditelnosti prokázala většinu předpokladů. Loreta je postavena ve velmi dobré pozici, která skutečně umožňuje přehlédnout velkou část území Mariánské zahrady. Byla tak zároveň potvrzena i její hlavní role v celé kompozici. Naproti tomu Holý vrch sloužil zřejmě jako místo, ze kterého bylo možné vidět spíše další části panství Šliků, než přímo samotné prvky Mariánské zahrady. Vzhledem k odchylkám a nepřesnostem vzniklým při převádění terénu na digitální rastrový model ale nelze výsledky analýzy relativní viditelnosti přeceňovat a brát za zcela stoprocentní.

11. VÝVOJ MARIÁNSKÉ ZAHRADY NA CELOSTÁTNÍCH MAPOVÝCH DÍLECH ČESKÝCH ZEMÍ

11. 1 Müllerova mapa Čech

Zřejmě prvním mapovým dílem, na kterém je Mariánská zahrada zachycena, je Müllerova mapa Čech pocházející z roku 1720. Samotné mapování probíhalo v letech 1712 – 1717, tedy v době, kdy byla Mariánská zahrada vytvářena. (VÚGTK, v. v. i., 2008 – 2011, online) Na mapě je již vyobrazena řada objektů kompozice (viz obr. č. 3). Na kopci nad Hlásnou Lhotou je jasně viditelná a označená Loreta. Vedle ní na menším kopci pak bezjmenná kaple představující kapli sv. Anděla Strážce. Z dalších kaplí je poté poměrně daleko od Lorety zachycena kaple Nejsvětější Trojice. Naopak chybí kaple sv. Anny u Ostružna, což potvrzuje předpoklad o jejím pozdějším vzniku. Zaznamenaný je i kostel v Kostelci.

Z ostatních prvků kompozice je vyobrazen zámek ve Vokšicích, zatímco obec Jičíněves je vyobrazena bez jakékoliv významné stavby (Gitchinewes pod písmenem C). V době mapování byl totiž zámek ještě ve výstavbě, možná teprve probíhaly zemní práce. V blízkosti obce Křelina je pak znázorněn kopec, který by mohl představovat Holý vrch. Zdá se být skutečně holý, bez lesního porostu. V tom případě je tedy opravdu možné, že byl záměr propojit jej pohledovou vazbou se zámkem v Jičíněvsi. Zámek má možná i proto tak protáhlou věžičku.

V oblasti mezi Vokšicemi a Jičínem je pak zachycen poměrně rozsáhlý Podhradský rybník. Na jeho hrázi se už nachází zárodky jičínského Nového Města. Tento rybník zabírá území, na kterém později vznikly alejové linie spojované s kompozicí. Navíc je rybník zobrazen i na mapách I. vojenského mapování a vytrácí se až na listech

stabilního katastru a II. vojenského mapování z první poloviny 19. století. Na Müllerově mapě jsou zachyceny i prvky Valdštejnovy zahrady, a to hrad Veliš a především výrazná alej z Jičína k Valdštejnově lodžii pod vrchem Zebín. Podobné znázornění aleje v Mariánské zahradě schází.

Obr. č. 3: Výřez z Müllerovy mapy Čech s vyznačením zájmového území.

Zdroj: Mapový portál VÚGTK (VÚGTK, v.v. i., 2011 online).

11. 2 První vojenské mapování

První vojenské mapování, zvané také josefské, probíhalo v letech 1764 – 1768. Jeho rektifikace pak v letech 1780 – 1783. Vznikalo tedy v době, kdy byla kompozice Mariánské zahrady dokončována, a to včetně výstavby a přestavby okolních barokních kostelů, popř. výsadby alejí. Základem pro toto mapování se staly právě Müllerovy mapy doplňované o nové informace přímo z terénu. Samotné mapování nemělo přesné geodetické základy, a proto je obr. číslo 4 pouze orientační. Přesné zaměření prvků, tak jako tomu je možné u II. a III. vojenského mapování, vykazovalo poměrně velké odchylky vzniklé při georeferencování vstupního podkladu. Mapování i přesto podává asi nejúplnější obraz kompozice Mariánské zahrady, a to v časovém rozmezí 20 – 40 let od jejího praktického dokončení.

Oproti Müllerově mapě Čech zachytilo I. vojenské mapování už všechny hlavní prvky kompozice včetně kaple sv. Anny a zámku v Jičíněvsi. Také ostatní stavby tvořící pohledový kříž jsou z mapy jasně patrné. V okolí Lorety se poprvé objevuje znázornění lesních průseků. Znázorněny jsou ale jen dva průseky, a to SZ a JV průsek, zatímco zbylé dva chybí. Ve směru k Holému vrchu je alespoň zachycena lesní cesta, která kopíruje průběh JZ průseku. Směrem ke kapli sv. Anděla Strážce však nevede cesta a ani jinak není naznačen SV průsek. Okolí kaple je navíc zachyceno zalesněné. To může znamenat, že již na konci 18. století se jedna z pohledových linií stala nefunkční, nebo alespoň částečně nefunkční. Díky převýšení Lorety ale zřejmě bylo možné dohlédnout na zámek ve Vokšicích.

V případě vedlejších pohledových linií je vrchol Holého vrchu znázorněn jako zčásti nezalesněný, nicméně les se rozkládá v jeho blízkém okolí. Bohužel z map není možné určit výšku stromů a ani jejich vzdálenost od místa pozorovatele. Je ale možné, že v této době existovala pohledová linie alespoň směrem ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie. Oproti tomu vrch Svatá Anna je porostlý stromovým patrem. Opět není možné určit, jestli kaple porost převyšovala nebo jím byla zakryta. Ze Svaté Anny jistě zůstala funkční pohledová linie směrem k zámku ve Vokšicích. Vzhledem k porostu v okolí kaple sv. Anděla Strážce je však obtížné určit funkčnost pohledové linie mezi ní a kaplí sv. Anny.

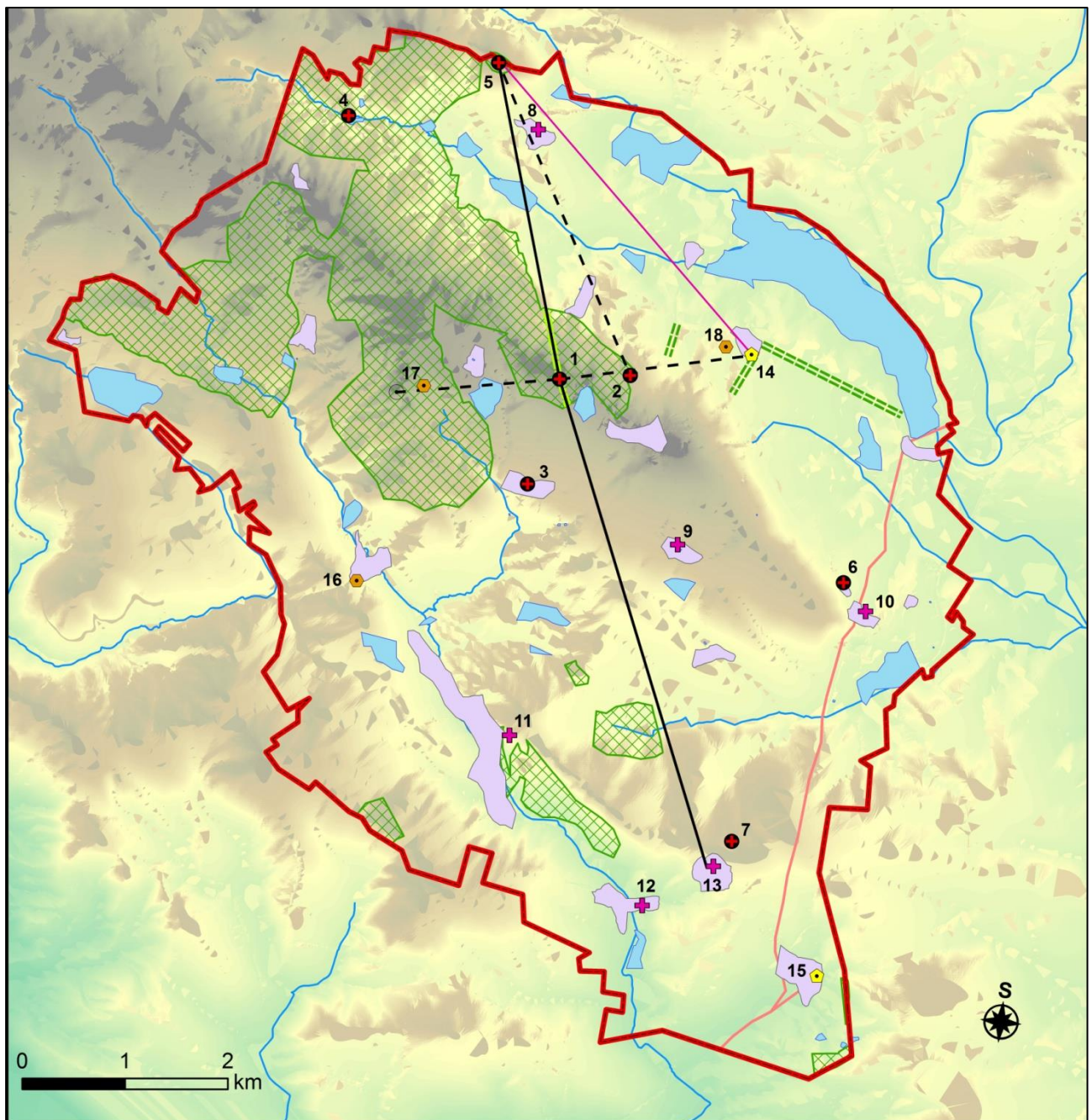
Na mapách prvního vojenského mapování se také poprvé objevuje znázornění alejí na území kompozice. Jsou celkem tři. Všechny v blízkosti zámeckého areálu ve Vokšicích. Jedna směřuje od zámeckého areálu k Veliši, od kterého je odvozen

název panství. Druhá alej vede od zámku směrem na východ, kde je ukončena na okraji Podhradského rybníka. Alej ohraničuje cestu, která se napojuje na hlavní silnici směřující z Jičína do Kopidlna a dále do Poděbrad. Třetí alej je znázorněna jako nejkratší a nachází se směrem na západ od Vokšic, a to na cestě mezi Podhradím a Březinou. V souladu s císařským nařízením Marie Terezie z roku 1752 alej lemuje také hlavní cestu vedoucí z Jičína do Kopidlna (v obr. č. 4 není znázorněna, její souvislost s kompozicí je minimální). Dále už se na území Mariánské zahrady nenacházejí další podobně zvýrazněné aleje.

Co se týká vývoje ploch, upoutá především rozloha Podhradského rybníku v SV části území. Nacházel se mezi obcemi Březina, Čejkovice a městem Jičín. Jeho poloha prakticky znemožňovala výsadbu alejí v SV směru a možnost prodloužit s jejich pomocí SV pohledovou linii. Stejně tak znemožňovala symbolické napojení dalších prvků. Celkově se na území nacházelo větší množství rybníků než dnes, ale jejich existence asi neměla pro kompozici Mariánské zahrady žádný další symbolický význam.

Rozloha lesních porostů byla o něco menší než v současnosti. Tvar lesních porostů v okolí Lorety a Holého vrchu zůstal prakticky stejný až do dnešních dob. Podobně zůstal dodnes zarostlá Chyjická stráň nebo lesy na JV od Jičíněvsi. Vytratila se ale malá obora SV od Chyjické stráně, protkaná sítí cest. V současnosti se na jejím místě nachází pole. Rozloha sídel byla menší než v současnosti. Výrazněji se však rozrostly pouze některé obce. Vokšice nebo Kostelec ale mají prakticky stejnou rozlohu jako na konci 18. století. Šlikova ves, spadající dnes pod Vokšice a nacházející se JV pod vrchem Veliš, dokonce ještě ani neexistovala. Sídla byla propojena hustou sítí menších cest a cestiček. Nejvýznamnější poté byla hlavní silnice vedoucí z Jičína do Poděbrad, která je také jako jediná znázorněna na obr. č. 4. Oproti období Müllerova mapování se tak hlavní spojnice těchto měst posunula jižněji. Na Müllerově mapě je totiž jako hlavní znázorněna severnější cesta, vedoucí z Jičína přes Veliš, Bukvici a dále do Poděbrad (viz obr. č. 4). Prakticky stejnou situaci jaká je zachycena na I. voj. mapování zobrazuje i *Mapa šlikovského panství* od A. Sichry z roku 1811. (Chodějovská E., Semotanová E. a kol., 2008)

Celkově kompozici Mariánské zahrady nenarušují žádné stavby ani další překážky, vyjma lesních porostů. U něho však není možné určit jeho výšku a ani to, jestli skutečně bránil pohledovým vazbám z Lorety. Kompozice byla na konci 18. století kompletní se všemi stavbami a zřejmě i alejemi. Rozložení ploch a sídel se ale do současnosti nezměnilo tak výrazně jako v jiných částech ČR.

● menší sakrální stavby	- - - sporné pohledové linie	— vodní toky (současné)
✚ barokní kostely	— vedlejší pohledové linie	■ vodní plochy
⬢ barokní zámky	▨ lesní průseky	▨ lesní porost
● jiné barokní stavby (užitkové)	▨ aleje	■ sídla
○ Holý vrch	— významné komunikace	
— hlavní pohledové linie	— vymezení území	

1. Loreta	6. Kaple nezn. jména	11. Kostel sv. Šimona a Judy	16. Střevačský špýchar
2. Kaple sv. Anděla Strážce	7. Kaple nezn. jména	12. Kostel sv. Matouše	17. Vokšický špýchar
3. Kaple sv. Jana Nepom.	8. Kostel Povýšení sv. kříže	13. Kostel Nanebevz. Panny Marie	18. Šlikovská hájenka
4. Kaple Nejsv. Trojice	9. Kostel sv. Václava	14. Zámek Vokšice	
5. Kaple sv. Anny	10. Kostel sv. Františka Seraf.	15. Zámek Jičíněves	

Obr. č. 4: Území Mariánské zahrady podle map I. voj. mapování

Pozn.: Podklad tvoří DMT vytvořený podle současných vrstevnic, vodní toky mají současný průběh. Ostatní prvky jsou vektorizovány podle map I. voj. mapování.

11. 3 Stabilní katastr a druhé vojenské mapování

Mapování a soupisy pro účely stabilního katastru probíhaly v Čechách v letech 1826 – 1830 a 1837 – 1843. Kromě originálu mapových listů uložených ve Vídni vznikly také tzv. povinné císařské otisky. Podle nich byl porovnáván i stav Mariánské zahrady v první pol. 19. století. S přípravou II. vojenského mapování, nazývaného i Františkovo, se začalo už v roce 1807, a to v rakouských zemích. Mapování se ale protahovalo a měnila se i používaná technologie. Nakonec bylo území Čech zmapováno až v letech 1842 – 1852, a to s pomocí polohopisu stabilního katastru (tam, kde byl již dokončen). Díky tomu se výrazně zrychlilo také zaznamenávání topografického obsahu jednotlivých mapových listů. (Vichrová M., 2011) Z tohoto důvodu byly porovnány obě mapová díla a jejich srovnání zhodnoceno v jedné kapitole s jediným mapovým výstupem. Při porovnání obou mapových děl bylo zjištěno, že samotné zobrazení kompozice a jejich jednotlivých prvků se od sebe nijak neliší. Odchyly obou mapových děl lze nalézt především ve vyobrazení ploch, sídel a staveb, které ale s kompozicí přímo nesouvisí. Výsledek je zobrazen na obr. č. 5.

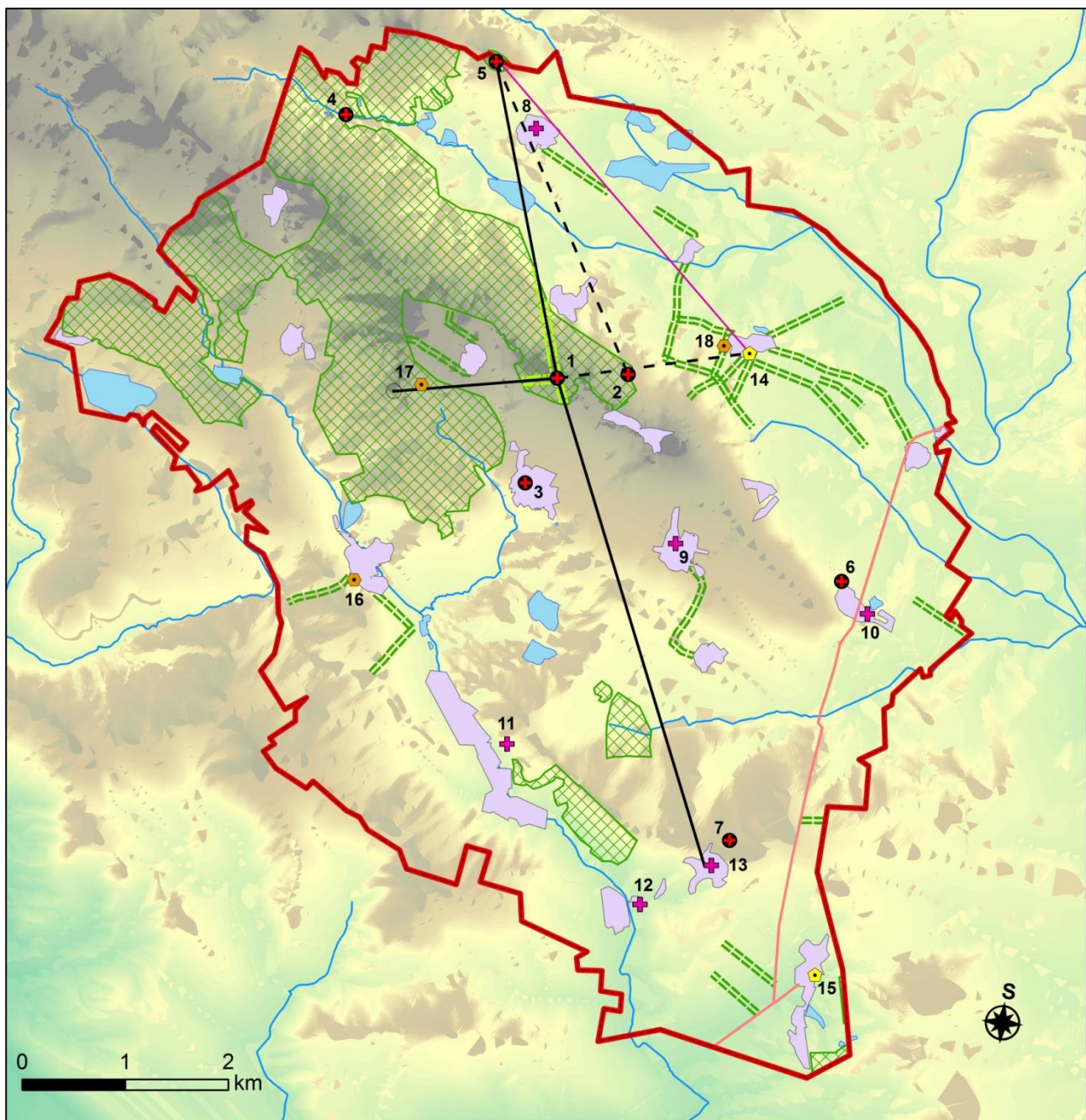
Obě mapová díla zachycují kompozici se zhruba stoletým odstupem od jejího vzniku, a to v době těsně před velkým rozmachem průmyslové revoluce v českých zemích. Z jednotlivých prvků jsou vyobrazeny téměř všechny. Na mapách jsou stále zachyceny i objekty kaplí, které dnes již neexistují, a to v blízkosti Kostelce a Starého Místa. V okolí Lorety jsou zaznamenány tentokrát tři lesní průseky. Schází SV průsek směřující k Vokšicím. Na mapě stabilního katastru je pak zachycena hlavní příčina toho, že SV průsek chybí. Je to znázornění čedičového lomu v těsné blízkosti Lorety. Rok zahájení těžby je ale neznámý. Podrobněji je tato problematika rozebrána v kapitole věnované přímo lesním průsekům. Jisté je to, že díky vzniku lomu se průsek stal nefunkční a zřejmě přestal být i udržován. Pohledovou linii směrem k Vokšicím ale mohla existence lomu spíše posílit, protože došlo v jeho okolí k vykácení lesního porostu.

Oproti mapám I. vojenského mapování je patrný nárůst množství alejí, které lemují nejen významnější komunikace, ale menší stezky a polní cesty. Výrazná je koncentrace alejí v okolí zámeckého areálu ve Vokšicích. Aleje od něho směřují prakticky na všechny světové strany. Nárůst četnosti alejí lze oproti I. vojenskému mapování vysvětlit právě jejich výsadbou v polovině 18. století. Stromy dorostly a aleje se staly novými výraznými liniemi na území Mariánské zahrady. Jejich výsadbu tak možná

mohl iniciovat ještě sám František J. Šlik nebo spíše právě jeho druhá manželka Anna Josefa roz. Krakovská. K úplnému protažení alejí až k obci Podhradí ale pravděpodobně nedošlo. Stejně tak nebyla vysazena alej opticky prodlužující některou z pohledových linií. Aleje v okolí zámeckého areálu ve Vokšicích navazují na místní zámecký park. Ten je zachycen na mapách stabilního katastru. Podle něho se zřejmě dělil na dvě odlišné části. První část nacházející na jih od budovy zámku, má podle mapy podobu parku anglického typu. Tedy plochy bez souměrných linií rozprostírající se v okolí malého jezírka. Druhá část nacházející se směrem na západ od budovy zámku sahá až k vokšickému špýcharu se salou terrenou. Tato část má podobu upraveného parku se souměrnými liniemi a pravidelným členěním. Dále zůstala zachována alej nacházející se podél hlavní silnice z Jičína do Poděbrad.

Poměrně výrazná je oproti I. vojenskému mapování změna ploch. Patrný je ústup vodních ploch ve prospěch ostatních ploch, většinou přeměněných na zemědělskou půdu. V průběhu první poloviny 19. století došlo především k vysušení Podhradského rybníku a několika dalších výrazných vodních děl, např. u Čejkovic nebo Starého Místa ve východní části území. Lesní porosty dosáhly nejmenší rozlohy zobrazené na sledovaných mapových dílech. Jejich celkový tvar a oblast rozšíření však zůstaly téměř stejné. Mírně se změnily zastavěné plochy jednotlivých obcí. To ale může být způsobeno přesnějším a podrobnějším zachycením sídel než na mapových listech z I. voj. mapování. Objevila se také poslední nová obec na území Stala se jí Šlikova Ves založená na konci 18. století na vlastních pozemcích rodu Šliků. (Pískač F., 1898) Nachází se jihovýchodně od vrchu Veliš. K hlavní silnici poté už nepřibyla další podobně významná komunikace.

Mapy stabilního katastru a II. vojenského mapování podávají oproti předchozím mapám přesnější pohled na území Mariánské zahrady. Na druhou stranu uplynula již poměrně dlouhá doba od vzniku kompozice. Během ní sice vyrostly aleje, které mohly být díky tomu zaznamenány, ale zároveň nemusí být zachyceny všechny stavby a prvky, které mohly do kompozice patřit. Celkově ale opět kompozici a pohledové linie nic nenarušuje, vyjma lesních porostů. U něho je však situace stejná, jako v případě I. vojenského mapování. Nemůžeme přesněji určit výšku stromů, a tak funkce pohledových linií bez zobrazených průseků zůstávají sporné. Vzhledem k zalesněnému Holému vrchu však určitě neexistovala pohledová vazba mezi ním a zámkem v Jičíněvsi, popř. Kostelem Nanebevzetí Panny Marie.

● menší sakrální stavby	- - - sporné pohledové linie	— vodní toky (současné)
✚ barokní kostely	— vedlejší pohledové linie	■ vodní plochy
⬡ barokní zámky	— lesní průseky	▨ lesní porost
● jiné barokní stavby (užitkové)	— aleje	■ sídla
○ Holý vrch	— významné komunikace	
— hlavní pohledové linie	— vymezení území	

1. Loreta	6. Kaple nezn. jména	11. Kostel sv. Šimona a Judy	16. Střevačský špýchar
2. Kaple sv. Anděla Strážce	7. Kaple nezn. jména	12. Kostel sv. Matouše	17. Vokšický špýchar
3. Kaple sv. Jana Nepom.	8. Kostel Povýšení sv. kříže	13. Kostel Nanebevz. Panny Marie	18. Šlikovská hájenka
4. Kaple Nejsv. Trojice	9. Kostel sv. Václava	14. Zámek Vokšice	
5. Kaple sv. Anny	10. Kostel sv. Františka Seraf.	15. Zámek Jičíněves	

Obr. č. 5: Území Mariánské zahrady podle stabilního katastru a II. voj. mapování.

Pozn.: Podklad tvoří DMT vytvořený podle současných vrstevnic, vodní toky mají současný průběh. Ostatní prvky jsou vektorizované podle II. voj. mapování.

11. 4 Třetí vojenské mapování

Třetí vojenské mapování vznikalo v poslední čtvrtině 19. století. V Čechách proběhlo v letech 1877 – 1880. Mapování bylo provedeno opět s pomocí podkladu stabilního katastru. Díky tomu a novým kartografickým postupům tak mohlo po celé monarchii probíhat poměrně rychle. Z topografické sekce v měřítku 1 : 25 000 byly pak odvozeny ještě tzv. mapy speciální v měřítku 1 : 75 000 a mapy generální s měřítkem 1 : 200 000. Především mapy speciální, vytištěné pouze černobíle, se pak hojně využívaly i v období první republiky. Oproti nim upadly kolorované mapové listy topografické sekce téměř v zapomnění. Objevily se až nedávno v Mapové sbírce UK v Praze, ovšem v neúplném počtu. Naštěstí pro území Mariánské zahrady se mapové listy dochovaly a mohli tak být využity pro vektorizaci. Jejím výsledkem je obr. č. 6. Mapové listy byly pro účely práce poskytnuty Mapovou sbírkou Univerzity Karlovy v Praze.

Třetí vojenské mapování zachytilo krajinu Čech v období zvýšeného průmyslového rozvoje spojeného i s budováním silniční a železniční sítě. Rychlý růst populace a zastavěných ploch zaznamenala v první řadě města, zatímco venkov se zpočátku příliš nezměnil. Vzhledem k tomu, že větší město v podobě Jičína zasahuje do území Mariánské zahrady pouze okrajově, dala se na území předpokládat méně výrazná změna způsobená průmyslovým rozvojem společnosti.

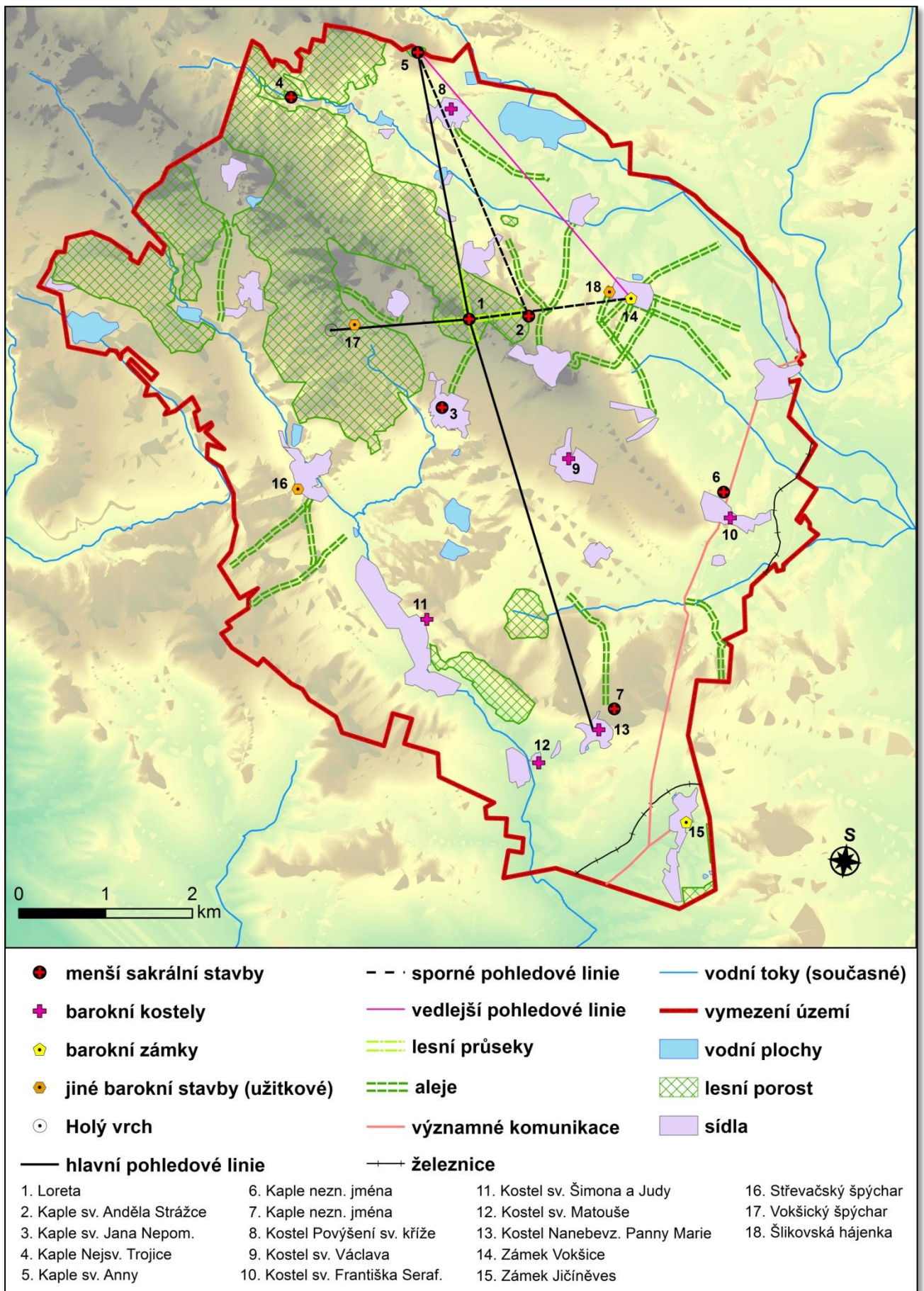
Kompozice Mariánské zahrady je na III. vojenském mapování zachycena po poměrně krátké době čtyřiceti let od mapování předchozího. Mezi bodovými prvky kompozice v podobě staveb tak nedošlo k žádné změně.¹³ Snad jen, že kromě jasně odlišitelných kaplí, zobrazuje III. vojenské mapování podrobněji i další menší sakrální objekty jako jsou smírčí kříže, malé kapličky a další stavby. Tyto objekty se díky znakovému klíči dají odlišit od větších kaplí, které jsou řazeny do kompozice. V menší míře se objevují i na předchozích vojenských mapováních a nemají zřejmě žádnou souvislost se samotnou kompozicí. Přesto ji doplňují o místa spojená s lidovou zbožností a jejich zmapování a hledání souvislostí s Mariánskou zahradou může být jednou z možností rozvoje dalšího výzkumu Mariánské zahrady.

¹³ K jedné změně přeci jen dochází. Na topografické sekci není vyobrazena kaple sv. Anděla Strážce. Jedná se ale chybu vzniklou pravděpodobně při kreslení mapy. Na mapových listech speciální sekce už totiž tato kaple nechybí.

Liniové prvky kompozice jsou na jednotlivých mapových listech zachyceny v podobné míře jako na předchozím II. vojenském mapování a mapách stabilního katastru. Některé aleje se ztratily, jiné jsou naopak prodlouženy. Jedná se převážně o aleje nacházejících se podél hlavních spojnic jednotlivých sídel (např. Vokšice – Podhradí). Za map se pomalu vytrácí síť polních cest a cestiček a s nimi i část alejí, která podél nich byla vysazena. Patrné je nahrazení menších cest zpevněnými cestami mezi jednotlivými obcemi. Průseky v okolí Lorety jsou poprvé vyobrazeny kompletní ve všech čtyřech směrech. V tomto ohledu ale mapy III. voj. mapování pravděpodobně zachycují spíše přání, než skutečnost. Severovýchodní průsek byl totiž nejméně od druhé čtvrtiny 19. století narušen těžební činností. I proto je tato pohledová linie na obr. č. 6 vyobrazena jako sporná. Poprvé se na území objevuje železnice. Železniční tratě se ale většinou území vyhnuly a zasahují do něho pouze okrajově v podobě napojení obcí Staré Místo a Jičíněves ve východní části. Šlikovské panství je na železnici napojeno ve své jižní a západní části, která není zahrnuta do zájmového území.

Podobně jako u ostatních prvků nedošlo ani u ploch k výrazné změně jejich velikosti a rozložení. Plochy lesních porostů oproti první polovině 19. století mírně vzrostly, ale stále zůstaly zachovány na prakticky stejných místech. Tedy opět negativně ovlivňující některé pohledové linie, především z Holého vrchu. Rozloha sídel se také příliš nezvýšila. Nejvíce se asi rozrostla obec Čejkovice v blízkosti Jičina. V její blízkosti se objevuje zástavba jičínského Nového Města, kopírující hráz a břeh zaniklého Podhradského rybníku. Obce Staré Místo a Jičíněves se zase mírně rozšířily ve směru k železnici. Rozsah vodních ploch na území zůstal prakticky totožný, jako v době předchozího vojenského mapování.

Celkově lze říci, že období počátečního průmyslového rozvoje v českých zemích kompozici Mariánské zahrady příliš nezasáhlo. Tato venkovská oblast se oproti situaci z první poloviny 19. století příliš nezměnila. Hranice a rozloha sídel zůstaly téměř totožné jako v předchozím období. Na území se výrazně neprosadila ani železnice, nejvýznamnější dopravní prostředek doby. Došlo ke zpevnění cest mezi jednotlivými obcemi. Postupně se ustálila jejich síť, která zůstala zachována dodnes. Nepřibýly ale nové významné hlavní cesty. Hlavní spojnice z Jičina do Poděbrad tak zůstala stejná už od pol. 18. století. Díky nepříliš výrazné změně oproti první polovině 19. století, zachovala si kompozice Mariánské zahrady téměř stejnou podobu jako na mapových listech II. vojenského mapování.

Obr. č. 6: Území Mariánské zahrady podle III. voj. mapování.

Pozn.: Podklad tvoří DMT vytvořený podle současných vrstevnic, vodní toky mají současný průběh. Ostatní prvky jsou vektorizované podle III. vojenského mapování.

11. 5 Současný stav kompozice Mariánské zahrady

Současný stav kompozice, který je zobrazen na obr. č. 7, je výsledkem porovnání Základní mapy ČR 1 : 10 000 a Ortofotomapy ČR. Obě jsou dostupné online na mapovém portále ČÚZK. Mapy byly doplněny také o výzkum v terénu. Nejvýznamnější stavby kompozice byly zaměřeny s pomocí GPS přístroje. Díky tomu byla zpřesněna jejich poloha. Došlo tak i ke zdánlivému posunu polohy bodů oproti ortofoto snímkům. Poloha bodů v Základní mapě ČR 1 : 10 000 je však totožná. Stav kompozice je na těchto mapách zachycen po období více než 100 let od posledního celostátního mapování.

Zatímco na jednotlivých rakouských vojenských mapováních se pohledový kříž a prvky v jeho okolí prakticky neměnily, tak do současnosti už se kompozice v plném rozsahu nedochovala. Hlavní stavby v podobě malých kaplí existují dodnes, došlo ale k zániku dvou kaplí neznámého jména v blízkosti Kostelce a Starého Místa. Poprvé je také možné porovnat stav jednotlivých památek. Stavby začaly postupně upadat především po roce 1948. Do staveb sakrálního charakteru se v době komunistického režimu přirozeně příliš neinvestovalo. Stejně tak hospodářské budovy a budovy zámku chátraly, protože byly přiděleny místním JZD a využívány jako sklady nebo kancelářské budovy bez výrazné péče o ně.

Stav kostelů, které byly po roce 1989 vráceny do správy církve a jednotlivých obcí, se v současnosti neustále zlepšuje díky investicím ze strany Svazku obcí Mariánská zahrada. Prakticky už všechny stavby prošly opravou. Jako poslední byla nedávno dokončena rekonstrukce kostela sv. Václava ve Veliši. Stav menších sakrálních staveb se ale neustále zhoršuje. Tato stavby byly většinou navráceny potomkům rodu Šliků a zůstaly bez investic do jejich opravy. Nejhuře je na tom asi kaple sv. Anděla Strážce. Na druhou stranu Loreta, která se stala majetkem děkanství v Jičíně je udržována v dobrém stavu. Je také stále využívána pro bohoslužby. Ze zámků prošel rekonstrukcí zámek v Jičíněvsi, používaný zčásti i pro ubytování zájemců o lov v okolních lesích. Ten v je současnosti spravován společností SCHLICK s. r. o., založenou jedním z dědiců rodu. Zámek ve Vokších je oproti tomu ve velmi špatném stavu. Sídlí v něm správa nedalekých Prachovských skal a zčásti je využíván i pro bydlení. Také okolní park byl během druhé poloviny 20. století téměř zničen a zůstaly pouze zbytky dřívějších alejí a parkové kompozice. Špýchary jsou sice v poměrně špatném stavu, ale jsou stále funkční a využívané zčásti i k původním skladovacím účelům.

Samotná hájenka u Holého vrchu prošla kompletní přestavbou. Stále je také využívána jako obydlí správce polesí navráceného po roce 1989 potomkům původních majitelů.

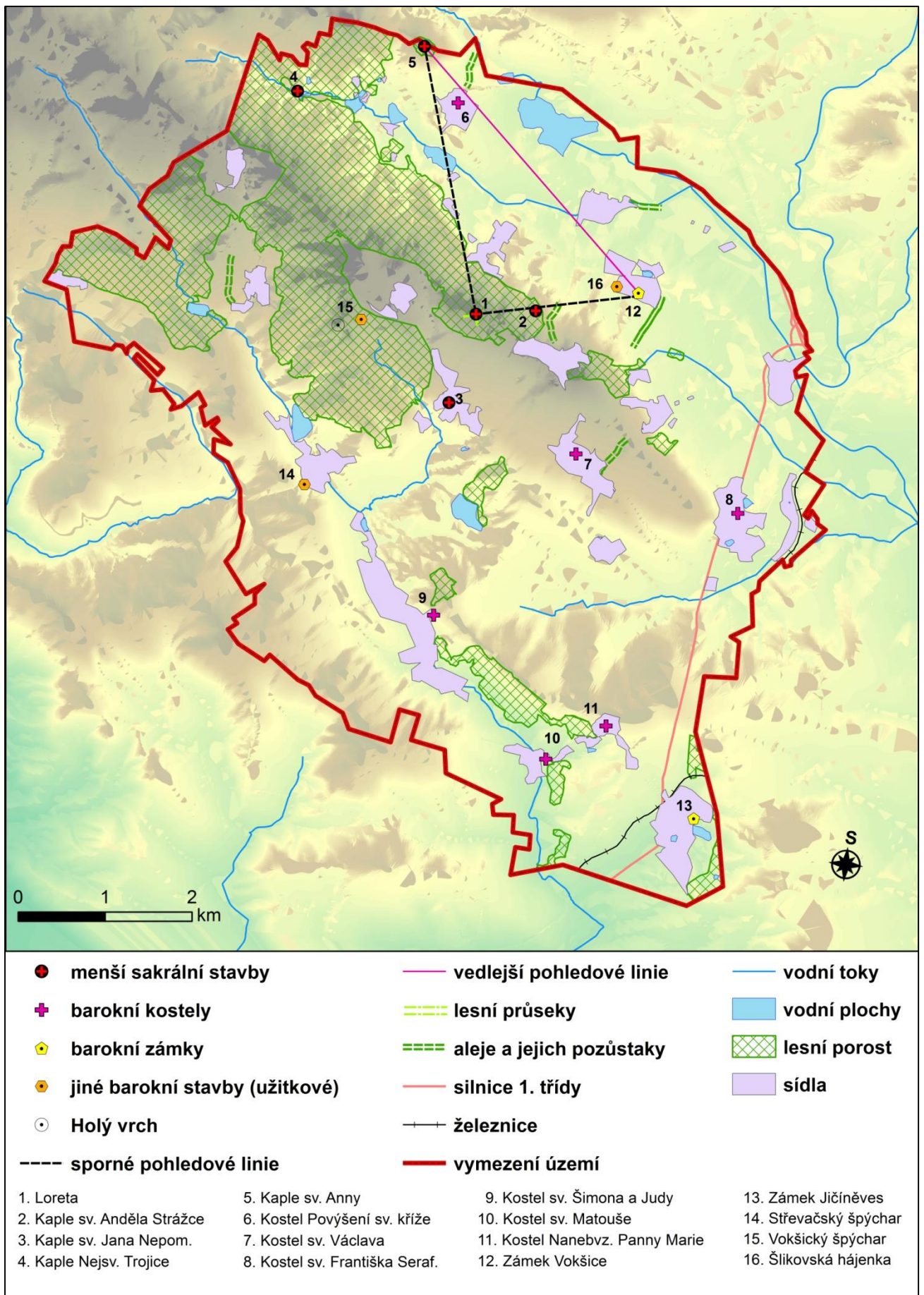
Poprvé také bylo možné skutečně ověřit stav jednotlivých pohledových linií. Stav průseků je podrobněji rozebrán v následující kapitole. Celkově lze ale říci, že téměř zanikly. Rozhodně už neplní jednu ze svých důležitých funkcí, kterou bylo zlepšit dohled na krajní body pohledového kříže. S tím, jak zároveň stromy přerostly stavbu Lorety, zanikly jednotlivé pohledové linie. Možnost dohlédnout alespoň na stavbu zámku ve Vokšicích a na vrch Svatá Anna se objevuje v zimním období, kdy listnaté stromy opadají a nebrání tolik ve výhledu z Lorety. Samotná kaple sv. Anny je také zarostlá lesním porostem, a tak jsou pohledové linie na obr. č. 7 zobrazeny jako sporné. Z vrchu Svatá Anna je ale stále dobře vidět do Vokšic. Přitom však nelze stát přímo u samotné kaple, ale na okraji porostu této PP. Pohledová vazba z Holého vrchu je znemožněna lesními porosty téměř v každém směru.

Z původního poměrně velkého množství alejí, nacházejících se na území v průběhu 19. století, zůstaly pouze krátké zbytkové úseky. Navíc u velké části z nich původní stromy nahradily stromy mladší. Koncentrace alejí v okolí vokšického zámku zmizela, zůstaly jen některé stromy jako součást poškozeného parku. Také z aleje, která se nacházela podél hlavní silnice, zůstaly jen některé krátké úseky, jako například v části mezi Čejkovicemi a Starým Místem. Díky kolektivizaci a celkové změně struktury hospodářského sektoru byla zasažena i původní síť cest a cestiček. Dnes jsou veškeré důležité komunikace zpevněné asfaltovým povrchem a cesty a meze rozdělující jednotlivá pole většinou neexistují. Ke zpevnění šterkem došlo i u některých lesních cest, které slouží jako dopravní cesty pro zájemce o sportovní lov v polesích. Počet nejvýznamnějších komunikací se ale nijak nerozrostl. Hlavní silnice zůstala od 18. století stejná. Území nezasáhla ani další železniční trať, kromě té, která byla otevřena v roce 1881 a spojuje Nymburk s Jičínem.

Nejvýraznější změnu oproti konci 18. století a I. vojenskému mapování, prodělaly podle očekávání sledované plochy. Plocha lesů dosáhla svojí zatím asi největší rozlohy. Tvar i rozsah hlavní zalesněné části zůstal podobný, zvýšila se četnost malých a poli izolovaných hájků a lesíků. Napomohla tomu i skutečnost, že z části z nich jsou dnes maloplošná zvláště chráněná území (MZCHÚ). Hlavní část lesů je nyní majetkově opět ve vlastnictví potomků rodu Šliků. Jedinou větší změnu ve smyslu úbytku lesních porostů je vymizení malé lovecké obory nacházející v oblasti severně od Chyjic, a to zhruba na půl cesty do obce Veliš (srov. obr. č. 4, 5, 6).

Nejvíce patrný oproti I. vojenskému mapování je úbytek vodní plochy. Mírný úbytek vodní ploch nastal i oproti poslední čtvrtině 19. století. Rozloha se zvýšila jen u ostruženských rybníků, které jsou dnes také jedním z MZCHÚ. Tato rybníky se nacházejí v severním okraji území. Rozloha sídel se oproti stavu před více než 200 lety rozrostla výrazněji. Na druhou stranu oproti stavu z konce 19. století není tento nárůst tolik patrný. Většinu obcí výrazně nezasáhla ani suburbanizace, kdy mohly těžit ze své polohy v blízkosti většího města v podobě Jičína. Nová zástavba přibyla především v obcích Čejkovice, Březina a Staré Místo. Z obrázku č. 7 je poté dále patné, že se objevují vedle hlavních zastavěných ploch obcí i menší a mírně izolované zastavěné plochy. Jedná se o rekreační objekty, vystavěné během druhé poloviny 20. století. Oblast jejich rozšíření se nachází především v SZ části území, na západ od Ostružna, kde je menší rekreační oblast nazývaná Sklář. S pomocí těchto objektů se rozrostla i zástavba Hlásné Lhoty v bezprostřední blízkosti Lorety, nebo i obce Křelina.

Oblast kompozice Mariánské zahrady prošla v průběhu 20. století změnou související s celkovou modernizací společnosti v tomto období. Jako venkovskou oblast ji asi nejvíce zasáhla kolektivizace, která narušila místní síť cest a cestiček a spojila zemědělské plochy do větších celků. Silniční síť prošla modernizací a celkově se upevnila. Oblast nebyla příliš zasažena suburbanizací, ale spíše rozvojem výstavby nových rekreačních objektů. Stavby kompozice zůstaly zachovány, až na dvě kaple, jejichž význam a jméno jsou ale neznámé. Původní špatný stav památek se postupně zlepšuje, i když menší sakrální stavby zůstávají stále většinou bez rekonstrukce. Podobně jako v dalších obdobích narušují kompozici lesní porosty. Tentokrát je ale možné ověřit jeho skutečný zásah do pohledových linií. Díky neudržování průseků většina pohledových linií zcela zanikla. Celkově ale prvky kompozice zůstaly zachovány dodnes, i když nevynikají tolik, jak tomu patrně bylo v 18. století.

Obr. č. 7: Současný stav Mariánské zahrady.

12. LESNÍ POROSTY A PRŮSEKY V OKOLÍ LORETY

12. 1 Prameny k poznání vývoje lesních průseků a porostů

Jak je uvedeno v kapitole č. 3, jsou prameny k vývoji lesních porostů uloženy především ve dvou archivních fondech v SOA Zámorsk. Fond *Ústřední správa šlikovských statků Jičíněves* obsahuje řadu lesních plánů a porostních map vztahujících se k jednotlivým polesím v majetku rodu. Poskytuje tak řadu dosud hlouběji neprozkoumaných údajů o vývoji lesních společenství na Jičínsku a Kopidlensku. Mimo to obsahuje fond i situační plány jednotlivých dvorů, stavební hospodářských a sakrálních staveb nebo kopie katastrálních map pro jednotlivé obce panství.

Druhý je fond *Velkostatek Vokšice*, který obsahuje i některé lesní knihy a tabulky. Nejstarší dochovanou lesní knihou je *Forstamt Vokšic statistisches lagerbuch* z roku 1895. Ta obsahuje řadu tabulek, které se ale povětšinou věnují výnosům dřeva a jeho ocenění z jednotlivých lesních částí. Bohužel, samotnými věkovými třídami stromů a jednotlivými druhy stromů v různých částech lesa se zabývá jen velmi povrchně. Věkovým třídám stromů se více věnuje *Forstbetriebs-Einrichtung vom revier Jičineves bei beginn des Jahres 1906*, ve které je ale odlišné číslování lesních jednotlivých lesních parcel. Bez dochované mapy z tohoto období není možné s jistotou určit, která parcela se kde nacházela. Poté už následují plány napsané česky, a to nejprve *Revize lesního hospodářského plánu pro roky 1932 – 1941*, obsahující i tabulku věkových tříd z roku 1933 a zevrubný popis vývoje lesního hospodaření. Posledním je *Lesní hospodářský plán pro velkostatek Vokšice – Jičíněves 1941/42 a 1950/1*. Ten je ze všech dochovaných pramenů nejpodrobnější a obsahuje i popis převažujících druhů stromů pro jednotlivé lesní parcely. Knihy tedy poskytují rámcový přehled pouze pro období první poloviny 20. století.

Při výzkumu v archivu bylo zjištěno, že zájmová oblast s Loretou a Holým vrchem se nachází v polesí s názvem Křelina. Toto polesí zahrnuje lesní porosty zobrazené na mapách v SZ části území, a to mezi obcemi Batín, Bukvice, Podhradí a Ostružno (obr. č. 2). Lesní správce pro toto polesí sídlil právě v hájence nedaleko Křeliny pod Holým vrchem. Polesí Křelina bylo pro potřeby správy rozděleno do několika dílčích částí, jejichž počet postupně na konci 19. století vystoupal až na 33. Pro účely této práce jsou podstatné lesní části, které jsou v mapách i lesních knihách označovány vždy stejně – U Lorety, U Andělíčka, Nad Lhotou, Horka a Holý vrch.

Případně se v některých plánech a lesních knihách ještě v blízkosti Lorety vyčleňuje část U Křelinských polí. Někde je zvlášť popsán i porost vrchu Svatá Anna. Při dalším výzkumu už byly vyhledávány jen prameny, týkající se tohoto polesí a částí lesa.

Pro polesí Křelina je dochováno celkem 17 map a plánů, někdy rozdělených do více mapových listů. První mapy pocházejí z počátku 19. století, zatímco poslední mapy pochází z počátku 20. století. Pouze některé z těchto map jsou ovšem použitelné pro sledování vývoje lesních porostů. Část totiž tvoří konkrétní plány k určitému místu, část jsou poté tzv. přehledové mapy. Přehledové mapy obsahují plán polesí s rozdělením jednotlivých částí lesa. Tyto části se mohou v určitých časových obdobích dělit ještě na jednotlivé parcely. Problém nastává v tom, že nejenže v polovině 19. století došlo ke změně označování jednotlivých typů lesa, ale v průběhu desetiletí se změnil i počet parcel a způsob jejich číslování. Ucelenou řadu vývoje polesí je tedy v současnosti z dochovaných archiválií obtížné získat a tedy vyhodnotit.

Kromě rozdělení na parcely obsahují přehledové mapy často i záznamy o sečích s léty jejich provedení. Někdy i s množstvím vytěženého dřeva. Celkově záznamy ukazují, že byl bezezbytku využíván potenciál polesí a bylo o něho poměrně dobře postaráno. Nejzajímavější jsou poté tzv. porostní mapy obsahující informace o stáří a typu porostu na jednotlivých parcelách. Těchto map se však ve fondu nenachází mnoho. Jsou vlastně pouze tři, navíc pocházejí až z druhé poloviny 19. století. Kromě informací o lesních porostech lze pak z map získat podrobnější přehled o vývoji lesních průseků, které jsou zaneseny na všech typech map. Příklady jednotlivých typů map jsou součástí přílohy.

12. 2 Vývoj průseků a lesních porostů do konce první pol. 19. století

Z období do konce první poloviny 19. století se mnoho lesních plánů k polesí Křelina nedochovalo. Přitom ale v tomto období došlo k významné změně. Pravděpodobně na stálo zanikl SV průsek směřující k zámeckému areálu ve Vokšicích. Časový úsek ale zahrnuje i období vzniku tří celostátních mapových děl, které pomáhají celý vývoj zpřesnit. Z lesních plánů se dochovaly celkem tři sady map. Prvním z nich jsou přehledové mapy polesí Křelina, vzniklé zřejmě na počátku 19. století.¹⁴ Zachycují situaci od počátku století až do roku 1835. Podklad pro ně byl podle *Lesního*

¹⁴ Přesná datace není na mapách uvedena.

hospodářského plánu z let 1941 – 1950 vytvořen už v roce 1810 lesním úředníkem Neumannem a lesním inženýrem Delišem. Druhým je situační plán honitby v polesí Křelina z roku 1832. Posledním jsou pak mapy sečí z poloviny 19. století, pokračující v záznamu sečí od roku 1845 až do 60. let 19. století. Ty však již bohužel nejsou z většiny ani kolorované a jsou vytvořeny tužkou. Podklad tvoří zřejmě mapa z roku 1810.

Na mapových listech I. vojenského mapování z konce 18. století schází znázornění dvou průseků, SV a JZ. Tyto průseky se ale objevují na přehledových mapách z 30. let, a také na situačním plánu honitby. Buď tedy nebyly do map I. voj. mapování zaneseny, nebo v období od 80. let 18. století do 30. let 19. století teprve vznikly. Jako pravděpodobnější se ale jeví spíše první varianta. Na přehledové mapě jsou v jejich okolí znázorněny smíšené lesní porosty, které se v porovnání s dalšími porosty na stejných mapách jeví jako středního stáří, tedy okolo 20 – 40 let. Navíc podle těchto map v okolí průseků probíhala v tomto období pravidelná těžba dřeva po jednotlivých parcelách. A těžba se spíše týkala starších typů porostu. Je také nepravděpodobné, že by průseky vznikly těsně před tím, než byl jeden z nich opět přerušen lomem.

Mapy z 30. let také ukazují pravděpodobně nejpřesnější zachycení SV průseku, který podle nich vedl severně od kaple sv. Anděla Strážce a ne přímo k této kapli. Okolí kaple ale nebylo zarostlé jako dnes. Bohužel, z přehledových map a situačního plánu nelze vyčíst stáří porostů a ani to, které stromy mohly průseky tvořit. Jediné vodítko je znázornění jehličnatého lesa v okolí Lorety, a to s občas se objevujícími listnatými stromy, které napovídá, že průseky mohly být tvořeny společně duby a modříný. Modříný tvořily výsadbu mezi duby a později se díky výšce staly těmi dominantními stromy, ukazujícími směřování průseků.

Mapy spolu se stabilním katastrem nepodávají jednoznačnou odpověď ani na otázku, kdy vznikl lom, který narušil SV průsek. Na mapách z 30. let se jeho znázornění neobjevuje, zatímco na mapovém listu stabilního katastru je patrný ústup SV průseku, který zde už není znázorněn v úplné podobě. Na mapě sečí z poloviny 19. století je sice SV průsek vyobrazen, to je ale způsobeno převzetím podkladu ze staršího období. Ani na jedné z map ale není zachycen lom v těsné blízkosti Lorety. Na mapovém listu stabilního katastru se ale objevuje lom jiný, narušující les od JV. Jeho pozůstatky také existují dodnes. Na dalších mapách z druhé pol. 19. století se pak už lom objevuje často, i když ne na všech. Těžba tak pravděpodobně byla zahájena někdy ve 40. letech 19. stol. a od té doby docházelo k postupnému zániku SV průseku.

12. 3 Vývoj průseků a lesních porostů od druhé pol. 19. století do roku 1945

Díky dochovaným porostním mapám a lesním knihám lze od druhé poloviny 19. století lépe sledovat vývoj porostů v okolí Lorety, i když i tyto prameny také nejsou úplné. Porostní mapy už umožňují přesněji určit stáří lesních porostů. Celkově se pro toto období dochovalo více map, ale mapy porostní se týkají pouze dvou období, a to roku 1876 a roku 1897. Podle záznamu v *Lesním hosp. plánu pro velkost. Vokšice – Jičíněves z let 1941 – 1950* totiž od roku 1850 nebyl až do roku 1876 žádný lesní hospodářský plán ani vytvořen a nevznikly tak ani nové mapy polesí. Další vývoj lze poté sledovat z lesních knih, ke kterým se naopak zase mapy nedochovaly, a tak není možné určit přesnou lokalizaci lesních parcel v nich zmiňovaných. V tomto období se oproti první polovině 19. století změnil typ hospodaření s lesem, mýcení už nemělo být prováděno tolik plošně, ale spíše výběrově a v kratších intervalech. Pro nové mapy byly pořízeny otisky katastru a podle nich byly mapy od roku 1876 vytvářeny, doplněné o aktuální průběh průseků.

Soubor map z roku 1876 ukazuje rozdělení lesa do jednotlivých částí, a to i s pomocí původních lesních průseků. Část lesa u kaple sv. Anděla Strážce, nazývaná zde U Andělíčka, zahrnuje většinou mladší až střední porost s německým označením Mittelwald (střední les) a stářím stromů, pohybujícím se od 16 do 25 let. To naznačuje, že v této části lesa došlo v 50. letech 19. století k poměrně velkému mýcení, které bylo nahrazeno novým porostem. Toto mýcení pravděpodobně ještě více přispělo k zániku SV průseku. Ten je na těchto mapách znázorněn s ukončením nedaleko od Lorety.

Také v okolí Lorety (částech nazývaných U Křelinských polí a Pod Loretou) je znázorněn mladý les typu Mittelwald. Dokonce v některých parcelách i s rozmezím od 11 do 15 let, jinak ale opět se stářím okolo 20 let. Oproti SV průseku jsou ale JZ a JV průseky zachyceny v plné délce až k okraji lesa, což naznačuje, že i po mýcení této části lesa byly stále systematicky udržovány. Naproti tomu poslední část lesa v blízkosti Lorety, která se nachází na SZ od ní a je nazývána Nad Lhotou, byla v této době pokryta starším porostem. Ten je v mapách nazýván Hochwald (vysoký les) a zahrnuje starší stromy, spíše jehličnany, v této části lesa většinou ve věkové třídě 41 – 60 let. Tato doba by odpovídala období sečí v této části, které jsou zachyceny na mapách z 30. let 19. století. Severozápadní průsek je opět zobrazen plným rozsahu. V oblasti Holého vrchu v této době převládal starý les typu Hochwald ve věkové třídě 81 – 100

let, i když se okrajově objevuje i mladší les typu Mittelwald. Svatá Anna není na mapách zachycena.

U map z roku 1897 se změnilo rozdělení parcel, části lesa ale nesou stejné označení, až na to, že části Pod Loretou a U Křelinských polí byly sloučeny do jedné s názvem U Lorety. Stáří porostu v blízkosti Lorety odpovídá zhruba 20-ti letému časovému odstupu a nikde nedošlo k výraznějšímu mýcení tak, aby byl změněn charakter porostu na celé parcele. Mapy ale obsahují i záznamy o sečích na jednotlivých parcelách. Oproti mapám z roku 1876 došlo ke změně označení porostů na německé Laubholz (listnatý les) a Nadelholz (jehličnatý les). V okolí Lorety je znázorněn převážně les listnatý, vyjma části Nad Lhotou, kde zůstal původní jehličnatý porost. Oproti Loretě a jejímu okolí ale došlo k mýcení porostu na Holém vrchu, který byl nahrazen porostem mladším. Průseky jsou vyobrazeny se stejným průběhem jako na mapách z roku 1876. Poprvé se ale objevuje v blízkosti Lorety parcela, která je vybarvena jako bez porostu. Jde zřejmě o stále se rozšiřující lom. Oproti Loretě došlo ke změně na Holém vrchu, kde byl starý porost vymýcen a nahrazen mladším. Údaje o stáří porostů lze s velkými mezerami doplnit i záznamy z lesní knihy z roku 1895, kde nejsou jednotlivé části porostů děleny na parcely. Tyto záznamy vykazují porost u Lorety jako 30-ti letý a listnatý.

Další záznamy o stáří porostů obsahuje poté kniha *Forstbetriebs-Einrichtung vom revier Jičineves bei Beginn des Jahres 1906*, tedy z poměrně blízkého časového období. Ta v podstatě potvrzuje stáří lesních porostů v jednotlivých částech lesa, které je zaznamenáno na porostních mapách z roku 1897. Stáří porostů je zde poprvé pro jednotlivé parcely uváděno přesně, a to bez časového rozmezí. Jedna část lesa ale zaznamenala po roce 1897 mýcení, a to část U Lorety, kde se v lesní knize objevují parcely se stromy starými do 10 let. Nejstarší porost je pak starý 20 let. Poprvé se také objevuje záznam stáří stromů na Svaté Anně, a to v rozmezí od 50 do 70 let stáří.

Podle dochovaných map sečí došlo na počátku 20. století a znovu ve 20. letech 20. století k dalšímu výraznému mýcení lesa v okolí Lorety. Vysvětlení hlavního důvodu tohoto mýcení podává *Lesní hosp. plán pro velikost. Vokšice – Jičíněves z let 1941 – 1950*, podle kterého postihla polesí rozsáhlá invaze bekyně mnišky (*Lymantria monacha*). Ta poničila jehličnaté porosty. Pozemková reforma z první republiky se konkrétně polesí Křelina územně příliš nedotkla.

Další rozdělení do věkových tříd zaznamenala až *Revize lesního hospodářského plánu pro roky 1932 – 1941*. Ta pro rok 1933 uvádí v části U Lorety les vysoký,

většinou s věkem porostů od 35 – 40 let, ale i s nižším. Oproti tomu byl v roce 1920 zřejmě výrazně zasažen jehličnatý porost v části Nad Lhotou, který se v roce 1933 vyskytoval v nejnižší věkové třídě do 10 let stáří. Pro část U Andělíčka je patrná roztržitost věkových tříd v jednotlivých parcelách. Ta se pohybuje od nejnižší věkové třídy až do třídy okolo 45 let stáří. Podobná byla situace na Holém vrchu, kde na některých parcelách zůstaly i stromy staré více než 60 let. Na Svaté Anně pak došlo k vysazení úplně nového dubového porostu.

Poslední záznamy poskytuje už několikrát zmiňovaný *Lesní hospodářský plán z let 1941 – 1950*. Ten zaznamenává nejenom věkové třídy stromů u jednotlivých parcel, ale i druhy stromů, které se na nich vyskytují. V části U Lorety se jedná hlavně o modřiny, duby, smrky a buky. Stáří stromů se v jednotlivých parcelách pohybuje od 45 do 55 let. V části Nad Lhotou je druhů více. Některé parcely jsou porostlé staršími duby a modřiny ve věku 45 až 55 let, jinde tvoří mladé smrky, borovice nebo břízy do 20 let stáří. Podobná je situace v části U Andělíčka, kde mladší porosty tvoří smrky a borovice. Starší porosty poté duby, buky a různé jehličnany. V nejbližším okolí kaple jsou uváděny duby a habry průměrného stáří 57 let. Na Svaté Anně zůstal porost stejný, starší o necelých 10 let. Všechny údaje jsou uváděny k roku 1941.

Prameny vztahující se k lesním porostům v okolí Lorety jsou ještě doplněny o dvě zajímavá vyobrazení. Jedním z nich je veduta Lorety nacházející se na celkové mapě polesí Jičíněves (kam polesí Křelina spadá) z roku 1810. Ta vyobrazuje vrch s Loretou a lesním průsekem z její JZ strany, kde se nachází jediné okno. Druhou je poté unikátní fotografie A. Brožka z přelomu 19. a 20. století. Zachycuje pravděpodobně hraběte Šlika s manželkou, kteří stojí pod vrchem Lorety z JV strany. Za nimi je vidět nejen Loreta, ale především JV průsek směřující ke Kostelci, a to v perfektně udržovaném stavu. Fotografie je součástí sbírek Regionálního muzea a galerie Jičín.

12. 4 Současný stav lesních průseků

Lesní průseky, které tvořily obrazec kříže v okolí Lorety, jsou dnes v lese stále ještě patrné. Kromě SV průseku, původně směřujícího ke kapli sv. Anděla Strážce, se dochovaly části všech ostatních průseků. Především v období podzimu a zimy jsou tyto části stále dobře identifikovatelné. Les se ale poměrně rychle mění, a tak i zbytky těchto průseků postupně zarůstají. Jedním z cílů této práce byla právě identifikace a měření zbylých částí jednotlivých průseků.

Při práci v terénu byl nejprve zjištěn současný stav průseků, a poté vytipovány stromy, jež by mohly tvořit jejich okraj. Při hledání okrajových stromů bylo vycházeno z předpokladu, že průseky byly původně tvořeny vysazenými a udržovanými duby, prostoupenými modřínými. Nejlépe patrné jsou ve smíšeném lese v okolí Lorety právě modřínové rostoucí v poměrně pravidelných vzdálenostech od sebe. Díky postupnému zarůstání průseků nebylo někdy jednoduché přesně určit krajní strom. Musely proto být vybrány například dva blízké stromy a ty změřeny. Takové stromy jsou také zaneseny na obr. č. 7, který zachycuje současný průběh průseků. Stromy byly poté zaměřeny s pomocí GPS přístroje a změřen jejich obvod ve výšce kmene 1, 5 m. Dále byly kromě zaměření GPS přístrojem změřeny s pomocí pásma i vzdálenosti mezi jednotlivými stromy, a to podélně i příčně. Díky tomu byla zjištěna i průměrná šířka průseku a jejich celková délka. Tyto vzdálenosti byly porovnány se vzdálenostmi z GPS přístroje. Mezi oběma typy měření ale docházelo k poměrně vysoké odchylce od 1 – 2 m. Ta byla způsobena terénem, a také obtížemi při měření GPS přístrojem na malé vzdálenosti. Vzdálenosti uvedené v jednotlivých tabulkách v příloze vztahující se k současnému stavu průseků jsou tak vzdálenostmi naměřenými s pomocí pásma. Jako poslední pak byla u vybraných stromů změřena jejich výška a zjištěno přibližné rozmezí výšek stromů, které tvoří daný průsek.

Při terénním výzkumu bylo také zjištěno, jaké druhy stromů tvoří zbylé části průseků. Nejfrekventovanějším druhem je dub zimní (*Quercus petraea*), který se nachází roztroušeně i po celém okolí Lorety. Dále se dochovala řada mohutných modřínů opadavých (*Larix decidua*), ukazujících původní směřování průseků a nacházejících se převážně pouze v jejich rámci. Do průseků zasáhly dále i smrk ztepilý (*Picea abies*), který tvoří stále větší část porostů v polesí Křelina, a také buk lesní (*Fagus sylvatica*). Poslední dva zmíněné druhy stromů zřejmě patří k pozdější dosadbě do průseků. Oproti dubům a modřínům je totiž patrný jejich mladší věk. Především buky mají mnohem menší naměřené obvody kmenů. V blízkosti mladších stromů se často nacházejí pařezy starších původních stromů. Někdy pro doplnění byly do GPS přístroje zaneseny jen tyto pařezy, protože se v jejich blízkosti nenacházel žádný strom, který by se dal považovat za cíleně vysazenou a původně udržovanou součást průseku. Samotný les v okolí je typ smíšeného, buko – dubového lesa, s příměsí jehličnanů. V mladší výsadbě už převažují smrky tvořící monokulturní plochy jehličnatých stromů. Modřínové patří k nejvyšším stromům a vyskytují se především ojedinele.

12. 4. 1 Severovýchodní průsek směřující ke kapli sv. Anděla Strážce

Z tohoto průseku nezbylo prakticky nic. Zřejmě došlo po otevření lomu v blízkosti k postupnému nezájmu o to, aby byl průsek dále udržován. Směr průseku od Lorety naznačují ojedinělé modřiny, roztroušené po lese asi do poloviční vzdálenosti ke kapli sv. Anděla Strážce. Starší a vyšší typ porostu je poté přerušen širokou lesní cestou, propojující celé polesí. Dále od cesty už je vysazen obnovený a mladší porost, zahrnující smrkovou monokulturu a paseky s porostem břízy. Starší porost skládající se z dubů se objevuje až v okolí samotné kaple.

Kaple sv. Anděla Strážce se nachází na okraji lesa, a to poměrně zarostlá stromy a keři. Ze tří stran tvoří okraj lesa pole, odkud je kaple těžko přístupná. Tento průsek není na obr. č. 8 znázorněn, protože určování původního směru a jednotlivých stromů je prakticky nemožné. Při výzkumu byly s pomocí GPS přístroje zaznamenány některé modřiny, které po promítnutí do mapy zhruba kopírují možný průběh průseku. Protože se nedochovaly žádné části průseku, není možné jej v současnosti rychle obnovit. Jeho obnovení by ale díky lomu a lesní cestě by pravděpodobně ani nemělo požadovaný efekt znovuobnovení této pohledové linie.

12. 4. 2 Jihovýchodní průsek směřující ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie

Jihovýchodní průsek patří k nejlépe dochovaným. Jedná se původně o nejkratší průsek. Jeho průběh lze i v současnosti stále sledovat téměř až k okraji lesa. Tento průsek má počátek až 18 metů od stěny Lorety, protože z této strany vede k Loretě lesní cesta. Celkově měří jeho pravidelná část přes 76 m. Na ni navazuje současná cesta, která slouží ke svážení dřeva, a která není ohraničena pravidelnými dvojicemi stromů. Pokračuje však ve směru původního průseku. Měří 53 m a na jejím konci se nachází dva vyšší modřiny. Průsek je také ve spodní části narušen lesní cestou.

Celkem bylo zaznamenáno 11 úplných dvojic stromů, a 3 dvojice neúplné. Průsek tvoří převážně duby a modřiny. Ve vzdálenějších částech jsou zřejmě doplněné i o smrky. Průměrná vzdálenost jednotlivých stromů od sebe je přes 6 metrů, přičemž průměrná šířka průseku je 6, 7 m a podélná vzdálenost stromů 6, 3 m. Stromy v tomto průseku patří k nejmohutnějším s velkými obvody i výškou. Především modřiny patří k nejvyšším v okolí, a to s výškou okolo 35 metrů.

Ve spodních částech už ale průsek zarůstá mladým porostem listnáčů. Jeho podobu je však možné poměrně rychle obnovit, a to až k okraji samotného lesa.

12. 4. 3 Jihozápadní průsek směřující k Holému vrchu

Jihozápadní průsek se dochoval v nejlepší podobě ze všech ostatních průseků. Původně patřil v délce až na třetí místo, jeho dochovaná část je však v současnosti nejdelší a měří celkem přes 103 m. Je to způsobeno i tím, že z této světové strany má čedičový vrch nejmírnější spád a průsek se tak lépe vysazoval a udržoval. Průsek samotný začíná ve vzdálenosti 10 m od stěny Lorety a je ukončen mýtinou, za jejíž hranicí už není možné identifikovat jeho pokračování. Průsek není narušen žádnou další lesní cestou ani výpadkem pravidelnosti jednotlivých stromových dvojic.

Průsek je tvořen výhradně duby a modříný s vysokou výškou i obvodem. Celkem jej tvoří 14 úplných dvojic stromů a 5 dvojic neúplných. Průměrná šířka průseku je největší ze všech, a to 7,9 m, zatímco podélné vzdálenosti stromů jsou v průměru dlouhé jen 6,1 m. Průsek na rozdíl od předchozího JV průseku nezarůstá mladším porostem. Je tak poměrně dobře patrný i v období jara a léta. Neudržované koruny stromů ale stejně zamezují lepšímu výhledu z Lorety a narušují tak JZ pohledovou linii. Obnova tohoto průseku by mohla být celkem snadná a rychlá. Nevýhodou je, že průsek nedosahuje až k okraji lesa.

12. 4. 4 Severozápadní průsek směřující ke kapli sv. Anny

Z tohoto průseku se dochovala nejkratší jasně identifikovatelná část. Její identifikace je navíc nejtěžší ze všech, protože na této straně má svah rychlý a prudký spád. Navíc je pravý okraj průseku na hraně bývalého lomu a je možné, že některé stromy původně průsek tvořící už byly díky tomuto lomu vykáceny. Okraj průseku tak mohl být částečně zaměřen nesprávně. Orientaci stěžuje i zdejší hustý prorost, který narušuje pravidelnost průseku. Průsek samotný začíná zhruba 6 m od stěny Lorety a jeho identifikovaná a dochovaná část měří necelých 66 m. Průsek je ukončen na okraji lesní cesty, směřující ke kapli Nejsvětější Trojice. Identifikace jednotlivých stromů tvořících průsek byla v tomto případě nejtěžší a není jisté, jestli lze do něho všechny z nich zařadit.

Průsek tvoří opět převážně duby, doplněné o mladší buky a několik modřínů. Zaznamenáno bylo jen 9 úplných dvojic stromů a 3 neúplné. Průměrné vzdálenosti stromů jsou nejmenší ze všech průseků. Průměrná podélná vzdálenost je pouze 5,2 m, zatímco průměrná šířka průseku je 6,1 m. Kromě modřínů byly také u ostatních stromů naměřeny nejmenší hodnoty obvodu kmenů, což způsobují především mladé buky vysazené pravděpodobně později pro doplnění průseku. Další průběh průseku je opět těžko identifikovatelný, i když v jeho směru se tu a tam v lese objevují další vysoké modříny. Les dále od průseku však postupně mládne s tím, jak byly jeho části v minulosti mýceny a znovu zalesněny. Obnova tohoto průseku by byla poměrně obtížná. Na druhou stranu by určitě nebyla nemožná, tak jak je tomu u SV průseku. Opět by ale zpočátku nedosáhla až po okraj lesa.

12. 4. 5 Současný stav lesních porostů

Pro porovnání stavu současných porostů se bohužel nepodařilo nalézt vhodnou a pro potřeby práce dostatečně jednoduchou metodiku, která by se týkala zdravotního stavu dřevin u lesního porostu. Většina metodik se zabývá spíše stavem parkových porostů, případně stavem ovocných stromů a sadů.¹⁵ Stav stromů je tedy popsán pouze subjektivně podle publikací a článků věnujících se lesnické fytopatologii. Mezi nimi byla využita především *Lesnická fytopatologie* od Aloise Černého. (Černý A., 1976)

Při popisu průseků už bylo uvedeno, že les v okolí Lorety je les smíšený, buko – dubového typu, a to se zvyšujícím se podílem jehličnanů, především smrku. Podobný je i les v okolí Holého vrchu, zatímco Svatá Anna je pokryta převážně dubovým porostem. V okolí Lorety se vyskytují mohutnější a zřejmě řádově starší stromy, které však většinou nevykazují známky výrazného rozšíření stromových chorob. Nebyly tak například vůbec pozorovány suché nebo postupně usychající stromy.

U porostů dubů byly nejvíce pozorovány projevy rakoviny stromů, která je u starších stromů poměrně častým jevem. (Černý A., 1976) Na druhou stranu nebyly na kmenech v okolí Lorety pozorovány ve velkém počtu žádné parazitické dřevokazné houby. Ani na listech se nevyskytovaly projevy rozšíření některé choroby, jako je např. padlí dubové (*Microsphaera alphitoides*). Na Holém vrchu se duby příliš nevyskytují,

¹⁵ Takovou metodiku představuje například software TAXON, dostupný online na www.mytaxon.com. Ta se ale týká jen stromů mimo lesní porosty. (Gregorová B., Vavrda T., 2012)

u Svaté Anny je situace podobná, jako u Lorety. Z hub lze naopak nalézt spíše symbiotické druhy hřibů (h. dubový, h. žlutomasý).

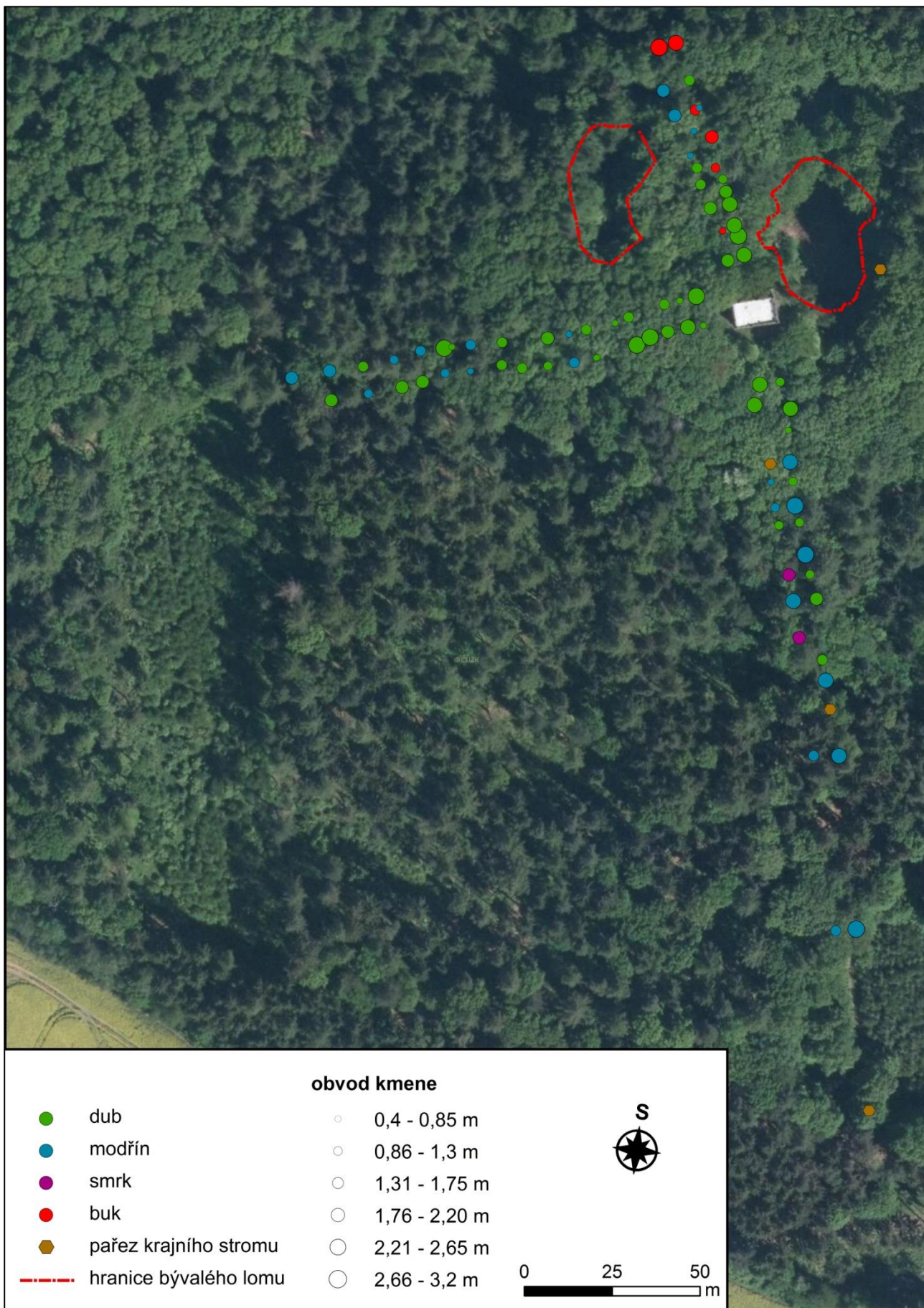
Jedince buků jsou oproti dubovým porostům mladší, ale i tak jsou více porostlé parazitickými druhy hub. Výskyt těchto parazitických hub u buku bývá četnější než u dubů. Podobně jako u dubů, se i u buků v menší míře vyskytují projevy rakoviny stromů. U jehličnatých stromů se objevují sporadicky parazitické houby napadající kořeny, a to především na smrku. Oproti listnatým stromům nebyly ale pozorovány projevy rakoviny kmene a větví. U smrků, které se nejvíce vyskytují na Holém vrchu, se také objevují choroby jehlic vedoucí k jejich rezavění.

Subjektivně lze říci, že stav stromů ve sledovaných oblastech je dobrý, bez výrazného rozšíření některé z významných chorob jednotlivých druhů stromů. Stromy neuschávají a nejsou na kmenech výrazněji napadeny parazitickými druhy hub. Stejně tak listy a koruny nevykazují známky velkého rozšíření stromových škůdců. Mnohem lepší a objektivnější hodnocení ale může podat jen odborník, věnující se této problematice a důkladný fytopatologický výzkum.

12. 5 Lesní průseky v proměnách času

I když nelze zcela přesně a v úplné časové řadě popsat vývoj lesa v okolí Lorety, podávají dochované prameny alespoň rámcový obraz jeho vývoje v průběhu 19. století a první poloviny 20. století. Při porovnání map a lesních knih se stáří jednotlivých částí lesa shoduje s časovými odstupy vzniku jednotlivých mapových sad a lesních záznamů. Z dochovaných pramenů vyplývá, že polesí Křelina bylo průběhu 19. století a první pol. 20. století poměrně dobře obhospodařováno a pravidelně mýceno. Průseky byly pravidelně a systematicky udržovány, a to i poté, co byla daná část lesa vymýcena a nově osazena.

Prameny ale bohužel nedávají odpověď na dvě důležité otázky, a to jaké stromy tvořily původní průseky a kdy přesně došlo k zániku SV průseku směřujícího k zámeckému areálu ve Vokšicích. Jejich přesné zodpovězení tak zatím zůstává otevřené, i když se odpovědi podařilo alespoň upřesnit. Průseky se však do dnešních dob nedochovaly ve své úplné délce a navíc postupně zarůstají. Jejich přesná lokalizace je díky tomu složitá. Bez úplných průseků celá kompozice ztrácí jednu ze svých důležitých funkcí. Stav lesního porostu v okolí Lorety je dobrý a umožňoval by i omezenou obnovu průseků.

Obr. č. 8: Současný stav lesních průseků.

Pozn.: Podklad je tvořen ortofotomapou ČR dostupnou online na Geoportálu ČÚZK.
(ČÚZK, 2014 online)

13. SHRUTÍ VÝVOJE KRAJINÁŘSKÉ KOMPOZICE MARIÁNSKÁ ZAHRADA

Krajinářská kompozice nazývaná Mariánská zahrada začala vznikat na přelomu 17. a 18. století a dokončena byla s největší pravděpodobností v polovině 18. století. Iniciátorem jejího vzniku byl hrabě František Josef Šlik. Rozsah jeho původního záměru lze v současnosti těžko identifikovat. Tato práce se zabývá územím, na kterém se shoduje odborná literatura a jež je považováno za jistou součást tohoto záměru, navíc pravděpodobně dokončenou ještě za života Františka J. Šlika. V práci byl zkoumán především vývoj pohledových linií této krajinářské kompozice, a to s pomocí starých mapových děl.

Krajinářská kompozice Mariánská zahrada se skládala z bodových a liniových prvků, a byla založena na pohledovém principu. Stavby tvořící kompozici se z většiny dochovaly dodnes. Jedná se převážně o stavby sakrálního charakteru. Nicméně součástí kompozice jsou i sídelní a hospodářské objekty. V rámci kompozice vznikly jak stavby nové, tak bylo využito již stávajících staveb. Tyto stavby byly přestavěny, aby byla celá kompozice sjednocena v barokním slohu. Důležitou součástí kompozice tvořily lesní průseky, které umožňovaly vizuální propojení všech prvků.

Centrem kompozice se stala kaple Loreta postavená na stejnojmenném čedičovém vrchu, který se nachází v rámci hřbetu Veliš. Od ní na čtyři strany směřovaly průseky v lesním porostu, které umožňovaly dohlédnout na další významné stavby kompozice. Spolu s nimi pak vytvořily v krajině tvar latinského kříže. Význam Lorety potvrdila i analýza relativní viditelnosti, která ukázala, že z ní bylo možné dohlédnout na všechny významné prvky, tvořící kompozici. Součástí kompozice byly i vedlejší pohledové linie mezi jednotlivými objekty, které se nacházely na území v okolí hlavních pohledových linií. Naopak význam okolních ploch pro kompozici byl zřejmě minimální.

Výzkum se zaměřil především na stará mapová díla habsburské monarchie, která zahrnovala i území českých zemí. Ostatní mapová díla, jako mapy krajů nebo situační plány panství, bohužel nepřinesla do výzkumu nic nového, protože jejich tematický obsah kompozici zastínil. Případně byla kompozice zobrazena v podobě, v jaké byla vyobrazena na předcházejícím a časově nejbližším celostátním mapovém díle. Výzkum ukázal, že kompozice za téměř 300 let své existence neprodělala příliš výraznou změnu, a že zásadní roli v kompozici hrála existence lesních průseků, umožňujících průhledy na všechny její prvky. A tak i přesto, že kromě dvou menších

kaplí se do dnešní doby dochovaly všechny stavby kompozice, bez lesních průseků prakticky ztratila původní význam. Les totiž narušil všechny pohledové linie, které jsou nedílnou součástí kompozice. Díky tomu dodnes zůstaly pouze osamocené stavby, které ztratily společnou souvislost.

Podrobnější výzkum vývoje lesních průseků poté ukázal, že k postupnému úpadku celé kompozice začalo docházet od první poloviny 19. století, kdy přestal existovat SV průsek a pomalu se začaly vytrácet i aleje podél cest na daném území. Výzkum se také snažil určit stromy, jež tvořily průseky. Tento záměr se ale nepodařilo naplnit. Bylo však z dochovaných pramenů prokázáno, že tři průseky byly až do poloviny 20. století systematicky udržovány. Jejich postupný zánik a zarůstání tak spadá až do období posledních 60 let. Jejich současný průběh byl poté zaměřen s pomocí přístroje GPS a zaznamenán v mapových výstupech.

Na druhou stranu nebyla kompozice výrazně zasažena vývojem moderní společnosti. Venkovský ráz oblasti se totiž z velké části zachoval. V průběhu staletí sice došlo ke změnám v krajinném pokryvu, kdy je charakteristický především úbytek vodních ploch. Tyto změny ale měly na samotnou kompozici pouze okrajový vliv. Rozlohy lesů a zastavěných ploch totiž zůstaly téměř stejné a území nebylo výrazně zasaženo průmyslovou činností. Venkovský ráz krajiny pak, podobně jako na většině území ČR, narušila hlavně kolektivizace zemědělství v druhé polovině 20. století a budování komunikační sítě. Při obnovení průseků, ze kterých se do současnosti dochovaly pouze zbytky, by tak zčásti mohlo dojít i k obnově centrální části kompozice.

14. MOŽNOSTI VYUŽITÍ KOMPOZICE MARIÁNSKÉ ZAHRADY PRO ROZVOJ CESTOVNÍHO RUCHU

Pojmenování Mariánská zahrada je dnes hojně využíváno i v oblasti cestovního ruchu. Jak už bylo uvedeno, je tak pojmenován svazek obcí a také turistické území. Toto turistické území se snaží profilovat právě jako ukázka venkovské barokní krajiny spojené s určitým kompozičním záměrem. Bohužel se nedaří to nejpodstatnější, a to zapojit do rozvoje cestovního ruchu samotnou barokní kompozici. Ta, jak už bylo uvedeno, není v současnosti v nejlepším stavu.

Díky činnosti Svazku obcí a turistického území se sice podařilo opravit velkou část barokních kostelů, ale problémem pro obnovu kompozice je stav menších sakrálních staveb a lesních průseků. Oprava ostatních staveb je ztížena jejich vlastnictvím.

Jsou totiž ve vlastnictví soukromých subjektů, příslušníků rodiny Šliků a samotná Loreta zase náleží církvi. Oprava jejich současného stavu, stejně jako špýcharů a zámku ve Vokšicích, by tak vyžadovala spolupráci mnoha subjektů, a to navíc na záměru, který není primárně výdělečný. Obtížně by se totiž vybíralo vstupné do všech staveb. Představitelné je vlastně jen využití Lorety jako rozhledového bodu, u kterého by mohl být zpoplatněn výstup na střechu s výhledem do krajiny a na kompoziční prvky Mariánské zahrady.

Tím se ale otevírá otázka druhé důležité součásti celé kompozice – znovuoobnovení lesních průseků, případně úprava části lesa, která by umožňovala obnovit hlavní pohledové linie. V tomto případě by muselo opět dojít k dohodě několika subjektů (obcí, majitelů lesa, turistické oblasti apod.). Zaměřit a obnovit průseky by už byla ta snadnější část. Navíc by zřejmě stejně nebylo dosaženo úplné viditelnosti, protože vrch Svatá Anna je přírodní památkou a díky porostu není samotná kaple patrná. Reálnější, než obnova samotných průseků, tak zůstává spíše postupná oprava menších sakrálních staveb a značení cesty k nim. Zároveň stále trvá ohrožení sesuvu půdy v blízkosti Lorety vlivem lomu, který se snaží majitelé pozemků postupně zavázat.

V současnosti některé objekty propojuje žlutá turistická trasa vedoucí z Jičina přes obec Veliš, Loretu, kapli Nejsvětější Trojice až do Ostružna. Dále na jednotlivé objekty a celou kompozici upozorňují informační tabule nacházející se v obcích svazku Mariánská zahrada. Na Holém vrchu byla navíc v roce 2006 vztyčena mariánská stéla označující původní předpokládané místo výhledu do krajiny. Všechny tyto kroky svědčí o velké snaze propagovat oblast a rozvíjet ji z hlediska cestovního ruchu. Kromě pokračování oprav a rekonstrukcí jednotlivých objektů jsou to ale v současnosti prakticky jediné možné kroky, které lze v obnovení krajinářské kompozice učinit. Možnosti kompletní obnovy Mariánské zahrady se všemi hlavními liniemi jsou totiž mizivé, finančně náročné a s nejistou návratností investovaných prostředků.

ZÁVĚR

Krajinářská kompozice Mariánská zahrada patří mezi méně prozkoumané barokní krajinářské kompozice v ČR. Vznikala v období vrcholného baroka v českých zemích a na jejím budování se podíleli významní architekti své doby. Její další význam spočívá v tom, že i když se jedná o rozsáhlejší, ostře neohrazenou krajinou kompozici, u které došlo, stejně jako v okolní krajině, k poměrně malým změnám. Pozorovatel si tak kompozici může představit tak, jak vypadala v době svého největšího rozmachu. Na druhou stranu se jedná o kompozici mírně skrytou, krajinu nenarušující a spíše využívající jejich vlastností. Nepůsobí tak příliš monumentálně, tak jak to asi v souladu s její duchovní symbolikou i záměrem iniciátora její tvorby Františka J. Šlika bylo.

Menší zájem a absence dlouhodobějšího výzkumu této kompozice má za následek to, že stále není jasné, které území bylo do Mariánské zahrady zahrnováno. Tato práce se soustředila na centrální část kompozice v okolí pohledového kříže. Podařilo se zpřesnit představu o prostorových vazbách mezi jednotlivými objekty kompozice a na jejím základě i sledovat jejich vývoj s pomocí dochovaných mapových děl. Ukázalo se, že velký význam pro kompozici měly lesní průseky umožňující existenci důležitých pohledových linií. S pomocí archivních pramenů byl tak upřesněn i jejich vývoj a bylo zjištěno, že pokud to bylo možné, byly průseky udržovány až do znárodnění panství rodu Šliků v polovině 20. století.

Současný stav kompozice není nejlepší. Z průseků zbyla pouze torza a většina staveb se pomalu rozpadá. Nadějí je pro ně zájem místních subjektů, v podobě svazku obcí Mariánská zahrada, o jejich zachování a využití k propagaci území. Tato obnova však bude obtížná. Napomoci jí může to, že krajina v této oblasti si zachovala velkou část svého původního rázu, bez výraznějších zásahů průmyslového rozvoje ve 20. století.

Práce určitě není vyčerpávající a je jen jedním z příspěvků do diskuze k této krajinářské kompozici. Jako podněty pro další výzkum se nabízejí především hlubší analýzy pohledových vazeb na celém území bývalého panství rodu Šliků na Jičínsku a Kopidlensku, mapování dalších menších sakrálních objektů a hledání jejich souvislostí s centrálním pohledovým křížem a hlavními stavbami kompozice Mariánské zahrady. Uzavřen jistě není ani výzkum lesních průseků. Dále by hlubší prozkoumání zasloužily i dochované prameny k rodu Šliků a jejich panství, a to pro zjištění motivů budování a udržování kompozice. V neposlední řadě i porovnání s jinými barokními kompozicemi v ČR i zahraničí jako zdrojů možné inspirace.

SUMMARY

The diploma thesis discusses a historical change of the landscape in the Jičín region. The aim of the work is to describe the development of visual lines of a landscape composition, who is named Mariánská zahrada. Mariánská zahrada was built at the turn of the 18th century by the count František J. Šlik. Therefore Mariánská zahrada is considered to be a baroque landscape composition. The diploma thesis is concerned with a demarcated area, which development is studied with the help of extended old maps. The maps which helped to establish the results are mostly of army origin and of stable land register, made in the 18th and the 19th century. The field research which helped to establish the current state of the area was done as well. I had also performed an easy composition's analysis of the visual lines in the settings of GIS.

The research established that the composition is constituted by sacral as well as utility buildings. The centre of the whole composition is created by several smaller sacral buildings built in the shape of a cross. The Loreta chapel is in the middle of the cross. During the research, it was discovered that the forest rides are very important for the composition because they visually connect all the parts together. The great amount of research was therefore dedicated to the development and a current state of those forest rides as well. The forest rides were maintained until the half of the 20th century. Since then they have started to grow and by that their main purpose within the composition was cancelled. The current state of the forest rides was measured by GPS.

The research had discovered that the demarcated area is not touched by the development of the modern society and the composition as such was preserved. Nevertheless, the overgrown forest rides disrupt the general composition of the area. The state of the buildings is also in a very bad state. The further research may be done within a broader analysis of the visual lines within the composition and also by broadening of the demarcated area, such as the whole area of Šlik's manor. Another research could be done as a comparison of other landscape compositions in the Czech Republic while establishing the common and dissimilar signs. A study of the interconnection of the smaller sacral buildings and the possibility of their involvement within Mariánská zahrada could be done in another study.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

I) Prameny

- 1) Český úřad zeměměřický a katastrální, *Císařské povinné otisky stabilního katastru, m. l. k. ú. 05715_1 Březina, k. ú. 0679_1 Bukvice, k. ú. 5571_1 Ostružno, k. ú. 5893_1 Podhradí, k. ú. 8380_1 Veliš, k. ú. 8498_1 Vesec.*
- 2) Historický ústav AV ČR, *Müllerova mapa Čech*. Dostupná online z: <<http://oldmaps.geolab.cz>>.
- 3) Přírodovědecká fakulta UK v Praze – Mapová sbírka, *III. vojenské mapování, m. l. 3854_2, 3854_4, 3855_1, 3855_3.*
- 4) Rakouský státní archiv (Österreichisches staatsarchiv Wien), *I. vojenské mapování (Die Josephinische Landesaufnahme), m. l. 60 a 77.* Dostupné online z: <<http://oldmaps.geolab.cz>>.
© Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně.
© Ministerstvo životního prostředí ČR.
- 5) Rakouský státní archiv (Österreichisches staatsarchiv Wien), *II. vojenské mapování (Die Franziszeische Landesaufnahme, m. l. O_5_VI a O_6_VI.* Dostupné online z: <[http:// http://geoportal.gov.cz](http://http://geoportal.gov.cz)>.
© Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně.
© Ministerstvo životního prostředí ČR.
- 6) Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Ústřední správa šlikovských velkostatků Jičíněves (1690 – 1945), i. č. 768 – 784, ma 258 – 274, *Mapy poleší Křelina, Lázně a Prachov (cca 1800 – 1897).*
- 7) Státní oblastní archiv Zámrsku, fond Ústřední správa šlikovských velkostatků Jičíněves (1690 – 1945), i. č. 1174, pl 663, *Kaple sv. Anny – pohledy, půdorys, řez (1. pol. 19. stol.).*
- 8) Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Vokšice (1659 – 1949), i. č. 26, kniha č. 26, *Forstamt Voksic statistisches lagerbuch 1895.*
- 9) Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Vokšice (1659 – 1949), i. č. 27, kniha č. 27, *Forstbetriebs-Einrichtung vom revier Jičineves bei beginn des Jahres 1906.*
- 10) Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Vokšice (1659 – 1949), i. č. 28, kniha č. 28, *Forstlicher Wittschaftplann 1917 – 1926.*

- 11) Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Vokšice (1659 – 1949), i. č. 29, kniha č. 29, *Revize lesního hospodářského plánu pro roky 1932 – 1941*.
- 12) Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Vokšice (1659 – 1949), i. č. 33, kniha č. 33, *Lesní hospodářský plán pro velkostatek Vokšice – Jičíněves 1940/41 a 1950/1*.
- 13) Sběrka pozitivů a negativů RMaG v Jičíně, *fotografie Antonína Brožka (přelom 19. a 20. století)*.

II) Literatura

- 1) BIČÍK, Ivan a kol., 2010: *Vývoj využití ploch v Česku*. Praha: Česká geografická společnost. ISBN 978-80-904521-3-8.
- 2) BUKOVSKÝ, Jan, 2000: *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri. ISBN 80-7277-015-2.
- 3) FLEKALOVÁ, Markéta a kol., 2011: *Komponované krajiny*. Brno: Mendelova univerzita. ISBN 978-80-7375-536-2.
- 4) GOTTLIEB, Jaromír, 2001: *Zahrada Mariánská*. In: *Duchovní rozměr krajiny*. sv. 3. Lomnice nad Popelkou: Studio JB. s. 31 – 46. ISBN 80-86512-04-5.
- 5) GOTTLIEB, Jaromír a KLIPCOVÁ, Barbora, 2007: *Mariánská zahrada – barokní komponované krajina*. Jičín: Dobrovolný svazek obcí Mariánská zahrada.
- 6) HÁJEK, Pavel, 2003: *Česká krajina a baroko*. Praha: Nakladatelství Malá Skála. ISBN 80-902777-6-4.
- 7) HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav a NOVÝ, Rostislav, 2002: *Vademecum pomocných věd historických*. 3 opr. vyd. Jinočany: H & H. ISBN 80-7319-004-4.
- 8) HONZÁK, František, PEČENKA, Marek a VLČKOVÁ, Jitka, 2001: *Evropa v proměnách staletí*. 3. vydání. Praha: Libri. ISBN 80-7277-025-X.
- 9) HORÁKOVÁ, Michaela, 2008: *Sakralní architektura doby baroka na šlikovském panství Kopidlno* (rkp.). Olomouc. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Ved. práce Rostislav Švácha.
- 10) HOŘEJŠ, Miloš a NOVOTNÝ, Michal, 2009: *Hospodářské aktivity rodu Schliků na sklonku 19. století a v první polovině 20. století*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji. Sborník referátů z vědecké konference konané ve*

- dnech 24.–25. dubna 2009 v Turnově (Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 13). Nové Město nad Metují : SOA v Litoměřicích - SOkA Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, s. 347–378. ISBN 978-80-86254-19-7.
- 11) HRADECKÝ, Jan a BUZEK, Ladislav, 2001: *Nauka o krajině*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 80-7042-804-X.
 - 12) HORÁK, Vladimír a KAŠPAR, Pavel, 2009: *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha: Granit. ISBN 978-807296-068-2.
 - 13) CHODĚJOVSKÁ Eva, SEMOTANOVÁ Eva a kol., 2008: *Historický atlas měst České republiky, sv. č. 18 – Jičín*. Praha: Nakladatelství Historický ústav Praha. ISBN 978-80-7286-114-9.
 - 14) KOLEJKA, Jaromír, 2013: *Nauka o krajině: geografický pohled a východiska*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2201-1.
 - 15) KUČERA, Zdeněk, 2009: Krajina v české geografii a otázka relevance přístupů anglo-americké humánní geografie. In: *Geografie – Sborník ČGS, 114, 2*. Praha: ČGS. s. 145 – 155. Dostupné online z: < <http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2009/06/g09-2-5kucera.pdf>>.
 - 16) KULIŠŤÁKOVÁ, Lenka a SEDLÁČEK, Josef, 2013: Využití GIS při zkoumání komponovaných krajin. *Acta Pruhoniana. 103*, s. 51 – 63. ISSN 1805-921X.
 - 17) Dostupné online z: < http://www.vukoz.cz/acta/dokumenty/acta_103/Acta-103_komplet-cz.pdf>.
 - 18) KULIŠŤÁKOVÁ, Lenka, 2007: *Krajinářská studie komponované krajiny Mikulovsko – Falkensteinsko* (rkp.). Lednice. Diplomová práce. Mendelova univerzita v Brně. Zahradnická Fakulta. Ved. práce Petr Kučera.
 - 19) KULIŠŤÁKOVÁ, Lenka, 2013: Metody identifikace komponovaných krajin. In: ŠTRÉBLOVÁ – HRONOVSKÁ, Kateřina a KUPKA, Jiří: *Ochrana kulturní krajiny – hledání cílů, možností a pravidel*. Praha: České vysoké učení technické v Praze. s. 12 – 28. ISBN 978-80-01-05391-1.
Dostupné online z: < http://www.krajinnyraz.cz/Ochrana_kulturni_krajiny.pdf>
 - 20) KUPKA, Jiří, 2010: *Krajiny kulturní a historické: vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*. Praha: České vysoké učení technické v Praze. ISBN 978-80-01-04653-1.

- 21) LIPSKÝ, Zdeněk, 2000: *Sledování změn v kulturní krajině: učební text pro cvičení z předmětu Krajinná ekologie*. Kostelec nad Černými lesy : Lesnická práce. ISBN 80-213-0643-2.
- 22) LÖW, Jiří a MÍCHAL, Igor, 2003: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce. 80-86386-27-9.
- 23) LÖW, Jiří, 2011: *Aplikovaná ekologie: krajina, krajinná a sídelní kompozice, krajinný ráz*. Brno: Vysoké učení technické v Brně. ISBN 978-80-214-4381-5.
- 24) MIKULEC, Jiří, 2013: *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3698-3.
- 25) MORÁVEK, Jan, WIRTH, Zdeněk, 1946: *Valdštejnův Jičín: příspěvek k dějinám barokního stavitelství v Čechách*. Praha: Jan Štenc.
- 26) NĚMEC, Jan a POJER, František (ed.), 2007: *Krajina v České republice*. Praha: Consult. ISBN 80-903482-3-8.
- 27) NEŠPOR, Zdeněk R., 2006: *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis International. ISBN 80-86971-06-6.
- 28) NOVÁK, Pavel, 2001: *Paměť krajiny. Novodvorskó - Žehušickó*. Kutná Hora: Kuttna. ISBN 80-86406-13-X.
- 29) PÍSKAČ, František, 1898: *Dějiny hradu Veliše a panství Šlikovského*. Jičín: Knihtiskárny F. Návesníka.
- 30) POŘÍZKA, Jiří, 2012: *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870-1998: české velkopřevorství řádu maltézských rytířů a jeho představitelé*. Olomouc: Votobia. ISBN 80-7198-547-3.
- 31) PRAŽÁK, Arnošt, 1999: *Baroko východních Čech: architektura, sochařství*. Hradec Králové: Garamon. ISBN 80-902593-0-8.
- 32) SÁDLO, Jiří a kol., 2005: *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. 2. opr. vyd. Praha: Malá Skála. ISBN 80-86776-02-6.
- 33) SEMOTANOVÁ, Eva, 2009: *Kladsko jako barokní komponovaná krajina? Historická geografie*. sv. 1, 35, s. 161 - 198 . ISSN 0323-0988.
- 34) SKLENIČKA, Petr a VOREL, Ivan, 2007: *Komponované krajiny období baroka II. Pozemkové úpravy*. sv. 61, s. 16 - 18. ISSN 1214-5815. Dostupné online z: <http://www.centrumprokrajinu.cz/osobni_publicace_cz.html>.

- 35) ŠIMŮNEK, Robert (ed.): *Historická krajina a mapové bohatství Česka: prameny, evidence, zpřístupňování a využívání*. Supplementum I. Praha: Historický ústav. ISBN 80-7286-093-3.
- 36) ŠEDIVÁ, Jitka, 2009: Komponovaná krajina Františka Josefa Šlika. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. dubna 2009 v Turnově (Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 13)*. Nové Město nad Metují: SOA v Litoměřicích - SOKA Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, s. 347–378. ISBN 978-80-86254-19-7.
- 37) ÚŘADNÍČEK, Luboš a kol., 2009: *Dřeviny České republiky*. 2. přeprac. vyd. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce. ISBN 978-80-87154-62-5.
- 38) VICHROVÁ, Martina, 2006: Objekty na topografických mapách 19. století a jejich interpretace pro studium vývoje krajiny. In: ŠIMŮNEK, Robert (ed.): *Historická krajina a mapové bohatství Česka: prameny, evidence, zpřístupňování a využívání*. Supplementum I. Praha: Historický ústav, s. 105 - 121. ISBN 80-7286-093-3.
- 39) VICHROVÁ, Martina, 2011: Digitální model reliéfu druhého vojenského mapování (Františkova). In: *Sborník anotací konference Juniorstav 2011, 13. odborná konference doktorského studia*. Brno: FAST VUT v Brně. Dostupné online z: <http://www.fce.vutbr.cz/veda/JUNIORSTAV2011/pdf/6.3/Vichrova_Martina_CL.pdf>.
- 40) VINARŮ, Otakar, 1998: *Pět století Šliků*. Vydáno jako zvláštní otisk ze sborníku heraldika a genealogie, r. XXXI, č. 3-4 u příležitosti 80. narozenin Františka Jindřicha Šlika. Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii. ISBN 80-902 448-4-X.
- 41) WATZKO, Karel, 2007: Studie kompozičních prvků části Jičínska. In: KRAMÁŘOVÁ, Zuzana (ed.): *Člověk, stavba a územní plánování II*. Praha: Vydavatelství ČVUT. s. 131 – 138. ISBN 978-80-01-03704-1.
- 42) Zákon č. 144/1992 Sb., *o ochraně přírody a krajiny*. § 3, *Vymezení pojmů*. Dostupné online z: <www.mzp.cz>.
- 43) ZÍMOVÁ, Růžena, 2005: Kartografická analýza historických vojenských mapování. In: SVATOŇOVÁ, Helena (ed.): *Geographical Aspects of Central European Space, Proceedings of 13th International Conference, Brno, 6.-*

7.9.2005. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. ISBN 80-210-3759-8.
Dostupné online z: <<http://projekty.geolab.cz/gacr/a/files/zimova.pdf>>.

III) Internetové zdroje

- 1) CENIA. *Národní geoportál INSPIRE*, 2010 – 2013 [online].
Dostupné online z: <<http://geoportal.gov.cz>>.
- 2) Mariánská zahrada. *Oficiální prezentace mikroregionu Mariánská zahrada*, 2014 [online]. [cit. 15. 2. 2014]. Dostupné online z: <<http://www.marianskazahrada.cz/>>.
- 3) Laboratoř geoinformatiky UJEP. *Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska*, 2001 – 2010 [online].
Dostupné online z: <<http://oldmaps.geolab.cz>>.
- 4) Laboratoř geoinformatiky UJEP. *Georeferencování a kartografická analýza historických mapování Čech, Moravy a Slezska*, 2000 – 2013 [online]. [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné online z: <<http://projekty.geolab.cz/gacr/a/>>.
- 5) Sdružení Český ráj. Český ráj – oficiální stránky turistického regionu. 1992 – 2014 [online]. [cit. 17. 2. 2014]. Dostupné online z: <<http://www.cesky-raj.info/cs/info/sdruzeni-cesky-raj/>>.
- 6) SCHLIK Jičíněves, s. r. o. *Zámek Jičíněves*, 2009 [online]. [cit. 17. 2. 2014].
Dostupné online z: <<http://www.schlik.eu/>>.
- 7) Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i. *Mapový portál VÚGTK*, 2008 – 2011 [online]. Poslední změna 25. srpna 2011 [cit. 10. 2. 2014].
Dostupné online z: <<http://mapy.vugtk.cz>>.
- 8) Ústav historických věd Filozofické fakulty UPCE. Mariánská zahrada, 2009 – 2010 [online]. [cit. 17. 2. 2014]. Dostupné online z: <<http://uhv.upce.cz/cs/marianska-zahrada/>>.
- 9) GREGOROVÁ, Božena a VAVRDA, Tomáš, 2012: Software pro hodnocení a monitorování zdravotního stavu a managementu dřevin rostoucích mimo les. Praha: Taxon Software.
Dostupné online z: <<http://mytaxon.com/login.aspx?ReturnUrl=%2f>>.

IV) Ostatní datové zdroje

- 1) ARCDATA PRAHA. *Digitální vektorová geografická databáze České republiky ArcČR 500, verze 3. 1.* Dostupné online z: <<http://www.arcdata.cz/produkty-a-sluzby/geograficka-data/arccr-500/>>.
- 2) ČÚZK. *Základní báze geografických dat (ZABAGED) – vrstevnice 3D.*
- 3) ČÚZK. Geoportál ČÚZK, 2010 [online]. Dostupné online z: <<http://geoportal.cuzk.cz>>.
- 4) VÝZKUMNÝ ÚSTAV VODOHOSPODÁŘSKÝ TGM. *Dibavod – digitální báze vodohospodářských dat.* Dostupné online z: <<http://www.dibavod.cz/17/geodatabase-dibavod.html>>.

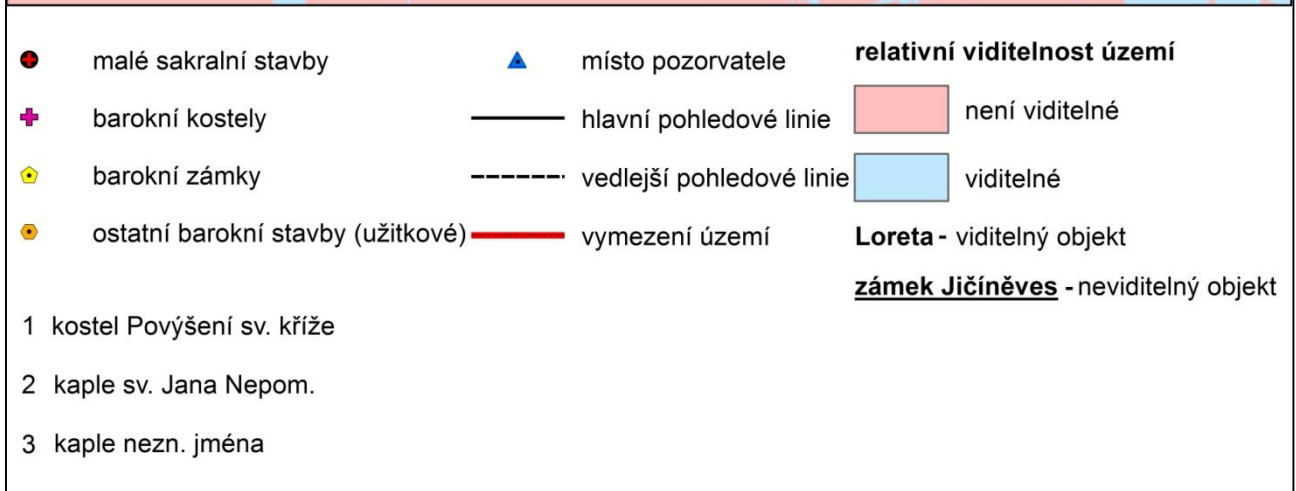
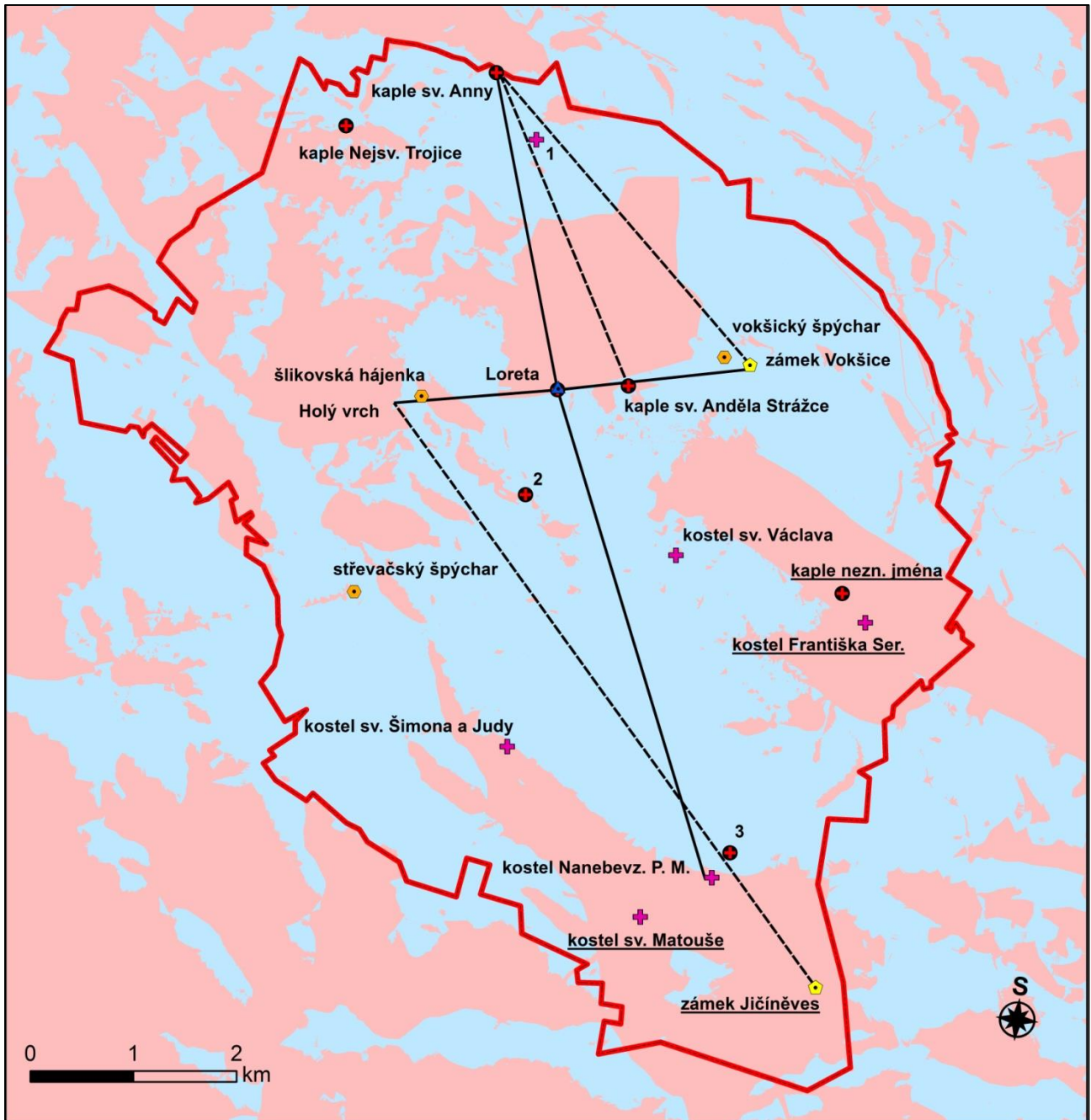
PŘÍLOHY

Seznam příloh

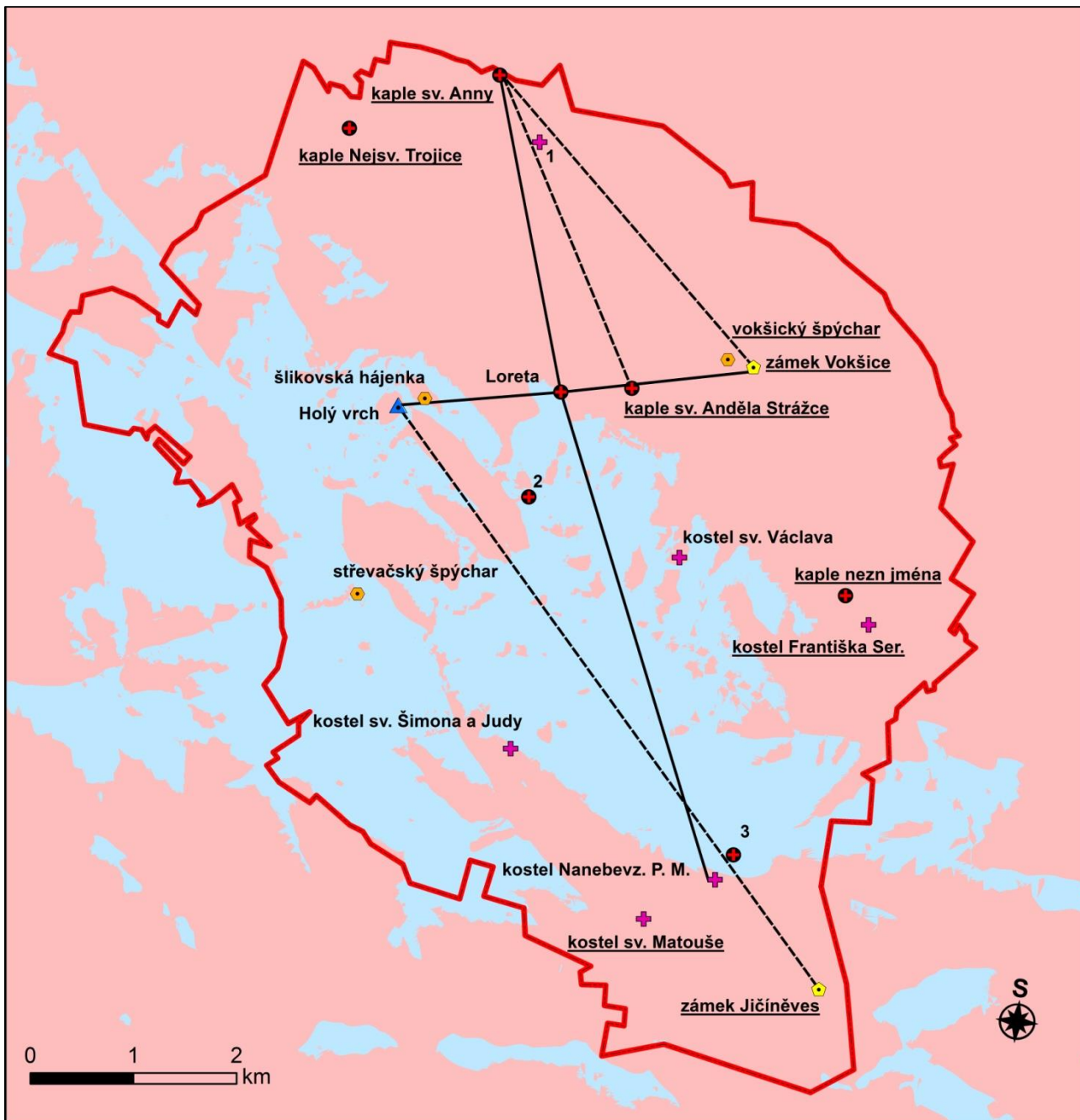
- 1) Relativní viditelnost území Mariánské zahrady ze střechy Lorety (obr. č. 9)
- 2) Relativní viditelnost území Mariánské zahrady z Holého vrchu (obr. č. 10)
- 3) Vlastní fotografie kompozičních prvků Mariánské zahrady (obr. č. 11 – 14)
- 4) Lesní průsek na vedutě Lorety z počátku 19. století, SOA v Zámrsku (obr. č. 15)
- 5) Fotografie A. Brožka, zachycující jeden z lesních průseků na přelomu 19. a 20. století, R GaM v Jičíně (obr. č. 16)
- 6) Dendrologické charakteristiky současných průseků (tab. č. 2 – 4)

Seznam fotografií přiložených na CD

- 1) Srovnání současného průběhu lesních průseků se stabilním katastrem
- 2) Pohled na JZ průsek, podzim 2013
- 3) Pohled na JZ průsek, léto 2013
- 4) Loreta od SV z okraje bývalého lomu, léto 2013
- 5) Alianční znak F. J. Šlika a A. J. Krakovské na JZ stěně Lorety s datem výstavby
- 6) Kaple sv. Anny, podzim 2013
- 7) Kostel Povýšení sv. kříže v Ostružně, léto 2012
- 8) Špýchar ve Vokšicích, podzim 2013
- 9) Zámek ve Vokšicích, léto 2012
- 10) Zámek Jičíněves, léto 2013
- 11) Pohled na JV průsek ze střechy Lorety, jaro 2013
- 12) Pohled na SZ průsek, podzim 2013
- 13) Ukázka porostní mapy z pol. 19. století, detail SOA v Zámrsku
- 14) Ukázka porostní mapy z roku 1876, SOA v Zámrsku
- 15) Oltářní obraz v kapli sv. Anděla Strážce, léto 2013

Obr. č. 9: Relativní viditelnost území Mariánské zahrady ze střechy Lorety.

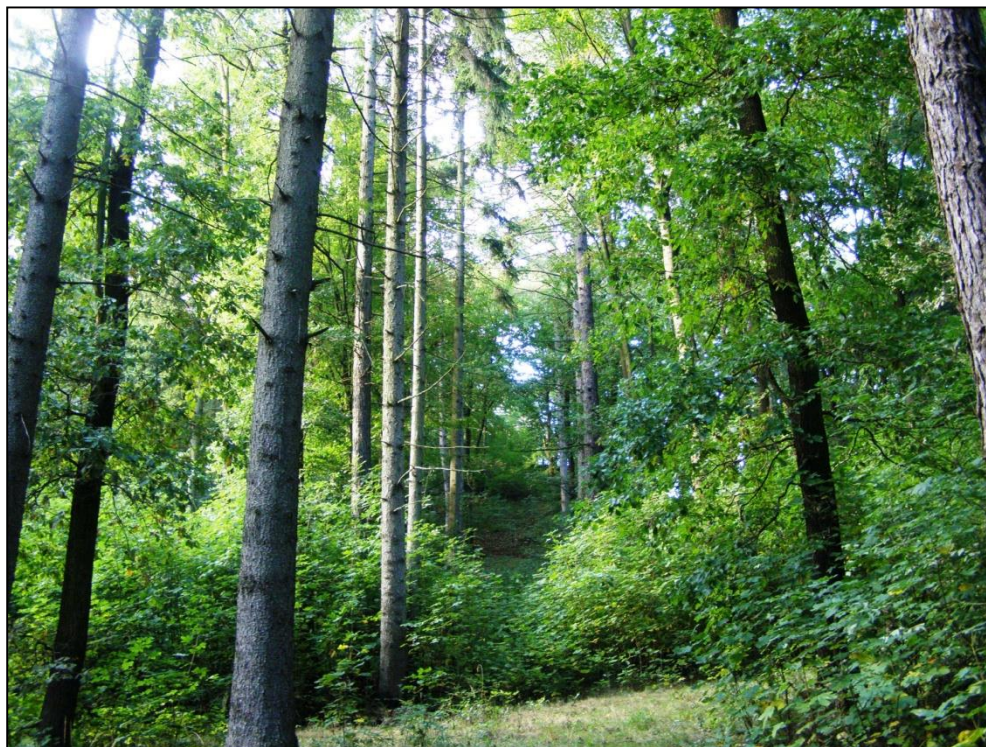

●	malé sakralní stavby	▲	místo pozorovatele	relativní viditelnost území
+	barokní kostely	—	hlavní pohledové linie	není viditelné
⬡	barokní zámky	- - -	vedlejší pohledové linie	viditelné
●	ostatní barokní stavby (užitkové)	—	vymezení území	Loreta - viditelný objekt
				<u>zámek Jičíněves</u> - neviditelný objekt
- 1 kostel Povýšení sv. kříže
 2 kaple sv. Jana Nepom.
 3 kaple nezn. jména

Obr. č. 10: Relativní viditelnost území Mariánské zahrady z Holého vrchu.

Obr. č. 11: Loreta od JZ, podzim 2013.

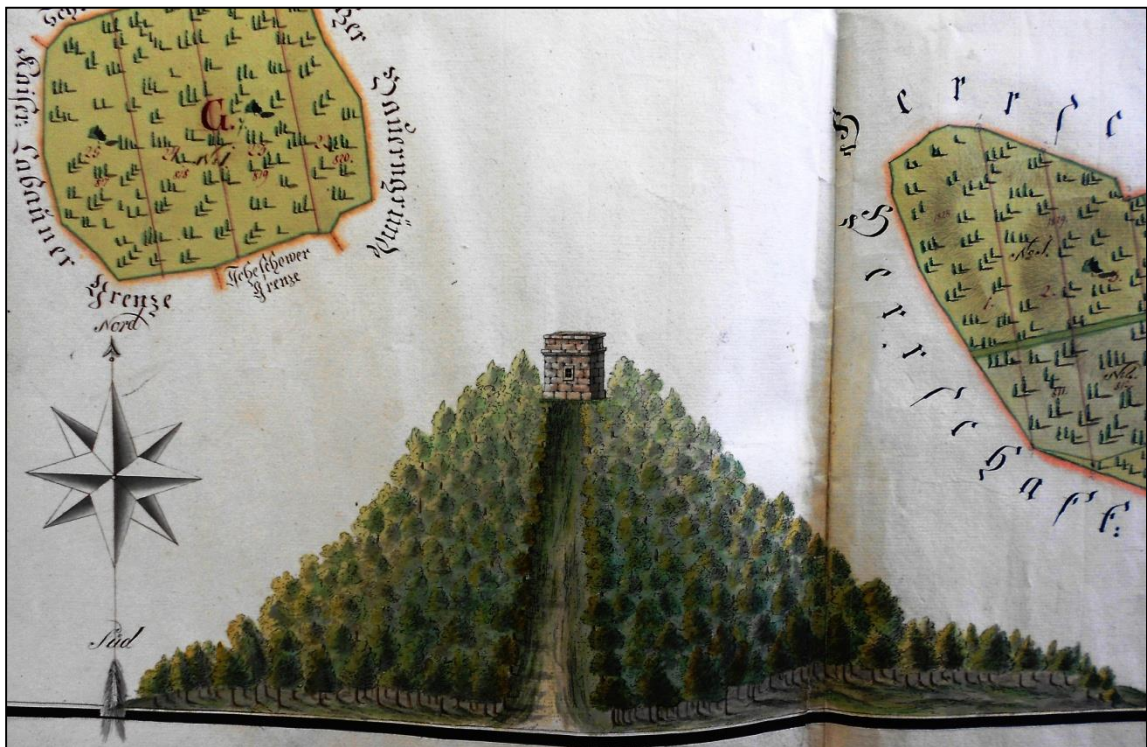
Obr. č. 12: Zarůstající JV průsek, léto 2013.

Obr. č. 13: Kaple sv. Anděla Strážce, podzim 2013.

Obr. č. 14: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Kostelci, zima 2014.

Obr. č. 15: Veduta Lorety na přehledové mapě polesí, poč. 19. století. (místo uložení veduty SOA Zámorsk)

Obr. č. 16: Reprodukce fotografie A. Brožka z propagačních materiálů Svazku obcí Mariánská zahrada. Na obrázku je pravděpodobně hrabě Šlik s manželkou, přelom 19. a 20. století. Za nimi na kopci Loreta a jasně patrný JV průsek. (RGaM v Jičíně)

Tab. č. 2: Dendrologické charakteristiky stromů JZ průseku.

JZ Průsek			
Průměrná podélná vzdálenost		6,1 m	
Průměrná šířka průseku		7,9 m	
Rozmezí výšky stromů (měřeny vybrané)			
duby		19 – 26 m	
modřín		27 – 38 m	
Délka průseku		103,1 m	
Vzdálenost od Lorety		10,2 m	
Jednotlivé stromy			
Pravá strana (pohled od Lorety)		Levá strana (pohled od Lorety)	
druh stromu	obvod v m	druh stromu	obvod v m
dub	0,98	dub	2,35
dub	0,9	dub	1,85
dub	1,42	dub	1,73
pařez/chybí	0	dub+dub	1,1 + 1,15
dub	1,5	dub+dub	1,3 + 1,3
dub	0,75	pařez/chybí	0
dub	1,5	dub+dub	0,85 + 0,83
modřín	1,4	modřín	1,82
dub	1,7	dub	1,25
pařez/chybí	0	dub	1,38
dub	1,38	dub	1,45
modřín	1,95	modřín	1,54
dub	0,65	modřín	1,63
dub	2,1	pařez/chybí	0
modřín	1,85	dub	1,6
modřín	1,75	dub	1,65
dub	1,4	modřín	1,7
modřín	2,2	dub	1,55
modřín	2,1		

Tab. č. 3: Dendrologické charakteristiky stromů SZ průseku.

SZ Průsek			
Průměrná podélná vzdálenost		5,2 m	
Průměrná šířka průseku		6,2 m	
Rozmezí výšky stromů (měřeny vybrané)			
duby		17 – 22 m	
modřín		22 – 27 m	
Délka průseku		65,7 m	
Vzdálenost od Lorety		5,2 – 6,4 m	
Jednotlivé stromy			
Pravá strana (pohled od Lorety)		Levá strana (pohled od Lorety)	
druh stromu	obvod v m	druh stromu	obvod v m
dub	1,84	dub	1,65
dub	2,23	pařez/chybí	0
dub	1,75	pařez + buk	0,4
dub	1,9	dub	1,6
dub	1,7	pařez/chybí	0
dub	1,1	dub	1,4
buk	0,8	dub	1,7
modřín	1,5	buk	1,6
modřín	1,5	pařez/není	0
buk	1,4	modřín	2,2
dub	1,5	modřín	2,1
buk	1,7	buk	1,8
modřín	1,5		

Tab. č. 4: Dendrologické charakteristiky stromů SZ průseku.

JV Průsek			
Průměrná podélná vzdálenost		6,4 m	
Průměrná šířka průseku		6,7 m	
Rozmezí výšky stromů (měřeny vybrané)			
duby		19 – 25 m	
modříny		25 – 33 m	
Délka průseku		76,3 + 53 m	
Vzdálenost od Lorety		18 m	
Jednotlivé stromy			
Pravá strana (pohled od Lorety)		Levá strana (pohled od Lorety)	
druh stromu	obvod v m	druh stromu	obvod v m
dub	1,2	dub	1,8
dub	1,8	dub	1,9
buk	1,2	dub	0,8
pařez/chybí	0	modřín	2,3
modřín	1,4	dub	1,2
modřín	1,6	modřín	2,9
dub	1,3	dub	1,2
není	0	modřín	3,2
smrk	1,7	dub	1,3
modřín	2,4	dub	1,5
smrk	1,8	pařez/chybí	0
pařez/chybí	0	dub	1,4
pařez/chybí	0	modřín	2,5
modřín	1,9	modřín	2,4
modřín	neměřeno	modřín	neměřeno